

**Kysyminen ja vastaaminen Prometheus-leirin
ohjaajakoulutuksen keskustelunvetoharjoituksessa**

Aino Kaisalmi
Tampereen yliopisto
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö
Pro gradu -tutkielma
Elokuu 2012

Tampereen yliopisto

Suomen kieli

Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö

KAISALMI, AINO: Kysyminen ja vastaaminen Prometheus-leirin ohjaajakoulutuksen keskustelunvetoharjoituksessa

Pro gradu –tutkielma. 86 s + 1 liites.

Syksy 2012

Tutkielmassa tarkastellaan sitä, miten kysymyksen ja vastauksen muodostamat vierusparit rakentavat institutionaalista keskustelua. Aineistona on käytetty kahta Prometheus-leirin tuki ry:n ohjaajakoulutuksen keskusteluharjoitusta, joissa kaksi viiden 16–20-vuotiaan nuoren muodostamaa ryhmää harjoittelee keskustelun ohjaamista. Tutkimuksen aineisto koostuu siis yhteensä kymmenestä keskustelusta. Keskustelut on tallennettu ääninauhoille ja litteroitu kirjallista esitystä varten. Aineiston ensimmäinen osa on nauhoitettu tammikuussa 2009 ja toinen osa tammikuussa 2011.

Analyysissa on keskitytty kysymisen ja vastaamisen toiminnalliseen luonteeseen: tutkimuksessa tarkastellaan, miten vuorovaikutuksen toimintoja suoritetaan kysymys–vastaus-vierusparien avulla. Siksi tutkielmassa on analysoitu myös sitä, millaisiin sekvenssiasemiin vieruspareja sijoittuu.

Tutkimusmenetelmänä on käytetty keskusteluanalyysia, jonka perusajatuksena on se, että ihmisten välinen vuorovaikutus on jäsentynyttä toimintaa. Tästä seuraa se, että mitään vuorovaikutuksessa esille tulevaa yksityiskohtaa ei voi suoralta kädeltä ohittaa merkityksettömänä. Keskusteluanalyysin ote tutkimukseen on laadullinen ja aineistolähtöinen. Siksi tässäkin tutkimuksessa tarkoituksena on ollut kuvata vuorovaikutuksen kulkua eikä tehdä laajoja yleistyksiä.

Tutkimuksen aineistossa kysymyksiä käytettiin monipuolisesti erilaisissa tehtävissä. Kysymyksiä käytetään ennen kaikkea keskustelun ohjaamiseen. Erilaisia kysymyksiä käytettiin joustavasti erilaisten toimintojen suorittamiseen. Kysymyksiin vastataan lähes aina tilanteeseen nähden ongelmattomalla vuorolla. Yleensä keskustelun osallistujat siis mukautuvat keskustelutilanteeseen ja vetäjän antamiin ohjeisiin.

Institutionaaliset roolit ovat tutkittavissa keskusteluissa läsnä, mutta ne ovat melko löyhiä. Kysymyksen esittäjän rooli on yleensä keskustelun vetäjällä, mikä tarkoittaa sitä, että yleensä keskustelun ohjaamisen valta ja vastuu on keskustelun vetäjällä. Toisaalta myös muut keskustelijat saattavat joskus ohjata keskustelua kysymyksillä. Keskustelunvetäjän asemaa ei yleensä kyseenalaisteta. Tästä voisi päätellä, että keskustelunvetäjän asema keskustelun ohjaajana asemansa ei rajoita keskustelijoiden toimintaa, jos toiminta on vetäjän tekemän suunnitelman kannalta mielekästä.

Asiasanat: Keskusteluanalyysi, institutionaalinen vuorovaikutus, kysymys–vastaus-vieruspari Prometheus-leirin tuki ry.

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkimuksen lähtökohdat	1
1.2 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset	2
1.3 Kulttuuriset resurssit.....	3
1.4 Tutkimuksen aineisto	5
2 PROMETHEUS-LEIRITOIMINTA.....	8
2.1 Prometheus-leirin tuki ry.....	8
2.2 Prometheus-leirit keskusteluympäristönä – vuorovaikutuksen institutionaalisuus.....	9
2.3 Prometheus-leirit tutkimuskohteena.....	13
3 KESKUSTELUNANALYYSI TEOREETTISENA LÄHTÖKOHTANA	15
3.1 Keskustelunanalyysistä	15
3.2 Vuorottelu.....	17
3.3 Keskustelun sekventiaalisuus	19
3.4 Kysymys–vastaus-vieruspari.....	20
3.4.1 Kysymys	21
3.4.2 Vastaus.....	23
3.4.3 Preferenssijäsennys.....	24
3.4.4 Vierusparin laajentajat	26
4 KYSYMys ja kysyminen keskustelun toimintana	33
4.1 Yksittäiset kysymykset.....	34
4.1.1 Hakukysymykset.....	34
4.1.2 Vaihtoehtokysymykset	37
4.1.3 Partikkelikysymykset.....	41
4.1.4 Kysyvät deklaraatiivit.....	43
4.2 Sarjakysymykset.....	45

4.2.1 Parafraasikysymykset	45
4.2.2 Erillisten kysymysten sarja	49
4.3 Kysymykset erilaisissa sekventiaalisissa asemissa	51
5 Vastaus kysymyksen parina	55
5.1 Preferoitu vastaus	55
5.2 Preferoimaton vastaus	59
6 Institutionaalisten roolien läsnäolo	64
6.1 Keskustelun osallistujien avaukset	64
6.2 Keskustelunvetäjän aseman horjuminen	67
7. Pohdintaa.....	74
7.1 Kysymysjaksot keskustelun rakentajina.....	74
7.2 Keskustelutilanteet institutionaalisisena vuorovaikutuksena.....	76
8 Lopuksi.....	79
8.1 Tuloksia ja arviointia.....	79
8.2 Jatkotutkimustarpeita.....	81
LÄHTEET	83

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat

Keskustelu on jäsentynyttä toimintaa, jota hallitsevat erilaiset normit; osa niistä on kirjoittamattomia ja perustuvat maailmantietoomme, osa taas on tuotu julki ääneen. Arkikeskustelut rakentuvat maailmantietomme mukaisesti, mutta institutionaalisessa keskustelussa läsnä ovat instituutiossa määritellyt säännöt. Institutionaaliset säännötkään eivät ole aina ehdottomia, vaan vuorovaikutustilanteen osallistujat muokkaavat ja pitävät niitä yllä jatkuvasti.

Tässä tutkielmassa tarkastellaan kahta viiden nuoren keskustelua, jotka käydään kansalaisjärjestön, siis instituution, toiminnassa. Nuoret keskustelevat paitsi itsenään, myös instituution jäsenenä, järjestön vapaaehtoistyöntekijöinä, joten heidän keskinäistä vuorovaikutustaan ohjaavat paitsi omat luonteenpiirteet ja kiinnostuksenkohteet, myös järjestön toimintakulttuurissa opitut institutionaaliset normit. Tutkittava tilanne on erityinen: kyseessä on nuorten aikuistumisleirien ohjaajille järjestettävään koulutustilaisuuteen kuuluva keskustelunvetoharjoitus, jossa leirien ohjaajat harjoittelevat keskustelujen ohjaamista ja toisaalta myös keskusteluihin osallistumista. Vuorovaikutustilanteella on siis jo itsessään tavoite: uusien taitojen opetteleminen ja opitun soveltaminen.

Tutkimuskohteena on vuonna 1991 perustetussa Prometheus-leirin tuki ry:ssä toimivien nuorten vuorovaikutus. Tutkimani nuoret ovat kaikki osallistuneet itse Prometheus-leirille, joten heidän keskustelukulttuurinsa pohjana on samanlainen kokemus. Lisäksi he ovat tutustuneet järjestön keskustelukulttuuriin leirien ohjaajina ja järjestön muiden tapahtumien osallistujina. He siis muokkaavat ja pitävät instituutiota jatkuvasti yllä puheensa kautta. Nuoret siis rakentavat keskustelutilaisuudesta haluamansa kaltaisen ja päättävät ryhmässään, millaisia asioita he korostavat toiminnassaan.

Keskityn tutkielmassani siihen, miten kysymysten ja vastausten muodostamat sekvenssit vievät keskustelua eteenpäin. Kysymykset voidaan jakaa kahteen ryhmään sen mukaan, mitä kysyjä niillä haluaa saavuttaa. Aidot kysymykset ovat sellaisia, joihin kysyjä ei tiedä vastausta ainakaan täysin mutta uskoo

kuulijan tietävän vastauksen. Niin sanotut tutkintokysymykset taas ovat tyypillisiä esimerkiksi opetustilanteissa; tällaisten kysymysten kysyjä ei ensisijaisesti halua tietää vastauksen sisältöä vaan sen, tietääkö vastaaja vastauksen. (Heritage 1996: 242.) Oman aineistoni kysymykset ja niihin annetut vastaukset ovat tämän luokittelun kannalta katsottuna mielenkiintoisia. Toisaalta ne täyttävät aidon kysymyksen määritelmän siten, että keskustelun kulusta vastaava ryhmän jäsen (josta vastaisuudessa käytetään nimitystä vetäjä tai keskustelunvetäjä) haluaa aidosti kuulla muiden ryhmän jäsenten mielipiteitä ja kokemuksia käsiteltävistä aiheista. Toisaalta kysymykset sopisivat myös tutkintokysymysten ryhmään, koska tiedon saaminen ei ole keskusteluharjoitusten ainoa tai edes ensisijainen tavoite, vaan keskustelijoita ohjaa nimenomaan hyvän keskustelutilanteen luominen.

1.2 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Tarkastelen pro gradu -tutkielmassani Prometheus-leiritoiminnan keskustelunvetoharjoitusta keskusteluanalyttisestä näkökulmasta. Huomioni kohdistuu siihen, miten kysyminen ja vastaaminen rakentavat keskustelua.

Tutkimuskysymykseni ovat siis seuraavat:

1. Miten keskustelua ohjataan kysymyksillä?
2. Millaisiin sekvenssiasemiin kysymys–vastaus-vieruspareja asettuu?
3. Miten keskustelijoiden institutionaaliset roolit vaikuttavat kysymiseen ja vastaamiseen?

Tutkimusotteeni on laadullinen. Pyrin tarkastelemaan aineistoani yksityiskohtaisesti ja tarkasti ja tarkoitukseni ei ole löytää laajoja yleistyksiä. Aineiston analyysi pohjautuu keskusteluaineistosta tehtyihin litterointeihin; olen litteroinut aineistoni Eeva-Leena Seppäsen litterointiohjeiden mukaan (ks. liite). Olen käyttänyt samoja litterointimerkkejä, jotka Seppänen on esitellyt Liisa Tainion toimittamassa *Keskusteluanalyysin perusteet* -teoksessa (1997).

Kysymiseen liittyy keskustelussa kiinteästi vastaus, joten tavoitteenani on tarkastella kysymyksiä ja vastauksia nimenomaan suhteessa toisiinsa eikä niinkään erillisinä keskustelun toimintoina. Keskusteluanalyysissä on perinteisesti ajateltu, että tietyt keskustelun toiminnat, esimerkiksi kysymys ja vastaus, liittyvät toisiinsa niin

kiinteästi, että ne muodostavat vierusparin. Vierusparin käsite tarkoittaa käytännössä sitä, että toista puolta ei ole olemassa ilman toista; esimerkiksi kysymys tulkitaan kysymykseksi vastauksen myötä ja niin edelleen. (Raevaara 1997.)

1.3 Kulttuuriset resurssit

Ian Hutchby ja Robin Wooffit kirjoittavat (1998: 112–113), että vuorovaikutuksessa ymmärtäminen perustuu yhtäältä lausumien peräkkäisyyteen ja toisaalta keskustelijoiden yhteiseen kulttuuriseen tietoon. Esa Lehtinen taas toteaa, että keskusteluanalyysissa on perinteisesti korostunut sekventiaalisten rakenteiden ja rutiinien kuvaaminen, eikä niinkään tarkasteltu kulttuuristen resurssien verkostoa, joka vaikuttaa rakenteiden ja käytäntöjen ymmärtämiseen. Arkikeskustelua tai jonkin tavanomaisen instituution vuorovaikutusta kuvattaessa voidaan kulttuurista tietoa pitää kaikille saman kulttuurin jäsenille yhteisenä, eikä kulttuuristen resurssien eksplisiittinen tarkastelu ole välttämätöntä. Sen sijaan joskus kulttuurinen tieto on kuitenkin spesifimpää, jolloin tutkijan on analyysinsa tueksi tunnettava niitä konventioita, joita tutkittavassa yhteisössä käytetään. Erityisesti alakulttuureja analysoitaessa tutkijalla ei automaattisesti ole riittävää kompetenssia, vaan hänen on tutustuttava tutkimaansa yhteisöön tavalla tai toisella. (Lehtinen 2002: 29; Arminen 2000: 438.)

Esa Lehtinen kirjoittaa, että keskusteluanalyysin piirissä onkin suhtauduttu etnografisen tiedon käyttöön kaksijakoisesti: Toisaalla etnografisen tiedon on katsottu olevan tutkimuksen kannalta jopa haitallista, mutta toisaalla sitä on pidetty tärkeänä. Lehtinen mainitsee käyttävänsä väitöskirjatutkimuksensa tukena omaa etnografista tietoaan adventtikirkosta, sillä hänen mukaansa tutkijan on tärkeää tuntea esimerkiksi adventistien historiaa, keskeisiä tekstejä ja kirkossa käytyjä keskusteluja. (Lehtinen 2002: 33–34.)

Myös Prometheus-leiritointia tutkittaessa on mielestäni tärkeää tuntea yhdistyksen toimintatapoja. Esimerkiksi yhdistyksen toimijoille ominaiset puhutavat ja sanavalinnat vaativat etnografista tietoa ymmärtämisen tueksi: esimerkkeinä voidaan

mainita leikkien nimet ja ohjaajien rooleista käytetyt lyhenteet (esimerkiksi apuohjaajasta eli leiriä ohjaavasta nuoresta käytetään usein sanaa *appari*¹). Nämä asiat heijastuvat myös aineistoni keskusteluihin: esimerkiksi aiheet on joskus valittu leirillä käsiteltävien teemojen² tai yhdistyksessä käytyjen keskustelujen³ mukaan, ja keskustelijat käyttävät erityissanastoa siten, että he olettavat muiden ymmärtävän sanat ilman erillistä selitystä. Olen käyttänyt tutkimuksessani etnografista tietoa, jota olen kerännyt haastattelutilanteessa ja yhdistyksen toimintaan osallistuessani, vaikka en ole tehnyt varsinaista etnografista analyysia. Omien kokemusteni lisäksi olen toki käyttänyt Prometheus-leirejä koskevaa kirjallisuutta ja opinnäytetöitä, joita esittelen luvussa 2.2.

Omat kokemukseni Prometheus-leiritoiminnasta ovat tutkimukseni kannalta toisaalta voimavara, toisaalta myös mahdollinen rasite. Olen voinut käyttää omaa etnografista tietoa hyväksi tehdessäni tutkimusta. Se, että olen tehnyt tutkimusta ikään kuin verkoston sisältä käsin, on mielestäni vaikuttanut myös aineiston keruuseen. Nauhoitustilanteissa en ole ollut läsnä niinkään tutkijana vaan ryhmän jäsenenä, joka osallistuu yhtä lailla vapaaehtoistyöhön. Tämä on voinut vähentää jännitystä, jota ulkopuolisen tutkijan läsnäolo olisi voinut aiheuttaa.

Olen tiedostanut myös sen, että kokemukseni Prometheus-leireistä voi olla tutkimuksen kannalta myös haitallista. En voi pitää kokemukseni perustuvaa tietoa ainoana mahdollisena tulkintatapana, vaan olen pyrkinyt tulkitsemaan Prometheus-leireihin liittyviä aineiston piirteitä (esimerkiksi viittauksia leirin ohjelmanumeroihin) ennen kaikkea kirjallisuuden ja Prometheus-leirin tuki ry:n oman tiedotuksen avulla. Olenkin käyttänyt tukenani varinaisen aineistoni lisäksi yhdistyksen internet-sivuja sekä leirien ohjaajille ja ohjaajakoulutusten vetäjille tarkoitettuja opaskirjasia. Olen pyrkinyt siihen, että mahdollisimman moni tulkintani perustuisi ensisijaisesti materiaaliin, joka on myös järjestön toimintaan osallistumattomien ulottuvilla.

¹ Esim. Keskustelu A3 r. 48: ”Söpöt apparipojat.”

² Esimerkiksi keskustelu arjen rutiineista on suunniteltu siten, että se sopii leirin tulevaisuus ja aika -teemaan.

³ Esimerkiksi keskustelu yhdistyksen tavasta suhtautua fyysiseen läheisyyteen liittyy samasta aiheesta käytyyn keskusteluun.

1.4 Tutkimuksen aineisto

Olen käyttänyt tämän tutkimuksen aineistona kahta Prometheus-leirin tuki ry:n apuohjaajakoulutuksen keskustelunvetoharjoitusta. Aineistot on nauhoitettu noin kahden vuoden välein: ensimmäinen, jota nimitän A-aineistoksi, nauhoitettiin 19.1.2009. Toinen nauhoitus, B-aineisto, nauhoitettiin 29.1.2011. Nauhoitettua aineistoa on yhteensä noin 186 minuuttia, joka koostuu itse keskustelunvetoharjoituksista ja palautekeskusteluista. A-aineiston osuus koko aineistosta on 104 minuuttia, josta tutkimukseen on käytetty 75 minuuttia. B-aineiston koko pituus on noin 82 minuuttia, josta tutkimukseen käytetään noin 55 minuuttia. Aineistoni koostuu siis yhteensä kymmenestä harjoituksesta.

Molemmat aineistoni koostuvat siis kahdesta keskenään vuorottelevasta osasta: keskustelunvetoharjoituksesta ja sitä seuraavasta palautekeskustelusta. Tavoitteena on, että kukin keskusteluharjoitus kestää 10 minuuttia ja kukin palautekeskustelu 5 minuuttia. Keskustelujen pituudet vaihtelevat kuitenkin melko paljon, esimerkiksi A-aineistossa keskustelujen pituudet vaihtelevat 10 ja 16 minuutin välillä. B-aineistossa keskustelujen pituudet pysyvät lähempänä 10 minuuttia. Palautekeskustelut olen rajannut tutkittavan aineiston ulkopuolelle, sillä olen halunnut keskittyä ennalta suunniteltujen keskusteluharjoitusten tarkasteluun. Palautekeskusteluja ei ole luonnollisesti suunniteltu ennalta, vaikka keskustelijoille on annettu jonkin verran ohjeita siitä, millaisiin asioihin he voivat palautteessaan tarttua.

Kaikilla keskusteluilla on ennalta määritelty tavoite, ja ryhmän jäsenet ovat valinneet itse aiheen, johon liittyvän keskustelun he uskovat täyttävän tavoitteen mahdollisimman hyvin. Aineistossani käytän keskusteluista tiivistävää otsikkoa, joka on valittu keskustelun aiheen mukaan. Keskustelujen aiheet ja tavoitteet käyvät ilmi taulukoista 1 ja 2.

A-aineisto, nauhoitettu 19.1.2009

Vetäjä	Tavoite	Aihe	Nimitys esimerkissä
Kimmo	Keskustelu tuo esiin uusia ideoita	Eläimet yhteiskunnallisesta näkökulmasta	Eläimet
Kari	Spontaanin väittelyn luominen	Paljonko yksilönvapautta voi rajoittaa yhteisen edun vuoksi?	Yksilönvapaudet
Katri	Intiimin tunnelman luominen	Prometheus-leirin ja vapaaehtoistyön merkitys minulle	Leirikokemus
Kaisa	Ryhmäytyminen	Koulukiusaaminen	Koulu- kiusaaminen
Kirsi	Kaikkien osallistuminen tasapuolisesti	Lapsuus: kokemukset ja käsitykset	Lapsuus

Taulukko 1: A-aineiston keskustelujen aiheet ja tavoitteet

B-aineisto, nauhoitettu 30.1.2011

Vetäjä	Tavoite	Aihe	Nimitys esimerkissä
Meri	Keskustelu kestää tasan 10 minuuttia	Prometheus-leirin läheisyyskulttuuri	Läheisyys
Minna	Kaikki osallistuvat tasapuolisesti	Arjen rutiinit	Arki
Mika	Ryhmän tiivistyminen	Rooli kaveripiirissä	Roolit
Miia	Väittelyn luominen	Nuorten vaikutusmahdollisuudet	Vaikuttaminen
Moona	Vahva yhteisymmärrys	Ihmisten välinen tasavertaisuus	Tasavertaisuus

Taulukko 2: B-aineiston keskustelujen aiheet ja tavoitteet

Molemmissa ryhmissä on viisi nuorta. A-aineistossa keskustelun kulkuun osallistuu myös ryhmän kouluttaja, kun taas B-aineistossa paikalla olevat kouluttaja ja rekrytoija ainoastaan kuuntelevat keskustelujä. A-aineiston ryhmä koostuu kahdesta pojasta ja kolmesta tytöstä sekä naispuolisesta kouluttajasta. B-aineiston ryhmässä poikia on yksi, tyttöjä neljä ja molemmat keskustelutilanteen seuraajat ovat naisia. Olen

tutkimuksessani käyttänyt ryhmien jäsenistä itse keksimiäni kaksitavuisia salanimiä; A-aineiston ryhmän jäsenten salanimet alkavat K-kirjaimella, ja B-aineiston ryhmän jäsenten nimien alkukirjaimeksi olen valinnut M-kirjaimen. Ryhmillä ei ole varsinaisia keskustushenkilöitä, jotka tuntisivat useita muita ryhmän jäseniä, sillä molemmat ryhmät on koottu satunnaisesti. Ryhmien jäsenet ovat olleet tutkimushetkellä keskenään suunnilleen samanikäisiä: heidän ikänsä vaihtelevat 16 ja 19 vuoden välillä. A-aineiston ryhmään kuuluu lisäksi nauhoitushetkellä 20-vuotias kouluttaja, josta käytetään nimeä Kerttu. B-aineiston kouluttaja ja rekrytoija ovat nauhoitushetkellä 20- ja 22-vuotiaita, ja heitä kutsutaan tutkimuksessa nimillä Maisa ja Maarit. Olen nimennyt myös B-aineiston ryhmään kuuluvat rekrytoijan ja kouluttajan, vaikka he eivät käytä keskusteluissa puheenvuoroja. He ovat joka tapauksessa läsnä tilanteessa, koska he havainnoivat keskusteluja ja antavat niistä palautetta. Siksi on todennäköistä, että heidän läsnäolonsa vaikuttaa keskustelujen kulkuun ja tunnelmaan.

A- ja B-aineisto ovat keskenään hieman erilaisia. B-aineiston keskusteluharjoitukset ovat muodollisempia kuin kahta vuotta aiemmin nauhoitetun A-aineiston. Tämä ero näkyy kaikilla keskustelun osa-alueilla. A-aineistossa esiintyy huomattavasti enemmän päällekkäispuhuntaa, vähemmän taukoja ja enemmän varsinaisesta puheenaiheesta poikkeavia välisekvenssejä kuin B-aineistossa. B-aineiston keskustelut ovat rytmiltään rauhallisempia, ja vuorojen väliset tauot ovat pitkiä, pisimmillään lähes minuutin pituisia. Tämä johtuu todennäköisesti useista seikoista: B-aineiston nauhoitustilanteessa oli läsnä keskustelijoiden lisäksi yleisöä, ryhmän kouluttaja sekä rekrytoija, jotka saattoivat korostaa läsnäolollaan tilanteen institutionaalisuutta. A-aineistossa ryhmän kouluttaja taas osallistui itsekin keskusteluun ja oli pikemmin ryhmän jäsen kuin yleisö tai ulkopuolelta tarkkaileva instituution edustaja. Myös yksittäisten henkilöiden viestintätyylit ja tilanteiden luonteen erot ovat saattaneet vaikuttaa keskustelun luonteeseen. Tässä tutkimuksessa kuitenkin jätän yksittäisten ihmisten henkilökohtaiset ominaisuudet huomiotta, elleivät keskustelun osallistujat tuo niitä viestinnässään esiin.

2 PROMETHEUS-LEIRITOIMINTA

2.1 Prometheus-leirin tuki ry

Prometheus-leirin tuki ry on perustettu vuonna 1990, mutta ensimmäinen Prometheus-leiri järjestettiin jo vuotta aiemmin. Leiritoiminnan alkuunpanijana oli karkkilalaisen koulun elämänskatsomustiedon opiskelijoiden ryhmä, jotka kaipasivat uskontokuntiin kuulumattomille nuorille sopivaa, uskonnollisesti sitoutumatonta aikuistumiskoulutusta rippikoulun rinnalle. Ensimmäisinä vuosina leirejä järjestettiin vain muutamia, mutta 1990-luvun puolivälissä leiriläismäärät alkoivat kasvaa. Nykyisin leirejä järjestetään noin 70 joka kesä, ja niille osallistuu lähes tuhat nuorta. (<http://www.protu.fi/prometheus-leirit>.)

Yhdellä Prometheus-leirillä on 7–16 leiriläistä. Leirien järjestämisestä ja suunnittelusta huolehtii seitsenhenkkinen leiritiimi, johon kuuluu tavallisesti kaksi aikuista, yli 20-vuotiasta ohjaajaa ja viisi 15–19 -vuotiasta apuohjaajaa, jotka ovat edellisten kesien leiriläisiä. (Ks. <http://www.protu.fi/prometheus-leirit>) Ryhmän toimintaa pidetään tärkeänä ja siihen kiinnitetään tietoisesti huomiota. Tavoitteena on, että leiriläiset ja ohjaajat muodostaisivat yhdessä mahdollisimman tiiviin ja yhtenäisen ryhmän. (Tuppurainen 2008: 40.)

Kaikki Prometheus-leirejä ohjaavat on koulutettu tehtävänsä kevättalvella järjestettävissä koulutuksissa. Koulutusten aikana he harjoittelevat leirien järjestämisessä tarvittavia taitoja kuten ohjelman suunnittelemista ja erilaisia teemojen käsittelytapoja. Koulutuksissa tutustutaan myös ryhmän toimintaan ja ryhmädynamiikan vaiheisiin. Ohjaajille ja apuohjaajille jaetaan myös *Ohjusten opas* -vihkonen, jossa on annettu ohjeita leirin järjestämiseen. Simo Tuppurainen (2008: 5) toteaa, että Prometheus-leirejä järjestetään paljolti perinteen, kokemuksen ja hiljaisen tiedon varassa, ja nämä toimintatavat ovat muotoutuneet ajan kuluessa periaatteellisen keskustelun ja käytännön toiminnan kautta. Mielestäni *Ohjusten opas* on kehitetty juuri kokoamaan hyväksi havaittuja perinteitä yksiin kansiin jokaisen leiritoimintaan osallistuvan ohjaajan ulottuville.

Prometheus-leirien tavoitteiden ja toimintatapojen pohjalla ovat humanistinen elämänskatsomus ja ihmiskäsitys, eli ajatus siitä, että kokemamme maailma on kaikki,

mitä maailmasta tiedämme. Leirien tärkeimpänä tavoitteena pidetäänkin nuoren oman maailmankuvan kirkastumista elämäkatsomuksen tarkastelemista. Kasvatustavoitteiden pohjana on vuonna 2001 Humanistikasvattajien liiton ohjeistuksen mukaan suunniteltu tavoitemalli, johon on sijoitettu kaikki Prometheus-leirien keskeiset tavoitteet. (*Ohjusten opas*, 7–8.)

Kati Niemelä tarkastelee (2002: 115, 116) artikkelissaan *Rippikoulu ja Prometheus-leiri siirtymäriitteinä* sitä, miten Prometheus-leiri toimii siirtymänä lapsuudesta kohti aikuisuutta. Niemelä toteaa, että nykyisin rippikoululla ei ole enää entisaikojen kaltaista merkitystä lapsuuden ja aikuisuuden välissä, sillä nuoruus on pidentynyt, eikä rippikoulu takaa enää samankaltaisia vapauksia kuin ennen. Hän toteaa, että tästä huolimatta suurin osa rippikoulun käyneistä nuorista tuntee aikuistuneensa rippikoulun aikana. Yhtenä syynä Niemelä pitää sitä, että jo pelkkä rippikoulun tai Prometheus-leirin teemojen käsittely antaa nuorille työkaluja aikuisuutta kohti siirtymiseen.

2.2 Prometheus-leirit keskusteluympäristönä – vuorovaikutuksen institutionaalisuus

Prometheus-leirien keskustelut kuuluvat institutionaalisiin keskusteluihin, mutta niiden keskustelut eivät istu täysin tiukimpiin institutionaalisten keskustelujen määritelmiin. Anssi Peräkylä kirjoittaa (1997: 178) että keskusteluanalyysin näkökulmasta institutionaaliset keskustelut ymmärretään ennen kaikkea virallisten instituutioiden tutkimukseksi; siis terveydenhuollon, median tai oikeuslaitoksen vuorovaikutuksen tarkasteluksi. Toisaalta voidaan tutkia myös epävirallisempia instituutioita: avioliittoa, uskontoa tai vaikkapa aterialla käytävää keskustelua.

Instituution läsnäolo näkyy kaikessa, mitä keskusteluun kuuluu. Se vaikuttaa keskustelun perusjäsenyyksiin omalla tavallaan tilanteesta, osallistujista ja puheenaiheesta riippuen. Institutionaalيسessa keskustelussa puheenvuorot vaihtuvat eri tavoin kuin arkikeskustelussa, vaikka vuorottelulle ei välttämättä ole luotu varsinaisia sääntöjä, esimerkiksi puheenvuoron kestoa tai pyytämistä rajoittavia normeja. Institutionaalيسessa keskustelussa pyritään esimerkiksi sujuviin vuoronvaihtoihin ja vältetään päällekkäispuhuntaa ja taukoja. On havaittu, että esimerkiksi kysyminen ja

vastaaminen erottelevat institutionaalisen tilanteen osapuolia: esimerkiksi lääkärin vastaanotolla kysyminen on nimenomaan lääkärille kuuluvaa toimintaa, ja potilaan esittämät kysymykset ovat harvinaisia. Joka tapauksessa on hyvä muistaa, etteivät instituutiot synny keskusteluun tyhjästä, vaan niiden läsnäolo puhutaan auki eli keskustelun osallistujat luovat tai kiistävät niitä omalla toiminnallaan jatkuvasti. (Raevaara – Ruusuvuori – Haakana 2001: 16–17.)

Keskustelunanalyysin piirissä institutionaaliselle keskustelulle on määritelty kolme tyypillistä piirrettä: 1) keskustelulla on tavoite, 2) keskusteluun osallistumista säätelevät erilaiset rajoitteet ja 3) keskustelussa käytetään instituutiolle tyypillisiä tulkintakehyksiä. Nämä piirteet heijastuvat vuorovaikutuksen yksityiskohdissa kuten sananvalinnoissa ja keskustelujaksojen rakentamisessa. (Raevaara – Ruusuvuori – Haakana 2001: 17). Omassa aineistossani näkyvimmin esille nousee luettelon ensimmäinen kohta. Tilannetta leimaa voimakkaasti tavoitteellisuus, joka tulee esiin monella tasolla. Jokaiselle keskustelulle on ensiksikin määritelty tavoite, vaikkapa spontaanin väittelyn luominen. Lisäksi keskustelujen tarkoituksena on leirin ohjaamisessa tarvittavien keskustelunvetotaitojen harjoittelu. Kolmanneksi keskustelun tavoitteena on myös saada aikaan mahdollisimman hyvä keskustelu, jonka avulla keskustelijat voivat näyttää taitonsa muulle ryhmälle.

Institutionaaliset keskustelut voidaan jakaa muodollisiin ja epämuodollisiin keskusteluihin. Ensiksi mainittujen keskustelujen rakenne on hyvin tarkkaan säänneltyä, ja esimerkiksi vuorot vaihtuvat tiukassa järjestyksessä. Ääriesimerkkinä muodollisesta institutionaalisesta keskustelusta voisi mainita vaikkapa poliisikuulustelun tai oikeussalissa käytävän keskustelun, joissa keskustelu etenee tarkasti instituution sille sallimissa rajoissa. (Nuolijärvi – Tiittula 2000: 16.)

Tutkimani Prometheus-leiritoiminnan keskustelut kuuluvat sitä vastoin epämuodollisiin institutionaalsiin keskusteluihin. Toisaalta tutkimani keskustelut käydään instituution sisällä, ja ne toimivat harjoituksena ja taidonnäytteenä: eivät siis keskusteluna keskustelun vuoksi. Keskustelut on suunniteltu ennalta, ja keskusteluille on määritelty tavoitteet, joihin niiden pitäisi johtaa. Lisäksi niissä osallistujilla on tietyt roolit, joiden puitteissa he toimivat: Yksi ryhmän jäsenistä toimii vuorollaan keskustelun vetäjänä eli vastaa keskustelun kuljettamisesta, aiheen valinnasta ja mahdollisesti myös esimerkiksi vuorottelun kontrolloimisesta. Muut ryhmän jäsenet

osallistuvat keskusteluun vetäjän ohjeiden mukaan. Joskus ohjeet annetaan eksplisiittisesti kehottamalla keskustelijoita käsittelemään puheenaihetta tietyllä tavalla, esimerkiksi istumajärjestyksen mukaisessa järjestyksessä. Useimmiten keskustelunvetäjä ei anna keskustelijoille varsinaisia ohjeita aiheen käsittelyyn vaan kysyy ainoastaan kysymyksen, johon odottaa muiden vastaavan. Muut läsnä olevat, ryhmän oma kouluttaja ja mahdollisesti paikalla oleva rekrytoija taas edustavat voimakkaammin yhdistystä instituutiona. Heidän tavoitteenaan on antaa keskustelijoille palautetta heidän toiminnastaan, tarkkailla harjoituksen kulkua ja mahdollisesti myös osallistua keskusteluun.

Pirkko Nuolijärvi ja Liisa Tiittula ovat tutkineet televisiokeskustelun institutionaalisuutta ja määrittelevät keskustelun institutionaalisuutta tästä kontekstista käsin. Heidän mukaansa institutionaalinen keskustelu eroaa arkikeskustelusta siten, että läsnä on niin sanottu kolmas osallinen, esimerkiksi säännöstö, joka ohjailee keskustelijoiden toimintaa tai yleisö, jolle keskustelu osoitetaan. (Nuolijärvi – Tiittula 2000: 14). Tutkimissani keskustelunvetoharjoituksissa on läsnä useampiakin kolmansia osapuolia. Ensiksikin keskustelijoita ohjailevat järjestön käytännöt ja perinteet, joista nuorten kanssa on keskusteltu koulutuksissa ja joita on julkaistu ohjeina esimerkiksi *Ohjusten oppaassa*. Nämä säännöt ovat melko löyhiä eivätkä varsinaisesti sido osallistujia, mutta ovat yhtäkaikki läsnä ja ohjaavat keskustelijoiden toimintaa. Keskustelijoita neuvotaan esimerkiksi pyrkimään mahdollisimman tasapuoliseen vuorotteluun ja luomaan aktiivisesti keskustelutilanteeseen avointa, luottamuksellista ja turvallista tunnelmaa. (*Ohjusten opas*, s. 43.) Toinen läsnä oleva ohjaileva tekijä on keskustelulle varattu aika. Kullekin keskustelunvedolle on varattu 10 minuuttia, joka luonnollisesti ohjaa esimerkiksi keskustelun vetäjää keskustelun suunnittelussa ja ohjailussa. Kolmas keskusteluun vaikuttava kolmas osapuoli on keskustelun yleisö, pienryhmän kouluttaja ja mahdollisesti myös rekrytoija, jotka antavat ryhmän jäsenille palautetta keskustelutaidoista ja havainnoivat heidän toimintaansa.

Toinen Nuolijärven ja Tiittulan mainitsema institutionaalisen keskustelun erityispiirre on se, että keskustelijat ovat jollakin tavalla epäsymmetrisessä asemassa toisiinsa nähden. Tätä epäsymmetriaa pitävät yllä kolmenlaiset tekijät. Ensiksikin instituution antama rooli antaa keskustelijoille tiettyjä oikeuksia. Esimerkiksi televisio-ohjelman toimittajan rooliin kuuluu kysymysten esittäminen, ja haastateltava vastaa

niihin. Toiseksi instituution edustaja on instituutiotaan koskevan tiedon asiantuntija, ja keskustelun osapuoli, esimerkiksi lääkärin vastaanotolle tullut potilas, taas oman elämänsä asiantuntija. Epäsymmetria syntyy siitä, että asiantuntijuudet ovat erilaisia eivätkä välttämättä kohta keskustelussa. Kolmas epäsymmetriaa ylläpitävä tekijä on se, että instituution edustajalle keskustelu on rutiinia kun taas toiselle osapuolelle se on ainutkertainen tapahtuma. (Nuolijärvi – Tiittula 2000: 15.)

Omassa aineistossani korostuu epäsymmetrian ensimmäinen kohta. Keskustelun vetäjällä on aina tiettyjä oikeuksia keskustelun kulun suhteen: hänellä on valta päättää keskustelun aiheesta ja suunnitella sen kulku mieleisekseen. Toisaalta hänellä on myös velvollisuus huolehtia esimerkiksi keskustelun sujuvuudesta ja ajankäytöstä. Toinen ja kolmas kohta taas eivät näy aineistossani näin yksinkertaisesti. Kukaan ryhmän jäsenistä ei varsinaisesti kuulu muita kiinteämmin instituutioon vaan keskustelu käydään vertaisryhmässä. Siksi kellekään ei ole varsinaisesti tiedon tai kokemuksen tuomaa roolia, vaan kaikki keskustelijat ovat siltä osin samalla viivalla. Instituution edustajia ovat ryhmän kouluttaja sekä rekrytoija, jotka ovat koulutuskevään aikana nähneet useita keskustelunvetoharjoituksia. Kouluttaja ja rekrytoija eivät B-aineistossa puutu keskustelujen kulkuun, mutta heidän läsnäolonsa tuo keskustelun institutionaalisuuden näkyville.

Nuolijärvi ja Tiittula käsittelevät myös muita televisiokeskustelun ominaispiirteitä, ja osan näistä ominaisuuksista voi ajatella sopivan myös omaan aineistooni. Televisiokeskustelu eroaa arkikeskustelusta heidän mukaansa monin tavoin. Ensiksikin televisiokeskustelulle varattu aika on rajattu; omassa aineistossani tämä aika on kymmenen minuuttia. Toiseksi televisiokeskustelulle ominaista on se, että se esitetään jollekulle ulkopuoliselle. Kolmanneksi televisiokeskustelu on jollakin tavalla käsikirjoitettu ja se etenee tietyn struktuurin mukaan; joskus keskusteluohjelman esiintyjät käyttävätkin puheensa tukena muistiinpanoja tai ulkoa opettelemaansa tekstiä pysyäkseen suunnitelmassa. (Nuolijärvi – Tiittula 2000: 17–19.) Omassa aineistossani tämä struktuuri ei ole yhtä hallitseva kuin esimerkiksi televisio-ohjelmassa, jossa toimittaja lukee puheenvuoronsa teleprompterista, mutta jokainen keskustelija on kuitenkin suunnitellut keskustelulle jonkinlaisen rakenteen ja heillä on tukeanaan myös muistiinpanoja. Käsikirjoitus ei kuitenkaan ole näkyvästi läsnä keskustelussa, mikä näkyy esimerkiksi keskustelijoiden kielenkäytössä: he eivät pyri puhumaan huoliteltua

yleiskieltä vaan puhuvat nuorisolle ominaista puhekieltä. Keskustelijoiden puheenvuorot eivät myöskään aina ole tarkasti strukturoituja, vaan ne sisältävät katkoksia, korjauksia ja suunnanmuutoksia.

2.3 Prometheus-leirit tutkimuskohteena

Prometheus-leirejä on Suomessa järjestetty jo yli 20 vuotta; leirejä järjestävä yhdistys Prometheus-leirin tuki ry. perustettiin vuonna 1990 (<http://www.protu.fi/yhdistys>). Silti Prometheus-leirejä ei vielääkään välttämättä tunneta kovin syvällisesti. Esimerkiksi Kati Poikselkä toteaa pro gradu -tutkielmassaan, että monilla saattaa olla ennakkoluuloja ja virheellisiä käsityksiä Prometheus-leireistä (Poikselkä 2006: 68, 76). Simo Tuppurainen kirjoittaa niin ikään pro gradussaan, että Prometheus-leirin tuki ry:llä on tuntemattomuudestaan huolimatta vankka asema suomalaisessa järjestökentässä. Hän perustelee väitettään leireille osallistuneiden nuorten määrällä: kesällä 2008 Prometheus-leirin valitsi rippikoulun rinnalle tai tilalle 961 nuorta. (Tuppurainen 2008: 1.) Tuppuraisen mielipiteeseen on helppo yhtyä: leiriläisiä on vuodesta toiseen hieman alle tuhat, ja yhdistyksellä oli vuoden 2010 lopussa hieman yli 4000 jäsentä (<http://www.protu.fi/yhdistys>).

Prometheus-leirejä on tutkittu tähän mennessä muutamassa pro gradu -tutkielmassa. Päivi Rautio (1997) on tutkinut Prometheus-leirejä uskontotieteellisestä näkökulmasta Turun yliopistossa valmistuneessa pro gradu -tutkielmassaan. Hän kiinnitti huomiota uskonnottomiin seremonioihin. Tutkimuksessaan Rautio pyrkii selvittämään, mikä Prometheus-leiri on, ja hän liittää peruskysymyksensä tarkastelun initiaation, siirtymäriittien ja rituaalien tarkasteluun. Tutkielmassaan Rautio myös valottaa sitä, miten Prometheus-leiritoiminta on kehittynyt.

Kati Poikselkä on vuonna 2006 valmistuneessa pro gradu -tutkielmassaan tutkinut Prometheus-leirien merkitystä nuorelle. Hän käytti aineistonaan 38 kirjoitelmaa, joissa kesällä 2005 leirin käyneet nuoret kertoivat leirikokemuksistaan. Poikselkä analysoi tutkielmassaan, mistä syistä nuoret ovat valinneet Prometheus-leirin joko rippikoulun tilalle tai sen rinnalle. Hän on pohtinut kirjoitusten pohjalta, miten Prometheus-leiri on vaikuttanut nuoriin. Poikselän aineistosta kävi ilmi, että nuoret olivat pitäneet Prometheus-leiriä positiivisena kokemuksena, joka on parantanut

itsetuntoa ja minäkäsitystä. Poikselän haastattelemat leiriläiset olivat pitäneet hyvänä myös sitä, että leiri antoi mahdollisuuden tunteiden kohtaamiseen ja oman maailmankatsomuksen pohtimiseen turvallisessa ympäristössä. (Poikselkä 2006: 32, 47, 51, 71.)

Simo Tuppurainen (2008) on tutkinut Prometheus-leirejä pedagogisena toimintana. Hän kiinnittää huomiota siihen, miten Prometheus-leirit tukevat nuoren kriittistä ajattelua, yhteiskuntasuhdetta ja valmiuksia toimia yhteistyössä muiden kanssa. Tuppurainen keräsi aineistonsa haastattelemalla 11:ä yhdistyksessä aktiivisesti toiminutta henkilöä ja käsittelemällä haastattelumateriaalia laadullisin menetelmin. Tuppurainen sivuaa myös keskusteluja yhtenä tapana käsitellä leirien teemoja, mutta ei varsinaisesti keskity tarkastelemaan keskusteluja.

Prometheus-leirejä on siis tutkittu jo aiemmin yliopistoissa, mutta kielitieteellinen tutkimus puuttuu vielä. Mielestäni on tärkeää tarkastella Prometheus-leiritoimintaa keskusteluanalyttisestä näkökulmasta. Keskustelua pidetään tärkeänä työkaluna, jolla leirien teemoja käsitellään (*Ohjusten opas*, s. 37). Prometheus-leirien keskustelut tarjoavat mielestäni monipuolisen ja haastavan tutkimusaiheen. Nuorten keskusteluja on tutkittu verraten vähän, ja tutkimus on keskittynyt arkikeskusteluihin (ks. esim. Routarinne 2003) tai kouluun (ks. esim. Tainio 2007, toim.). Prometheus-leiritoiminnalle tyypillinen nuorten itse luoma keskusteluinstituutio ja sen käytännöt tarjoavat mielekkään tutkimusaiheen, jonka tuloksia voisi hyödyntää laajemmin nuorisotyössä tai vaikkapa kouluopetuksessa.

3 KESKUSTELUNANALYYSI TEOREETTISENA LÄHTÖKOHTANA

Tarkastelen tässä luvussa tutkielmani teoreettista viitekehystä. Aluksi kartoitan lyhyesti keskustelunanalyysin kehitystä ja erityispiirteitä. Luvussa 3.2 käsittelen vuorottelujäsenystä eli järjestystä, joka säätelee sitä, miten puheenvuorot vaihtuvat keskustelussa. Myöhemmin käsittelen keskustelun sekventiaalisuutta eli sitä, miten puheenvuorot liittyvät toisiinsa muodostaen jaksoja eli sekvenssejä. Luvussa 3.4 käsittelen teoreettisesta näkökulmasta kysymys–vastaus–vierusparia ja sitä, millaiset asiat voivat säädellä, muokata ja ylläpitää vierusparin asemaa keskustelun rakentajana.

3.1 Keskustelunanalyysistä

Keskustelunanalyysin metodit ja näkemykset perustuvat suurelta osin Harvey Sacksin vuosina 1964–1972 pitämiin luentoihin. Sacks kuului etnometodologian perustaja Harold Garfinkelin oppilaisiin, joten keskustelunanalyysi liittyy läheisesti etnometodologiseen perinteeseen. (Hakulinen 1997: 13.) Etnometodologia on kiinnostunut ihmisten arkisten toimintojen järjestymisestä ja siitä, miten ihmiset tuottavat vuorovaikutusta. Perusajatus on se, ettei sosiaalinen järjestys ole ennalta säädetty ja muuttumaton raami vaan vuorovaikutustilanteen osallistujien mielissä muotoutuva konstruktio. Tällöin osallistujia pidetään tietoisina ja ymmärtävinä toimijoina, jotka pystyvät luomaan mielessään vuorovaikutuksesta jonkinlaisen koherentin kokonaisuuden. (Liddicoat 2007: 2–3.) Myöskään keskustelu ei siis ole Sacksin mukaan kaaos, jossa puhujien keskinäinen ymmärrys perustuu sattumaan. Sen sijaan vuorovaikutus on jäsentynyttä ja järjestäytynyttä toimintaa. (Hakulinen 1997: 13.)

Keskustelunanalyttinen tutkimus perustuu kolmeen perusolettamukseen, jotka ovat: 1) Vuorovaikutus on rakenteellisesti järjestäytynyttä. 2) Vuorovaikutukseen osallistuttaessa otetaan huomioon konteksti. 3) Nämä kaksi piirrettä koskevat kaikkea vuorovaikutusta yksityiskohtia myöten siten, että mitään yksityiskohtaa ei voida automaattisesti sivuuttaa merkityksettömänä tai sattumanvaraisena. (Heritage 1996 [1984]: 236.)

Vuorovaikutuksen rakenteellinen jäsenyys koskee keskustelutilanteessa päteviä itsenäisiä, luonteeltaan sosiaalisia rakenteita. Niitä koskeva tieto ja kokemus muodostavat osan siitä kompetenssista, jota puhujat käyttävät joko tiedostetusti tai tiedostamattaan omassa käytöksessään ja tulkitessaan muiden käytöstä. On huomattava, että nämä rakenteet ovat perusolemukseltaan riippumattomia kulloistenkin puhujien henkilökohtaisista ominaisuuksista. (Heritage 1996 [1984]: 236.)

Toinen perusolettamus on se, että vuorovaikutuksessa toimittaessa otetaan aina huomioon konteksti. Keskustelijoiden toiminnan merkitys on ikään kuin kaksinkertaisesti kontekstuaalista: se on samanaikaisesti sekä kontekstin muovaamaa että kontekstia uudistavaa. Puhujan toimintaa voidaan ymmärtää riittävän hyvin ainoastaan suhteessa kontekstiin, johon se sijoittuu. Kontekstia uudistava luonne tarkoittaa sitä, että jokainen keskustelun toiminta liittyy aiempaan kontekstiin ja luo sen lisäksi välittömästi uutta kontekstia, johon seuraava toiminta liittyy. (mts. 236–237.)

Kolmas keskusteluanalyysille ominainen oletus kuuluu siten, että mitään vuorovaikutuksen yksityiskohtaa ei voi automaattisesti hylätä merkityksettömänä tai sattumanvaraisena. Tämä käsitys on johtanut siihen, että keskusteluanalyysissä on ollut tapana pidättäytyä enneaikaisesta teorianmuodostuksesta, ja sen sijaan on haluttu pyrkiä kohti empiiristä sosiaalisen toiminnan tutkimista. (mts. 237.)

John Heritage ja J. Maxwell Atkinson kirjoittavat (1984: 1), että keskusteluanalyysin tavoitteena on selvittää ja kuvata tavallisten kielenkäyttäjien käyttämiä keinoja, joiden avulla he luovat ymmärrettävää ja sosiaalisesti järjestäytyntä vuorovaikutusta. Kyse on siitä, että vuorovaikutustilanteissa ihmiset tekevät jatkuvasti käytöksessään erilaisia kielellisiä valintoja, jotka ylläpitävät ja muokkaavat vuorovaikutusta. Keskusteluanalyttisen tutkimuksen tavoitteiden ja perusolettamusten vuoksi tutkimuksen tekeminen on muotoutunut sellaiseksi, että analyysi on aineistolähtöistä eli tarkoituksena on kuvata, miten vuorovaikutuksen osallistujat käyttäytyvät eikä sitä, mitä he ovat mahdollisesti ajatelleet. Analyysissä siis keskitytään piirteisiin, jotka nousevat esiin aineistosta. (Heritage – Atkinson 1984: 1; Heritage 1996 [1984]: 238.) Liisa Tainio huomauttaa (2007: 30), että keskusteluaineiston pohjalta tehdyissä havainnoissa pitäytyminen riittää analyysin ohjenuoraksi mainiosti. Silti on myönnettävä, että kukaan analyysin tekijä ei voi väittää tulkitsevänsä vuorovaikutusta täysin "puhtaalta pöydältä".

Suomessa keskustelunanalyttisiä tutkimusta on tehty 1980-luvulta asti. Aluksi tutkimus suuntautui pelkästään arkikeskusteluihin, mutta myöhemmin on alettu tarkastella myös institutionaalista vuorovaikutusta. (Hakulinen 1996: 9, 20; Halonen – Routarinne 2001: 5–6.) Institutionaalista vuorovaikutusta on Suomessa tutkittu esimerkiksi televisiokeskustelujen (esim. Nuolijärvi – Tiittula 2000; Kajanne 2001) sekä lääkärin ja potilaan vuorovaikutuksen (esim. Raevaara 2000) näkökulmasta. Olen pyrkinyt sijoittamaan oman tutkielmani suomalaisen keskustelunanalyysin kenttään luvussa 7, jossa pohdin aineistoni erityispiirteitä ja vertailen niitä joihinkin 2000-luvulla julkaistuihin keskustelunanalyttisiin väitöskirjoihin.

3.2 Vuorottelu

Ihmisten väliselle vuorovaikutukselle on ominaista vuorotellen toimiminen, eikä keskustelu poikkea tästä säännöstä. Vuorottelun perustana on joukko sääntöjä, jotka ovat yhtäaikaan kontekstista riippumattomia ja kontekstiin reagoivia. Vuorottelun toteutumisen tapoihin vaikuttavat luonnollisesti kontekstiseikat, mutta ne eivät muuta itse vuorottelun periaatteita. (Sacks ym. 1974: 696, 699.)

Keskustelunanalyttisessä tutkimusperinteessä keskustelun perusyksikön määrittäminen on koettu ongelmalliseksi. Vuorottelujäsennyksen kannalta katsottuna on hedelmällistä pitää keskustelun perusyksikkönä yhden puhujan vuoroa (engl. *turn*) eli prosodisten kokonaisuuksien ja lausumien ryhmää, joka alkaa puhujan saadessa puheenvuoron ja päättyy siihen, että joku toinen jatkaa puhetta. Lauseraja on joustava, ja vuoro voikin koostua joko vajaan lauseesta, yhdestä lauseesta tai jopa monesta lauseesta. Prosodisen kokonaisuuden rajoilla eli jokaisen rakenneyksikön päätteeksi on periaatteessa ensimmäinen mahdollinen puhujanvaihdoskohta eli siirtymän mahdollistava kohta. Jokaisella puhujalla on periaatteessa oikeus yhteen rakenneyksikköön kerrallaan, ja näin ollen jokaisen siirtymän mahdollistavalla kohdalla käydään puhujien kesken implisiittistä neuvottelua siitä, kuka saa puheenvuoron seuraavaksi. Useampiyksikköiset vuorot ovatkin mielenkiintoisia toiminnan tulkitsemisen ja vuoron suunnittelun kannalta: on vuorovaikutuksen kannalta merkittävää, miksi puhuja saa jatkaa puhetta yhden rakenneyksikön jälkeen, vaikka

yhden yksikön pituiset vuorot ovat odotuksenmukaisia. (Sacks ym. 1974: 702–703, 709.)

Vuorojen jakelun säätelyä Sacks, Jefferson ja Schegloff ovat nimittäneet "vuoron allakointikomponentiksi" (*turn-allocation component*). Perusajatuksena on, että vuorot eivät vaihdu mielivaltaisesti, vaan keskustelijat noudattavat sääntöjä, joiden nojalla seuraava puhuja valikoituu. Säännöt voidaan esittää seuraavasti:

1) Jokaisen vuoron ensimmäisessä mahdollisessa puhujanvaihdoskohdassa toteutuu jokin seuraavista kolmesta vaihtoehdosta:

a) Vuoron käyttäjä valitsee seuraavan puhujan, jolla on ainoana oikeus ja velvollisuus seuraavan puheenvuoron käyttämiseen.

b) Jos puhuja ei valitse seuraavaa puhujaa, vuoron voi ottaa se, joka ehtii ensin. Tätä kutsutaan itsevalinnaksi (*self-selection*).

c) Jos puhuja ei valitse seuraavan vuoron käyttäjää eikä kukaan ota puheenvuoroa, ensimmäinen puhuja jatkaa, kunnes joku ottaa vuoron.

2) Jos vuoron ensimmäisessä mahdollisessa puhujanvaihdoskohdassa on sovellettu sääntöä 1c), sääntöjä a), b) ja c) sovelletaan seuraavassa puhujanvaihdoskohdassa. (Sacks ym. 1974: 703–704.)

On huomattava, että vuoronvaihtoon liittyvät säännöt eivät ole riippumattomia toisistaan ja keskusteluun vaikuttavista kontekstuaalisista seikoista. Vaikka sääntö 1a) pätee ensimmäisenä, siihen vaikuttaa myös sääntö 1b), joka pätee, vaikka sääntöä 1a) ei sovellettaisi. (Sacks ym. 1974: 704–705.)

Vuorottelun oletetaan olevan sujuvaa. Tällä tarkoitetaan sitä, että keskeyttäminen, päällekkäispuhunta ja vuoronvaihdon ongelmat koetaan ikään kuin tunnusmerkkisiksi. Keskustelun osanottajat olettavat, että vuorot vaihtuvat sujuvasti ja tilman pitkiä taukoja ja että keskustelijat puhuvat kukin vuorollaan. Päällekkäispuhunta ja vuorojen väliset tauot ovat odotuksenvastaisia, mutta niitä esiintyy usein siirtymän mahdollistavissa kohdissa, joissa käydään neuvottelua siitä, kuka seuraavan vuoron ottaa. Päällekkäispuhunnat eivät tavallisesti olekaan pitkiä. (Sacks ym. 1974: 708.)

Monenkeskisessä keskustelussa vuorottelussa tapahtuu joitakin muutoksia, vaikka vuorottelun peruseriaatteet pysyvät samoina. Kahdenkeskistä keskustelua analysoitaessa ollaan kiinnostuneita ennen kaikkea siitä, milloin ja miten vuorot

vaihtuvat, kun taas monen osanottajan välisessä keskustelussa huomio kohdistuu myös siihen, kuka seuraavan vuoron saa. Esimerkiksi kolmen tai useamman henkilön keskustelussa kysymys–vastaus-vierusparin jälkeinen vuoro, niin sanottu kolmannen position vuoro, ei ole automaattisesti varattu kysymyksen esittäjälle. Tästä seuraa se, että mahdollisissa puhujanvaihdoskohdissa sovellettava sääntö valitaan hyvissä ajoin ennen kuin seuraava sääntö astuu voimaan. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että esimerkiksi seuraava puhuja pitää osoittaa ajoissa ennen puhujanvaihdoskohtaa, jotta itsevalinta ei ehtisi tulla voimaan. (Sacks ym. 1974: 712.)

Monenkeskinen keskustelu saattaa jakaantua useammiksi kahdenvälisiksi keskusteluiksi. Tällöin kaksi osapuolta keskustelee keskenään yhden tai useamman osallistujan jäädessä ulkopuolelle tai aloittaessa oman keskustelun. (Sacks ym. 1974: 713.) Tutkimassani aineistossa tällaisia monenkeskisen keskustelun sisäisiä keskusteluja on havaittavissa A-aineistossa keskusteluissa Leirikokemus ja Lapsuus. Näissä keskusteluissa keskustelun osanottajat kertovat kokemuksiaan vuorotellen muiden kuunnellessa. Keskustelun vetäjä kysyy välillä tarkentavia kysymyksiä, joihin toinen osapuoli vastaa. Kahdenkeskisen keskustelun vuoro kiertää ryhmässä osallistujalta toiselle, eikä keskustelujen sisälle synny useampia yhtäaikaisia keskusteluja.

Auli Hakulinen huomauttaa (1997: 33), että Sacksin, Schegloffin ja Jefferssonin näkemykset kuvaavat yksinkertaista vuorottelujäsennystä eli sääntöjä, jotka pätevät nimenomaan vapaassa, suunnittelemattomassa arkikeskustelussa. Sittemmin on havaittu, että institutionaalisessa keskustelussa vuorottelu poikkeaa arkikeskustelulle tyypillisestä vuoronvaihdosta. Esimerkiksi erilaisten haastattelutilanteiden tai luokkahuoneessa käytävässä keskustelussa osallistujat orientoituvat epäsymmetriseen tilanteeseen, jossa yksi osapuoli esittää kysymyksiä ja muut osallistujat vastaavat hänen kysymyksiinsä.

3.3 Keskustelun sekventiaalisuus

Keskustelunanalyysin lähtökohtana on ajatus siitä, että ihmisten välinen vuorovaikutus ei ole sattumanvaraista vaan vuorovaikutus järjestyy ja jäsentyy erilaisten normien mukaan. Vuorovaikutuksen rakenteellisuudella tarkoitetaan ensinnäkin luvussa 3.1.1 käsiteltyä puheenvuorojen jakautumista ohjaavaa vuorottelujäsennystä ja toiseksi

keskustelun sekventiaalista rakennetta eli sitä, miten keskustelun peräkkäiset toiminnot liittyvät toisiinsa ja millaisia jaksoja eli sekvenssejä niistä muodostuu. On syytä muistaa, että sekvenssit eivät ole tarkkarajaisia jaksoja, jotka alkavat jostakin ja päättyvät johonkin (Lehtinen 2002: 69).

Omassa aineistossani sekventiaalisuus näkyy erityisesti siten, että keskustelut koostuvat kysymysten ympärille rakentuvista jaksoista eli sekvensseistä. Sekvenssin aloittaa kysymys, joka on useimmiten keskustelun vetäjän esittämä. Tässä kysymyksessä nimetään aihe, jota keskustelussa käsitellään ja annetaan mahdollisesti myös ohjeita aiheen käsittelystä. Kysymysvuoron jälkeen aihetta käsitellään keskustelijoiden vastausten verran. Yksinkertaisimmillaan kysymys–vastaussekvenssi koostuu kysymyksestä, vastauksesta ja vastauksen kommentista (Lehtinen 2002: 53).

Sekvenssit muodostavat pitempiä topikaalisia ketjuja (Lehtinen 2002: 61) jotka rakentuvat keskustelun vetäjän nimeämän aiheen ympärille. Näissä jaksoissa keskustelun vetäjä esittää kysymyksen, johon vastaa useampi keskustelija. Joissakin sekvensseissä jokainen keskustelija vastaa vetäjän kysymykseen ennen kuin sekvenssi päätetään kommentilla.

3.4 Kysymys–vastaus-vieruspari

Edellisessä luvussa käsiteltiin lyhyesti keskustelun sekventiaalisuutta eli sitä, miten keskustelun puhetoiminnot liittyvät toisiinsa ja muodostavat sekvenssejä eli jaksoja. Erityisen kiinteästi toisiinsa liittyviä sekvenssejä kutsutaan vieruspareiksi. Liisa Raevaara esittelee Sacksin ja Schegloffin listan, joka kuvaa vieruspareja viiden piirteen avulla (Raevaara 1997: 76; Schegloff & Sacks 1973: 295–296). Vieruspari on siis kahden puheenvuoron muodostama jakso, jossa puheenvuorot ovat vierekkäisiä, eri puhujan esittämiä ja järjestäytyneet etujäseneksi ja jälkijäseneksi siten, että etujäsen vaatii tietynlaisen jälkijäsenen. Siksi vierusparin etu- ja jälkijäsen muodostavat kokonaisuuden, jonka osia ei voi tarkastella toisistaan irrallisina. Tämän tutkimuksen aihe, kysymys–vastaus-vieruspari, on esimerkki kiteytyneestä vierusparista (Raevaara 1997: 76). Luvussa 3.4.1 tarkastelen vierusparin etujäsentä, kysymystä, teoreettisesta näkökulmasta, ja luvussa 3.4.2 siirryn vierusparin jälkijäseneseen, vastaukseen. Luvussa 3.4.3 käsittelen lyhyesti vierusparin ympärille sijoittuvia keskustelun elementtejä:

etujäsenen edelle sijoittuvaa esisekvenssiä sekä vierusparin jäsenten väliin sijoittuvia välisekvenssejä ja kolmannen position vuoroja.

3.4.1 Kysymys

Kysymys on voimakkaasti aloitteellinen puheakti. Prototyypisimmillään kysymyksen esittäjä ilmaisee kysymyksellä olevansa epätietoinen ja kehottavansa vastaajaa täydentämään puutteelliset tiedot. (Raevaara 1996: 24.) Kieliopillisesti kysymyksen tuntomerkinä pidetään hakukysymyksissä interrogatiivipronominia (*Kuka soitti?*) tai vaihtoehtokysymyksissä kysyvää liitepartikkelia -kO (*Mattiko soitti?*) (VISK, määritelmät). Kokonaisen lauseen ohella kysymyksen voivat muodostaa myös lausetta lyhyemmät kysymysaineuksen sisältävät ilmaukset (*Minäkö?*) ja partikkelit *vai* ja *entä(s)* yhdessä yhden tai useamman sanan kanssa. (*Ai minä vai? Entäs kissa sitten?*) (ISK § 1678.) Olen tätä tutkielmaa varten jakanut yksittäiset kysymykset rakenteensa perusteella neljään ryhmään mukaillen *Ison suomen kieliopin* esittelemää jakoa (ks. 1679, § 1207) 1) hakukysymyksiin, 2) vaihtoehtokysymyksiin, 3) partikkelikysymyksiin ja 4) funktioltaan kysyviin deklaratiiivilauseisiin. Vaikka viimeksi mainitut eivät ole muodoltaan prototyypisiä kysymyksiä, ne muodostavat kuitenkin työssäni oman luokkansa.

Keskustelunanalyttisessä perinteessä kysymys määritellään ensisijaisesti toiminnan eikä niinkään vuoron rakenteen mukaan. Pitää ottaa huomioon myös se, että vierusparin etujäsentä ei voi analyysissa erottaa jälkijäsenestä; kysymys määrittyy siis kysymykseksi vasta, kun vastaaja osoittaa tulkinneensa edellisen vuoron kysymykseksi antamalla siihen vastauksen. (Raevaara 1997.) Kysymyksen toiminnallisen luonteen vuoksi kysymykset eivät ole keskustelunanalyttisestä näkökulmasta selvärajainen kieliopillinen luokka, vaan kysymyksiin kuuluu sekä kysymyslauseita eli interrogatiivilauseita että väitelauseita eli deklaratiiveja (Halonen 2002: 40). *Isossa suomen kieliopissa* mainitaan, että väitelauseet tulkitaan kysymyksiksi kahdenlaisissa tilanteissa. Väitelausemuotoista kysymystä voidaan tarjota ymmärrysehdokkaaksi siten, että väitelauseeseen liitetään kysyvä partikkeli *vai*, päättelevä partikkeli tai partikkeliketju *nii (että)*, *ai (että)*, *(eli) siis* tai *eli*. Toisessa tapauksessa funktioltaan kysyvää väitelauseita tarjotaan tulkinnaksi silloin, kun tieto on lähtöisin yhteisestä

lähteestä. Kysymykseen ei tällöin liity varsinaisesti mitään rakenteellisia merkkejä kysymyksestä, vaan kysymyksen määrittely riippuu kontekstista. (ISK § 1207.)

Kysymysrakenne ei siis aina ole toiminnallisesti kysymys, ja toisaalta myös deklaratiivirakenne voi toimia kysymyksenä. Liisa Raevaara (1993) tulkitsee deklaratiivirakenteen kysymykseksi Labovin ja Fanshelin tilanneluokituksella. Tällaista tilanneluokitusta seuraa analyysissään myös Mia Halonen.

A-tilanteessa puhuja tuntee asian mutta kuulija ei.

B-tilanteessa kuulija tuntee asian mutta puhuja ei.

AB-tilanteessa sekä puhuja että kuulija tuntevat asian.

O-tilanteessa kaikki läsnäolijat tuntevat asian.

D-tilanteessa asia tiedetään kiistanalaiseksi. (Labov & Fanshel 1997: 100–101, Halonen 2002: 40 mukaan.)

Väitteen tulkintaan kysymykseksi vaikuttaa luonnollisesti se, millaista asiaintilaa kyseinen vuoro käsittelee (Halonen 2002: 40). Omassa aineistossani korostuvat kahdenlaiset tilanteet. B-tilanteita vastaavia kysyviä deklaratiiveja on erityisesti keskusteluissa, joissa keskustelijat jakavat kokemuksia. Puhuja siis rakentaa kertomusta omasta elämästään, jota kuulijat eivät tunne. Kysyjä esittää tällaisessa tilanteessa väitteen, joka tarjoutuu vastaanottajalle hyväksyttäväksi tai hylättäväksi samalla tavalla kuin vaihtoehtokysymykset. (Ks. Halonen 2002: 40.) Esimerkissä 1 Katri esittää tällaisen väitteen Karille, joka on aiemmin kertonut kokemuksistaan Prometheus-leiristä. Katrin vuoro rivillä 11 on muodoltaan väitelause, ikään kuin tulkinta Karin kertomuksesta, mutta toiminnallisesti se on kysymys, sillä rivillä 12 Kari vahvistaa sen ja osoittaa siten tulkinneensa Katrin vuoron kysyväksi.

(1) Leirikokemus

01Kari: nii varsinki nykyään ihmissuhteiden kannalta ja sit sen et
02 no joo protu mä lasken protun hyvin pitkälle
03 ihmissuhteeks (.) tavallaaj joku mihin voi mennä ja olla
04 sit niinku sillee kaikkien kaa sillee hei ((naksauttaa
05 sormiaan)) sä oot siält ja (.) niij just kaikki(.) kaks mun
06 parast ystävää oli samal protul mun kaa ja tällee (.) ja (.)
07 nii ja sit onhan se niinku aikalaila emmä tiiä mielipiteet
08 ei kyl kauheesti protun aikaan vaihtunu mut olihan se
09 siistii kohdata niit muitaki ihmisii (.)on vähän niinku
10 jotain pohtinut (.) jossai elämävvaiheessa ja sillee
11Katri: **vertaistukiryhmä**
12Kari: nii (.) --

Kysymys–vastaus–vierusparit muodostavat keskustelun rungon, sillä vierusparit sijoittuvat keskustelun avainkohtiin kuten keskustelun alkuun sekä topiikkijaksojen rajalle. Vieruspari liittyy myös moniin muihin keskustelun ilmiöihin kuten erilaisiin korjauksiin. (Raevaara 1996: 24). Erityisesti jotkut institutionaaliset keskustelut rakentuvat täysin kysymisen ja vastaamisen varaan, jolloin jollekin tai joillekin keskustelun osallistujille on varattu kysyjän rooli, kun taas jotkut keskustelijoista saavat tilaisuuden käsitellä aiheita ainoastaan vastaamalla (Raevaara 1997: 92).

3.4.2 Vastaus

Vastaus on vierusparin jälkijäsen, etujäsenen tulkinta. Siitä käy ilmi, miten vastaaja suhtautuu etujäseneseen ja toisaalta myös se, miten kysymyksen esittäjä suhtautuu jälkijäsenessä esitettyyn tulkintaan. Vieruspareissa olennaista on siis se, miten keskustelijat tulkitsevat toistensa vuoroja. On myös huomattava, että etujäsen luo aina odotuksen jälkijäsenestä. Vaikka keskustelussa kysymystä ei aina seuraa vastaus, vastauksen puuttuminen on jollakin tavalla odotuksenvastaista, mikä saa aikaan erilaisia reaktioita. Vastauksen puuttumista voidaan selittää eri tavoin (esim. *en tiedä*) tai kysyjä voi toistaa kysymyksensä, ellei vastausta kuulu. (Raevaara 1997: 78–84.)

Minimivastauksiksi kutsutaan suppeimpia mahdollisia vastauksia, jotka ilmaisevat tarvittavan tiedon. Vaihtoehtokysymysten minimivastauksena on siis kysymyksessä olevan verbin toistaminen (*Voiko tähän istua? – Voi.*) tai pelkkä partikkeli (*joo, kyllä, ei*), joka vahvistaa tarkistuskysymyksen sisällön (ISK § 1201). Hakukysymysten minimivastaukseksi taas riittää yksi lauseke, joka edustaa samaa kategoriaa kuin kysymyksessä puuttuvaa tietoa osoittava interrogatiiviprononimi. (*Missä Mirja asuu? – Helsingissä.*) (ISK § 1209.) Minimivastausta laajemmassa vastauksessa minimivastauksen ympärille lisätään haluttu määrä elementtejä. Vaihtoehtokysymysten vastauksissa voidaan toistaa kysymyksessä esiintyvän verbin ja/tai tarvittavan partikkelin lisäksi verbin tai määrite tai koko kysymyksen sisältänyt lause (ISK § 1202.) Hakukysymyksiin vastattaessa minimivastauksen ympärille kertyy kokonainen lause pelkän lausekkeen sijaan (ISK § 1210).

Omassa aineistossani pelkällä minimivastauksella vastaaminen on varsin harvinaista. Se johtuu mielestäni monesta syystä. Yhtenä syynä voi olla se, että

keskusteluille ominaista on se, että keskustelijoilta odotetaan laajoja vastauksia kysymyksiin. Prometheus-leirien keskustelukulttuurille on ominaista se, että keskustelijoiden odotetaan perustelevan mielipiteensä ja kertovan kokemuksiaan laajasti. Instituutiolle on siis ominaista, että tavoitteena ei ole ensisijaisesti siirtää jotakin yksinkertaista asiasisältöä ihmiseltä toiselle vaan keskustella keskustelemisen vuoksi, jolloin keskustelijat oppivat uusia taitoja, tutustuvat toisiinsa sekä pohtivat käsiteltävänä olevaa teemaa yhdessä. Toinen syy liittyy keskustelujen aiheisiin, jotka vaativat varsin seikkaperäisiä vastauksia kysymyksiin. Esimerkiksi *Yksilönvapaudet-*keskustelun rungon muodostavat kysymykset (esimerkiksi *kuinka paljon yhteiskunnan pitäisi kontrolloida ihmisten elämää taatakseen kansalaisille hyvän arjen?*), jotka vaativat vastaajiltaan laajoja, pohtivia ja perusteltuja vastauksia.

3.4.3 Preferenssijäsennys

Vierusparin etujäsenen esittäminen luo odotuksen jälkijäsenestä, joka valikoituu kahdesta vaihtoehdosta. Jälkijäsenen valintaa ohjaa preferenssijäsennys. Vaihtoehtoja nimitetään preferoiduksi ja preferoimattomaksi vaihtoehdoksi: esimerkiksi kutsun tai pyynnön mahdollisista jälkijäsenistä preferoitu vaihtoehto olisi kutsun hyväksyminen ja vastaavasti preferoimaton jälkijäsen olisi kutsusta kieltäytyminen. (Tainio 1997: 93–94.)

Preferenssijäsennys on joustava ja kontekstisidonnainen ilmiö. Siksi preferoitu ja preferoimaton vuoro voivat olla monenlaisia. Anita Pomerantz (1984) kirjoittaa, että jälkijäsenen preferoituneisuuteen ja preferoimattomuuteen vaikuttaa etujäsenen merkitys. Esimerkiksi kutsuksi tulkittavaan etujäsenen jälkijäsenistä preferoitu on myöntävä jälkijäsen, mutta etujäsenen esittäjän itsesyytökseen onkin preferoitua reagoida kieltävästi.

Preferoidulla ja preferoimattomalla vuorolla on useita eroja. Preferoitu vuoro on yleensä lyhyt tiivis ja syntaktisesti yksinkertainen. Preferoitu jälkijäsen alkaa usein välittömästi etujäsenen jälkeen tai joskus jopa hiukan päällekkäin etujäsenen kanssa. (Tainio 1997: 95.) Esimerkissä 2 Kimmo vastaa Katrin esittämään vaihtoehtokysymykseen preferoidulla vuorolla, joka alkaa jo Katrin kysymyksen aikana.

(2) Leirikokemus

01Katri: olikse se sit kuitenkin parempi vaihtehto kun ripari

02 sulle vai niinku [oliks se]

03Kimmo: [oli oli oli]

Preferoimattomattoman vuoron esittäminen koetaan keskustelussa usein ongelmalliseksi. Siksi siihen liittyy sille ominaisia käytänteitä, jotka pyrkivät lieventämään ja pehmentämään preferoimattoman vuoron esittämisen ongelmallisuutta. Preferoimatonta vuoroa edeltää tauko ja epäröinti, ja se on usein pitkä, selittelevä ja sitä pehmennetään eri tavoin. (Tainio 1997: 96–97). Omassa aineistossani ei ole juurikaan preferoimattomia vuoroja, mikä saattaa johtua siitä, että keskustelun vetäjän asemaa kysymysten esittäjänä ei kyseenalaisteta: keskustelijat hyväksyvät vetäjän määrittelemät puheenaiheet ja keskustelun vetäjän aseman keskustelun kulun ohjaajana vastaamalla hänen kysymyksiinsä. Toisaalta pitää ottaa huomioon, että ryhmäkeskustelussa on varsin helppo välttää kysymyksiin vastaamista yksinkertaisesti pysymällä vaiti ja antamalla muiden puhua; monenkeskisessä keskustelussa vastauksen puuttuminen ei yleensä ole kovin näkyvää, jos puheenvuoron vaihtuminen noudattelee itsevalinnan periaatetta.

Jälkijäsenen määrittäminen preferoiduksi tai preferoimattomaksi ei ole ongelmatonta, koska usein preferoimatonta vuoroa pyritään muokkaamaan jollakin tavalla preferoidun kaltaiseksi. Pomerantz huomauttaa, lisäksi että jälkijäsenen preferenssillä on aste-eroja. Esimerkiksi samanmielisyyttä voidaan ilmaista vahvemmin tai heikommin, ja joskus heikko samanmielisyyys on hyvin lähellä heikkoa erimielisyyden ilmaisemista. Esimerkiksi heikko samanmielisyyden ilmaisu, laskeminen (*downgrade*), osoittaa niin laimeaa myöntymistä, että joskus se edeltää tai luo odotuksen erimielisyydestä. (Pomerantz 1984: 65, 68–70.)

Koska preferoimattomien vuorojen esittämistä pidetään usein ongelmallisena tai hankalana, preferoimatton jälkijäsenen pyritään myös usein muotoilemaan jollakin tavalla preferoidun jälkijäsenen kaltaiseksi. Tätä tarkoittaa jo aiemmin mainittu jälkijäsenen pehmentäminen: esimerkiksi torjuttavaa ehdotusta ei tyrmätä suoraan. (Tainio 1997: 95–96.)

3.4.4 Vierusparin laajentajat

Vieruspari voi esiintyä keskustelussa sellaisenaan, mutta joskus siihen liittyy erilaisia laajentavia elementtejä. Esi- eli etusekvenssit laajentavat vierusparia etujäsenen edessä, välisekvenssit sijoittuvat vierusparin jäsenten väliin, ja jälkisekvenssit venyttävät vierusparia lopusta käsin (Raevaara 1997: 82; Liddicoat 2006: 125). Käsittelen tässä luvussa vierusparin laajentajia tässä järjestyksessä.

Esi- eli etusekvenssiksi kutsutaan vierusparin etujäsenen eteen sijoittuvaa jaksoa, joka taustoittaa etujäsentä ja luo implikaation vastauksesta. Liddicoat huomauttaa (2006:143), että esisekvenssin käsite liittyy läheisesti paitsi kysymykseen keskustelun toimintona, myös preferenssijäsennykseen: esisekvenssin avulla puhuja kuulostelelee tilannetta ja selvittää, onko etujäsenen esittäminen kyseisessä keskustelun vaiheessa toimiva ratkaisu.

Esisekvenssit jaetaan yleisten ja spesifien esisekvenssien ryhmiin sen mukaan, kuinka kiinteästi ne liittyvät käsiteltävänä olevaan asiaan. Yleisiä esisekvenssejä käytetään kaikenlaisten kielellisten toimintojen yhteydessä esimerkiksi kuulijan huomion kohdistamiseen. Spesifit esisekvenssit taas liittyvät tietynlaisiin toimintoihin: esimerkiksi kertomista voi edeltää niin sanottu *pre-telling*-tyyppinen esisekvenssi, jonka ansiosta kuulija orientoituu odottamaan kertomusta ja saa mahdollisesti vihjeen siitä, mitä kertomus saattaa koskea. (Liddicoat 2006: 137). Lähes kaikki omassa aineistossani käytetyt esisekvenssit ovat luonteeltaan spesifejä; yleensä niillä taustoitetaan tulevaa kysymystä. Yleistä, huomion kohdistamiseen tarkoitettua esisekvenssiä käytetään vain kerran tilanteessa, jossa keskustelijoiden keskittyminen kohdistuu muualle kuin itse aiheen käsittelyyn.

Omassa aineistossani esisekvenssejä käytetään erityisesti keskustelujen alussa, jolloin keskustelun vetäjä esittelee uuden aiheen ja antaa mahdollisesti ohjeita siitä, miten keskustelussa on tarkoitus edetä. Kaikki aineistoni esisekvenssit ovat keskustelun vetäjien esittämiä, mikä saattaa liittyä siihen, että kysyjän rooli liittyy kiinteästi vetäjän asemaan. Seuraavassa esimerkissä Merin pitkä esisekvenssi taustoittaa keskustelun aiheita, ja Meri myös perustelee aiheenvalintaansa.

(3) Läheisyys

- 01Meri: joo (.) **eli tota (1,6) mua on itse asiassa mietityttänyt tää**
02 **aihe vähän pidempään ja sit mä aattelin et nyt kun mul**
03 **ei oo rajattua aiheet ni et nyt me voidaan keskustella**
04 **tästä (0.9) ↑ jee (0.5) tota tämmönen niinku (2.9)**
05 **protun tämmönen läheisyyskulttuuri (1.4)**
06 semmonen et tai niinku semmonen tietty avoimuus
07 kaiket et nukutaan samas huoneessa ja on sekasaunat
08 ja mahaudutaan ja pelataan pusupainia ja kaikem
09 maailman niinku mitä autompesut ja /kaikki (0.5) ni
10 niinku yks öö tämmönen >vanha ohjaaja joka ei ollu
11 ei ollu käyny omaa protua< ni se joskus vaa totes et sem
12 miälest se oj jollai taval sem miälest protul
13 läheisyyskulttuuri on jotenki tavallaa vähän perverssiä
14 (1.4) ni mietin et (0.8) miten te ajattelette et mihin täl
15 kaikel niinku <pyritään> (.) miks meil on semmost
16 läheisyyskulttuuria
17 (8)
18Mika: no varmaa ainaki siks et tuntee sillee vähän niinku
19 olevansa lähel sii mukan ja voi just helpommin puhuu
20 jostain vaikemmist asioist tai sillee

Joskus vierusparin jäsenten väliin mahtuu yksi tai useampia puheenvuoroja. Tällaisia jaksoja kutsutaan välisekvensseiksi. Usein välisekvenssi on kysymystä täsmentävä tai lisätietoja pyytävä jakso. Tällaiset välisekvenssit eivät riko keskustelun teemaa vaan esitetty etujäsen pysyy ikään kuin huomion kohteena. Välisekvenssin avulla haetaan ennen kaikkea tietoa, joka auttaa jälkijäsenen tuottamisessa. (Liddicoat 2006: 144, 151; Raevaara 1997: 81.) Esimerkissä (3) esiintyy juuri tällainen täsmentävä välisekvenssi riveillä 14–21.

(4) Arki

- 01Minna: okei fnyt leiriläiset on torstaipäivä (1.9) ja on siis (.)
02 tulevaisuusteema (2.2) ja nyt kun olemme täällä jo pohtineet
03 kaikkennäköistä tänään ni (.) mä haluaisin että te vähän
04 mietitte? (1) ja kerrotte mulle?£ (.) et tota yleensä niinku
05 mikä määrittää teijän päivärytmit (1.4) t(h)ai siis sillee et et
06 jos te mietitte teijän arkee te käynte kouluu ja ee teette läksyt
07 ja käynte harrastuksissa ni onks teil jotkut (.) sellaset niinku
08 tietyt asiat minkä ympärille te rakennatte ne jutut (.) tyyliin
09 vaik et herään seitsemältä syön >ja sit on aina sama
10 järjestys< käyn suihkus syön aamupalan lähden kouluun
11 samalla bussilla (.) tulen kotiin teen läksyt ja lähden samaan
12 harrastukseen tai sillee miks teil niinku minkä ympärille
13 teijän päivä sillai menee
15 (1.5)
14Meri: **siis tarkotaksä niinku enemmän semmost et (.) m-minkä**
15 **takia me menemme johonkin aikoihin jonnekin vai**

- 16 **semmosta et tehdäänkö me ne asiat aina samassa**
 17 **järjestyk[sessä]**
 18Minna: **[e:mmä t-] sillai yleisesti et mitä sellasii niinku**
 19 **arjen rutiinei on**
 20Sanna: **aa okei**
 21Minna: **mä taisin selittää vähän epäselvästi he he mut siis**
 22Mikko: no varmaa ainaki et kai nyj joskus pitää siäl koulus käydä

Minnan esittämä keskustelun aloittava etujäsen on varsin pitkä ja rakenteeltaan melko mutkikas: se sisältää taukoja, epäröintisanoja ja -äänteitä (*niinku, tota, ee*) ja naurahduksen (r. 5). Etujäsenen jälkeen seuraa tauko (r. 15), jonka jälkeen alkaa välisekvenssi. Meri pyytää rivillä 15 alkavalla vaihtoehtokysymyksellään täsmennystä Minnan kysymykseen. Meri antaa kaksi vaihtoehtoa, joissa hän tulkitsee Minnan kysymystä ja muotoilee sen uudelleen kahdella eri tavalla. Minna vastaa Merin kysymykseen, Meri osoittaa jälkimmäisellä vuorollaan ymmärtäneensä kysymyksen, ja rivillä 23 siirrytään viimein varsinaisen jälkijäsenen käsittelyyn. Olennaista on se, ettei välisekvenssi kumoa jälkijäsenen odotusta vaan tähtää siihen, että jälkijäsen voidaan esittää. Välisekvenssi voi olla myös keskustelun teemaa rikkova, jolloin se ei varsinaisesti tuo lisätietoa etujäsenestä ja tähtää jälkijäsenen esittämiseen. Tällaiset niin sanotut väärät osoitteet merkitään usein metakielellisestikin: esimerkiksi partikkelit *muuten* ja *mutta* voivat osoittaa väärää osoitetta tai keskustelutilanteen ulkopuolelle viittaamista (Hakulinen 1989: 132; Sorjonen 1989: 162). Aineistossani keskustelun teemaa rikkovia välisekvenssejä on varsin vähän, ja nekin esiintyvät ilman varsinaista väärän osoitteen merkkiä. Esimerkissä (5) tarkastelen yhtä keskustelun katkelmaa, jossa esiintyy kaksi teemaa rikkovaa välisekvenssiä.

(5) Tasavertaisuus

- 01Moona: nii et siin ei oo sit sellasta että esim just niinku jos joku
 02 tekee vaik tosi törkeitä rikoksia että murhaa ja jotain
 03 et se ei oo sit et pitääkö sitäkin sit kohdella samal
 04 kunnioituksella kum muita
 05 (3.8)
 06 ((naurua))
 07Minna: **nää on niin pahoi kysymyksii**
 08Mika: **mm**
 09Minna: **tai siis nää on nii arvokysymyksii**
 10Meri: mm (1.9) mut tavallaan sitä varten on niinku
 11 oikeusjärjestelmä tavallaa et kaikki tietää
 12 et mitä siel on et on olemassa et vaikka jokin on kiellettyä
 13 niin niistä on samat rangaistukset kaikille (.) tai sit niinku

- 14 (--)
 15 ((naurua))
 16Minna: oiski
 17Mika: **osa rangaistuksist on turhal lievii mut siihen ei nyt**
 18 **[hm]**
 19Meri: **[ei]**
 20Mika: **se ei välttämät liittyny he he**
 21 (4.6)

Esimerkissä kuvatussa katkelmassa on siis kaksi välisekvenssiä. Etujäsenen jälkeen keskustelussa seuraa tauko ja naurua, minkä jälkeen Minna selittää vastauksen viipymistä (r. 7 *nää on niin pahoi kysymyksii*). Minnan ja Mikan vuorojen jälkeen päästään varsinaisen jälkijäsenen käsittelyyn, kun Meri vastaa kysymykseen (r. 10). Merin vuoron jälkeen alkaa esimerkin toinen välisekvenssi, kun Mika johtaa puheen liian lieviin rangaistuksiin. Mielenkiintoista on se, että Mika merkitsee väärän osoitteen eksplisiittisesti (*se ei välttämät liittyny*) ja ilmoittaa myös itse, että hänen vuoronsa tarkoitus ei ole muuttaa keskustelun suuntaa vaan siihen pitää suhtautua kuin sivuhuomautukseen (*mut siihen ei nyt*). Mielestäni esimerkin kaltainen tilanne ja ylipäänsä teemaa rikkovien välisekvenssien vähäinen määrä kertoo keskustelujen luonteesta: keskustelijat pitävät keskustelun tavoitteen mielessään eivätkä halua puuttua sen kulkuun rakennetta rikkovalla tavalla. Tämä on todennäköisesti seurausta keskustelun institutionaalisesta luonteesta: kaikki keskustelijat muistavat, että keskustelunvetoharjoitus on sekä tilaisuus vuorovaikutustaitojen harjoitteluun että omien taitojen näyttämiseen. Vaikka sivupolkuja esiintyykin, niihin ei kiinnitetä erityistä huomiota ja niitä ei yleensä lähdetä seuraamaan.

Vieruspari voi laajeta myös lopustaan. Suppeimmillaan jälkisekvenssi koostuu pelkästä sekvenssin sulkevasta kolmannen position vuorosta, joka on erityisen ominainen institutionaaliselle keskustelulle. Kolmannen position vuoro seuraa keskustelussa vierusparia ja luo jälkikäteen vierusparista kokonaisuuden. Etujäsenen esittäjä siis voi esimerkiksi kommentoida tai arvioida jälkijäsentä. Kolmannen position vuoro voi myös yksinkertaisesti sulkea sekvenssin niin, ettei uusien vuorojen esittäminen ole varsinaisesti odotuksenmukaista. (Raevaara 1997: 82; Liddicoat 2006: 152.) Esimerkissä (5) esitetään juuri tällainen kuittaava ja kommentoiva kolmannen position vuoro.

(5) Leirikokemus

- 01Katri: no mitäs sitte olik kauhee lähtee siält
02 Kirsi: no olihan se sillee et olis sit voinu jäädä pidemmäksi
03 aikaa
04 Katri: **mm**

Keskustelussa Kirsi on kertonut omasta Prometheus-leiristään, ja Katrin esittämä kysymys (r.1) aloittaa uuden vierusparin. Kirsin vastauksen jälkeen seuraa kolmannen position vuoro (r. 4), jolla Kaisa osoittaa ymmärtäneensä ja hyväksyneensä Kirsin vuoron osaksi aiempaa keskustelua.

Laajemmissa jälkisekvensseissä saatetaan tuoda esiin esimerkiksi ymmärtämisiongelmia tai erimielisyyttä, jotka nostavat vierusparin uudelleen käsittelyyn. (Liddicoat 2006: 159–160.) Esimerkissä (6) keskustelun vetäjä Kimmo nostaa jälkisekvenssissä osan jälkijäsenestä uudelleen käsittelyyn. Mielestäni Kimmon esittämä kysymys liittyy nimenomaan Karin antamaan vastaukseen ja ilmaisee erimielisyyttä: tämä näkyy esimerkiksi kontrastiivisesta *mutta*-partikkelista, joka luo vaihtoehtokysymykseen implikaation kielteisestä vastauksesta.

(6) Eläimet

- 01Kaisa: no on must ainaki osa (.) tarhaukset ja tällaset kun niitä
02 pidetään ihan vaan sen takia et ei lopult käytetä ees sinänsä
03 hyödyks tai siis ne on vaan siellä ja sit niist tehdään jotain
04 koristeit (.) iha sama kun se et kun käytetään eläimii taiteessa
05 ni ne sit tapetaan ja se on siinä
06Kimmo: olisko sit parempi jos niist käytettäis kanssa liha ni olisko se sit
07 oikein
08Kaisa: no ei se must ehkä sillonkaa olis oikein mut olishan se sillee
09 enemmän järkevää ku aja-ajattelee=
10Kari =no en mä tiedä sillee loppujel lopuks et olisko se sit
11 järkevämpää ku nykyihminen kuitenkin pystyy ilmal
12 lihaakin toimimaan ihan täydellisesti
13Kaisa: mm
14Kimmo: **mut pystyykö kaikkialla maailmassa**
15Kaisa: no ku lapsenki on pakko syödä lihaa tiettyyn ikään asti et se
16 kehitty

Koska aineistoni keskustelut perustuvat kysymys–vastaus–vieruspareihin, aina ei ole helppoa havaita eroa uuden topiikin aloittavan kysymyksen ja kolmannen position vuoron välillä. Vastauksen kommentointi saattaa johtaa tarkentavaan tai uuden topiikin avaavaan kysymykseen, mitä Liddicoat kutsuu topikalisaatioksi (*topicalization*) (2006: 165). Näin tapahtuu edellisessäkin esimerkissä.

Keskustelujen loppuun saattaa sijoittua vielä sekvenssin tai keskustelun lopettamista valmistelevia sekvenssejä tai vuoroja. Tällaiset sulkevat sekvenssit ovat Liddicoatin mukaan yleisiä erityisesti sellaisissa sekvensseissä, joissa esiintyy runsaasti jälkijaksoja. Sulkevilla sekvensseillä pyritään kohti keskustelun päättämistä tai uutta puheenaihetta. (Liddicoat 2006: 167.) Tällainen sulkeva sekvenssi näkyy esimerkissä (7). Keskustelussa Kirsi on kertonut omasta Prometheus-leiristään, ja Karin kommenttivuoro (r. 6) aloittaa jälkisekvenssin, joka jatkuu epäselvän päällekkäispuhunnan jälkeen Kertun kysymyksellä. Kirsi vastaa kysymykseen, minkä jälkeen alkaa sulkeva sekvenssi (r. 11–15). Sulkevan sekvenssin jälkeen Kirsin vuorossa seuraa pieni tauko, jonka jälkeen hän jatkaa kertomustaan.

(7) Leirikokemus

- 01Kirsi: .hhhh jaa no <mää olin teatterileirillä> (.) ku tota (.) tota noin
 02 (.) varmaav vaikutti se kum mun siskoki oli teatterileirillä
 03 ja olin kuullu siit kaikkee kivaa ja sit mun leirillä oli (.)
 04 me kaikki leiriläiset oltiin tyttöjä hhh ja mut se toimi ihan
 05 hyvin kuitenkin ka-
 06Kari: ei tuul leiriromansseja
 (--)
 07Kirsi: ois no (.) siis
 08Kerttu: oliks tiimis poikii
 09Kirsi: oli kaks
 10Kerttu: no niin↑ no nii
 (--)
 11Kari: **söpöt apparipojat**
 12Katri: **nii**
 13Kimmo: **vaarallisia**
 14Katri: **nii**
 15Kirsi: **nii** .hhh et oishan se ollu aika jännä
 16 jos siäll ois ollup poikiaki

Omassa aineistossani selkeitä esimerkkejä sulkevista sekvensseistä on hyvin vähän. Tämä johtuu mielestäni siitä, että puheenaiheet eivät aineistossani vaihdu täysin vapaasti, eikä sekvensseihin yleensä muodostu pitkiä jälkijaksojen ketjuja. Uusi puheenaihe siis tuodaan yleensä keskusteluun jo ennen kuin varsinaisia sulkevia jaksoja on ehtinyt syntyä.

Vierusparin laajentajat kuuluvat mielestäni olennaisesti aineistoni keskusteluihin ja rakentavat osaltaan keskustelun institutionaalisuutta. Niiden avulla keskustelijat luovat tilaa kysymyksille, etsivät ja jakavat lisätietoa ja sulkevat sekvenssejä; toisin

sanoen vierusparin laajentajat vaikuttavat merkittävästi keskustelun sujuvuuteen ja ymmärrettävyyteen.

4 KYSYMYS JA KYSYMINEN KESKUSTELUN TOIMINTANA

Koska aineistona käyttämilleni keskustelutilanteille on ominaista kysyminen ja vastaaminen, kysymysvuoroja esiintyy aineistossa luonnollisesti runsaasti. Toisaalta kysymysvorojen määrä vaihtelee keskusteluittain: joissakin keskusteluissa kysymyksiä esitetään enemmän kuin toisissa. Kaiken kaikkiaan kysymysvuoroiksi tulkittavia vuoroja on aineistossani 121. Kysymyksistä suurin osa on yksittäisiä kysymyksiä eli vuoroja, joissa on vain yksi kysyvä aines (kysymyssana tai muu interrogatiivinen aines). Käsitellen yksittäisiä kysymyksiä luvussa 4.1. Luvussa 4.2 käsitellen sarjakysymyksiä, jotka sisältävät useamman kuin yhden kysymyksen vuoroa kohden. Taulukossa 3 esitetään erilaisten kysymysten tarkka jakauma sekä lukumäärällisesti että prosentuaalisesti.

KYSYMYSKATEGORIA	n	osuus omasta ryhmästä (%)	osuus kaikista (%)
Yksittäiset			
hakukysymykset	33	32	27
vaihtoehtokysymykset	49	48	40
partikkelikysymykset	6	6	5
deklaratiivit	14	14	12
<u>Yksittäiset yhteensä</u>	102		84
Sarjakysymykset			
parafrasikysymykset	11	58	9
erilliset kysymykset	8	42	7
<u>Sarjakysymykset yhteensä</u>	19		16
	121		

Taulukko 3: Aineiston kysymykset tyypeittäin

4.1 Yksittäiset kysymykset

4.1.1 Hakukysymykset

Noin kolmannes yksittäisien kysymyksen sisältävistä vuoroista on kysymyssanan sisältäviä hakukysymyksiä. Aineistossani käytetyin kysymyssana on *mitä*, joka esiintyy kymmenessä kysymysvuorossa. Useamman kerran on käytetty myös kysymyssanoja *miten* (6 esiintymää), *mistä* (4 esiintymää) ja *minkä* (3 esiintymää). Lopuissa 17 hakukysymyksessä on käytetty kysymyssanoja, jotka esiintyvät vain kerran (esim. *miksi*) tai kaksi (esim. *kuinka*). Esimerkeissä (6) ja (7) on aineistolleni tyypillisiä kysymysvuoroja, joiden kysyvänä elementtinä toimii kysymyssana *mitä*.

(8) Vaikuttaminen

- 01Miia: **no mitä mieltä te ootte sit siitä jos äänestysikärajaa**
02 laskettais vaik kuuteentoista
03Minna: must se ois hyvä asia

(9) Läheisyyskulttuuri

- 01Meri: **nim mitä te aattelette siitä**
02 (7.4)
03Miia: mm mulle noi on niinku sellasii asioit et
04 niist ei ehkä tuu puhuttuu missään muual
05 kenenkääm muun kans --

Aineistossani *mitä*-kysymyssanaa käytetään moneen tarkoitukseen. ISK:n mukaan hakukysymyksellä voidaan tiedustella tekoja ja tapahtumia, vaikka sitä varten ei ole olemassa omia sanoja. Tällöin kysymyksessä on jokin yleismerkityksinen verbi (esim. *tehdä*, *käydä*) ja interrogatiivipronomini, joka on verbin täydennyksenä (ISK § 1686). Omassa aineistossani *mitä*-kysymyksiä käytetään paljon mielipiteen tai ajatusten kysymiseen. Tällöin käytetään usein edellä olevan esimerkin kaltaisia *mitä mieltä* -rakennetta tai mentaaliverbiä (*mieltä*, *ajatella*), joka mielestäni vastaa ISK:ssa mainittua yleismerkityksellistä verbiä.

Aineistossani *mitä*-kysymysten monikäyttöisyys tulee ilmi siinä, että sitä käytetään myös korvaamaan muita interrogatiivisia aineksia. Esimerkissä (8) *mitä*-kysymyssanan voi ajatella korvaavan *entä*-alkuisen partikkelikysymyksen.

(10) Yksilönvapaudet

- 01 Kimmo: et siäl ei ois mitään yhteiskuntaa siäl ois ihan niinku anarkia
02 ne sais tehä siellä mitä ne
03 haluaa [mut periaattees se ei olis]
04 Kaisa: **[mitä jos ne päättäis vallottaa Suomen]**
05 Katri: he he he
06 Kimmo: emmä usko et ne päättäis mut sit ne varmaan huomais sen
07 että niinku että ilman sitä yht(h)eiskuntaa ja valtiota
08 ei oo mitään

Toinen aineistossani yleisesti käytetty kysymyssana on *miten*. Sen käyttö ei ole yhtä monipuolista kuin edellä käsitellyn *mitä*-sanana vaan *miten*-kysymysten hakualueena on ISK:n mukaan tekemisen tapa. Esimerkissä (9) esitetään *miten*-kysymys.

Mia Halonen kirjoittaa, että myllyhoidon terapiaistunnoissa hakukysymykset ovat terapeutin keino ohjata potilaan kertomuksien aiheita. Hakukysymyksellä kysyjä osoittaa, mistä asioista hän haluaa vastaajan kertovan. (Halonen 2001: 42.) Hakukysymyksen rakenne jättää vastausvaihtoehdon vastaajan päätettäväksi sen sijaan, että se rajoittaisi mahdolliset vastausvaihtoehdot esimerkiksi vain kysyjän mainitsemiin (Kajanne 2001: 123). Avoimuudesta huolimatta hakukysymys sisältää kuitenkin usein oletuksen siitä, että jokin asiointila pitää paikkansa. Jos näitä oletuksia ei vastauksessa varsinaisesti pureta, jo pelkkä vastauksen antaminen osoittaa vastaajan myöntävän kyseisen presupposition todeksi. Tällaisia hakukysymyksiä esitetään esimerkeissä (11) ja (12).

(11) Arki

- 01 Minna: -- **et mitä sellasii niinku arjen rutiinei on**
02 Meri: aa okei
03 Minna: mä taisin selittää vähän epäselvästi he he mut siis
04 Mika: no varmaa ainaki et kai nyj joskus pitää siäl koulus käydä

(12) Leirikokemus

- 01 Kerttu: j(h)a sit mää olin kauheen onneton tiätysti kum mää
02 joutuisil lähtemään pois --ni sit me oltiin kaikki ihan itkevii
03 kasoja ja mää itkil leirij jälkeem monta päivää putkee
04 Katri: **no miten siit etempäi sit**
05 Kerttu: no sit kulu vuas ja mää rupesin seurusteleen sen mun ihanan
06 £uuaapojan kans£

Kysymyksellään Minna ohjaa keskustelijoita käsittelemään ehdotettua aihetta ja määrittelee vuoronsa kysymykseksi *mitä*-pronominin avulla. Minnan kysymykseen

sisältyy presuppositio siitä, että kaikkien ryhmän jäsenten elämään sisältyy joitakin arkisia rutiineja, joista he voivat keskustelussa kertoa.

Halosen aineistossa terapeutin hakukysymyksiin sisältyy usein episteeminen *sit(te)*, joka osoittaa presupposition olevan kertomuksen tulkintaa (Halonen 2002: 44). Esimerkissä (12) kysymykseen sisältyvä *sit* toimii tällaisessa tehtävässä. *Sit*-partikkeli osoittaa, että kysymyksen presuppositio 'tilanteessa edettiin jotenkin' on kysyjän päätelmä, jonka Kerttu vahvistaa oikeaksi.

On huomattava että hakukysymyksiä käytetään monissa muissakin tehtävissä kuin keskustelun aiheen ohjaamisessa. Aihetta ohjaavien hakukysymysten lisäksi hakukysymykset toimivat aineistossani myös täsmentävinä kysymyksinä. Esimerkeissä (13) ja (14) esitetyt hakukysymykset ovat tällaisia.

(13) Lapsuus

- 01Kari: emmä tiä mul tulee ekana miäleen et mä olin tyhmä
02 kersa siis oikeesti tyhmä (.) vedin itteeni
03 soppakauhal turpaan nii et mä jouduin sairaalaan he he he
04 sillee kaks kertaa vuoden sisään
05Kaisa: **niim minkä ikäsenä**
06Kari: olim mä jotai kolme

(14) Läheisyys

- 01 Minna -- mut tavallaa jos tähdätään siihe et kaikki sais niinku
02 irti jotai (.) nii tavallaa jos se läheisyyskulttuuri ois
03 tavallaan niinku yks osa sitä
04Meri: mm
05Minna: et jos tavallaa se ei ka- kaikkii välttämät niinku
06 mielly-miellyttäis ni tota (1.8) **mikä se kysymys oli he he**
07 ((naurua))
08Meri: s-s-se oli vähän ei se ollu oikeest- kysymys se oli oikeestaan
09 vähän semmonen pohdinta
10 et tavallaa et voisko siihe @i-i-itsetunnon tukemiseen@
11 ja jotenkis siihen läheisyyteen
12 et vaaditaaks siihen sit ne (.) ne pusupainit ja sekasaunat
13 [ja .hh]
14Minna: [ei vält]tämät kaikel leireillä mut kyl osalla (.) ainaki

Vaikka esimerkkien (13) ja (14) kysymykset ovat rakenteeltaan samantyyppisiä hakukysymyksiä, ne toimivat keskustelussa erilaisissa funktioissa. Ensimmäisen esimerkin kysymys täsmentää keskustelun kulkua: Kaisa kaipaa yksityiskohtaisempaa tietoa Karin kertomuksesta. Esimerkissä (14) taas hakukysymys toimii ikään kuin työjärjestyspuheenvuorona: Minna on ehtinyt unohtaa, millaista etujäsentä varten hän muotoilee jälkijäsentään ja pyytää Meriä toistamaan kysymyksensä. Minnan vuoroa voi

pitää korjausaloitteena, joka varaa tilaa Merin itsekorjaukselle (ks. Raevaara 1996: 38). Minna siis paikantaa ymmärtämisiongelman nimenomaan kysymyksen etujäseneen ja osoittaa, että ei pysty muotoilemaan lopullisesti vastaustaan ennen kuin saa kuulla kysymyksen uudestaan. Koska vierusparin etujäsentä ja jälkijäsentä ei voi erottaa toisistaan, eli vastausta ei voi esittää olematta varma siitä, millainen kysymys on, Minnan kysymys on odotuksenvastainen: hänhän on jo vastannut kysymykseen, vaikka ei olekaan varma, millaiseen kysymykseen on vastaamassa. Nähdäkseni Meri pehmentää vuoroaan täsmentämällä, ettei hän oikeastaan ole esittänyt yksiselitteistä kysymystä (*se oli oikeastaan vähän semmonen pohdinta*), joten Minnalta ei varsinaisesti ole jäänyt mitään ymmärtämättä. Pehmentämällä vuoroaan ja määrittelemällä kysymyksensä sisällön uudelleen Meri ottaa ikään kuin vastuun ymmärtämisiongelmaasta ja pyrkii luomaan Minnaa varten tilanteen, jossa jälkijäsenen muotoileminen on helpompaa. Rivillä 14 alkavassa vuorossaan Minna pystyykin tuottamaan vastauksen.

Esimerkkien (11) ja (12) välillä on siis eräs perustavanlaatuinen ero: ensin esitettyssä esimerkissä kysymyksen lähteenä ei ole ymmärrysongelma vaan pelkkä lisätietojen kaipaaminen. Esimerkissä (12) taas kysymys toimii korjausaloitteena, ja sen esittämisen syynä on keskustelijoiden välinen ymmärtämisiongelma. Jälkimmäisen esimerkin kysymys asettaa keskustelijat kiusalliseen tilanteeseen: keskustelun vetäjä ei ole osannut kielentää kysymystään ymmärrettävään muotoon ja toisaalta kysymykseen vastaava keskustelija epäilee käsittäneensä kysymyksen väärin.

4.1.2 Vaihtoehtokysymykset

Aineistoni suurin yksittäisten kysymysten ryhmä koostuu vaihtoehtokysymyksistä eli kysymyksistä, joissa kysymyksen esittäjä tarjoaa kaksi tai useampia vastausvaihtoehtoja. Vaihtoehtokysymykset voidaan jakaa kahteen ryhmään: *kyllä/ei* -kysymyksiin ja disjunktiiivisiin kysymyksiin. *Kyllä/ei* -kysymys muodostetaan liittämällä finiittiverbiin, liittomuodoissa *olla*-apuverbiin tai kieltoverbiin kysymyspartikkeli *-ko*. Tällaisia kysymyksiä kutsutaan verbialkuisiksi. (*Otatko kakkua? Eikö kelpaa?*) Suppeakäyttöisempiä vaihtoehtokysymyksiä ovat niin sanotut lausekekysymykset, joissa kysyvä liitepartikkeli liitetään johonkin muuhun kuin finiittiverbiin: nominaaliseen tai adverbiaalilausekkeeseen, joskus partikkeliinkin. (*Mattiko sinulle soitti? Vieläkö sinä luet?*) *Kyllä/ei* -kysymyksen esittäjä tarjoaa

vastaajalle tilaa vastata kysymykseen joko myönteisesti tai kielteisesti (*Tiskasitko jo? – Joo.*) Disjunkttiiviseen kysymykseen taas sisältyy kaksi tai useampia vaihtoehtoja, jotka rinnastetaan rinnastuskonjunktion *vai* avulla. (*Juotko kahvia vai teetä? – Teetä.*) (ISK § 1689, 1698; Kajanne 2001: 124.)

Mia Halonen kirjoittaa, että kertomussekvensseissä vaihtoehtokysymys on kysyjän keino tulkita kerrottua ja osallistua näin kertomuksen rakentamiseen. Kysyjä ikään kuin poimii kysymyksellään jonkin osan edellisen puhujan vuorosta ja nostaa sen käsiteltäväksi. (Halonen 2002: 56–58.) Seuraavissa esimerkeissä esitetään kaksi tällaista kysymystä. On huomattava, että oma aineistoni eroaa Halosen tuloksista siten, että omassa aineistossani tällaisia tulkitsevia vaihtoehtokysymyksiä esitetään useammin muunlaisissa keskusteluissa kuin pelkästään kertomuksiin perustuvissa keskusteluissa. Tämä johtuu tietysti siitä, että omassa aineistossani kertomukset eivät ole yhtä korostetussa asemassa kuin Halosen väitöskirjassa.

(15) Leirikokemus

01Kaisa: ja varsinki kum mä olin ollu mm kaks vuotta enemmän
02 eeteen tunneilla jo siiv vaiheessa
03 ja sit siäl oli puhuttuj jo ihan kaikki eutanasiat ja mitä
04 nyt olikaam mut kyl siäl tuli kaikkee uutta
05 ja sillee mum miäst se oli kivaa ja iha[naa]
06 Katri: **[oli]ks se tärkeätä**
07 **sulle**
08 Kaisa: no oli se sillee (.) mull oli melkeen et mä en ees
09 ees meinannu lähtee sit loppujel lopuks tai
10 siis ku siihe oli jo menny kaks vuotta et °mä en ollu
11 ollu siällä° --

(16) Yksilönvapaudet

01Kaisa: -- mä oon aika varma et aika moni
02 tekis jotai jos ne pakotettais siihen eikä niit haittais se
03 tekeminen mut se on vaan niin vaikeet lähtee yksin
04Katri: alottaa sillee
05Kaisa: nii et mä alan nyt täs lajittelee jätteitäni mut ei
06 kukaam muu lajittlee nii eihän täs oo
07 mitääj järkee
08 Kari: **mut pitäiskö vaik jätteidel lajittelun olla pakollist=**
09 Kaisa: =pakollist joo
10: Kari: pitäiskö yksityisautoilu kieltää --

Esimerkissä (15) Kaisa on kertonut edellä omasta Prometheus-leiristään, jonka hän kävi ollessaan kaksi vuotta muita leiriläisiä vanhempi. Katri tulkitsee Kaisan vuoroa siten, että kokemus ei ollut ehkä Kaisalle kaikilta osin täysin odotukset täyttävä, muttei kuitenkaan epämieluisa. Katri pukee tulkintansa kysymysmuotoon ja siirtää puheen siihen, kokiko Kaisa Prometheus-leirinsä merkitykselliseksi kokemukseksi. Katri muuttaa kertomuksen suuntaa nostamalla leirikokemuksen tärkeyden keskustelun aiheeksi aiemmin käsitellyn aiheen tilalle.

Esimerkissä (16) vaihtoehtokysymys toimii edellisen esimerkin tavoin edellisen vuoron tulkintana, mutta se ei liity kertomuksen tulkintaan. Kaisa uskoo, että monista ihmisistä ympäristöystävällinen elämäntapa tuntuu merkityksettömältä, jos kukaan muu ei noudata samoja ohjeita. Ensimmäisessä vuorossa Kaisa myös nostaa ensimmäisen kerran esiin ajatuksen pakollisuudesta. Kari poimiikin Kaisan vuorosta pakollisuuden ja nostaa sen kysymällä keskustelun aiheeksi.

Halosen mukaan tulkintoihin perustuviin vaihtoehtokysymyksiin sisältyy voimakas implikaatio hyväksymisestä. Hylkääminen voisi uhata mielikuvaa vuorovaikutuksen mielekkyydestä, koska se kyseenalaistaisi keskustelijoiden välisen yhteisymmärryksen. (Halonen 2002: 57.) Esimerkissä (16) tämä implikaatio täytetään nopeasti ja mutkattomasti Kaisan vastauksella. Kaisa ei esitä väitteelleen perusteluja eikä keskustelun vetäjä Kari niitä pyydä vaan siirtyy seuraavassa vuorossaan seuraavaan aiheeseen.

Esimerkissä (15) esitetään katkelma toisesta niistä aineistoni keskusteluista, joissa kertomusrakenteet korostuvat. Näissä keskusteluissa (*Leirikokemus* ja *Lapsuus*) esimerkin kaltaisia, kertomusta ohjaavia vaihtoehtokysymyksiä on yhteensä 5, ja kaikki niistä kasaantuvat *Leirikokemus*-keskusteluun. Tämän vuoksi voisin väittää, että Halosen havainto siitä, että vaihtoehtokysymyksiä käytetään nimenomaan kertomuksen tulkintaan, ei sovellu täysin aukottomasti oman aineistoni analyysin lähteeksi. Tämä saattaa johtua siitä, että molemmissa keskusteluissa käytetään kertomuksen tulkitsemiseen myös muunlaisia kysymyksiä. Toisaalta esimerkin (16) kaltaisia tulkitsevia vaihtoehtokysymyksiä on aineistossani melko runsaasti, joten voidaan ajatella, ettei vaihtoehtokysymysten tulkitseva funktio liity pelkästään kertomusten tulkintaan vaan yleisesti tulkintojen tekemiseen ja keskustelun jatkamiseen edellä sanotun pohjalta.

Edellä on käsitelty vaihtoehtokysymysten tulkitsevaa luonnetta, mutta on huomattava, että niitä käytetään keskustelun aiheen ohjaamiseen yhtä lailla hakukysymysten kanssa. Tällainen aihetta ohjaava kysymys esitetään esimerkissä (17).

(17) Eläimet

- 01Katri: nii mut ei sitä tart- tartte nii paljoo mässyttää ja mässäillä
02 tai siis sillee (.) ku se on jotenki niin hankalaa et jos ei
03 vaikka ite syö ni siit tehää sellane hirvee numero et
04 @mitä me sulle oikein keksittäis kun meil on näit pihvei ja
05 makkaroi tääl öö-ö@
06Kimmo: et ku me mielletään et se on väärin mut jos ihminen on eläin
07 **ni onks se sit muille eläimille väärin syödä lihaa**
08Kari: no mm ku mun mielest se on just se et ihmisel on moraali ni
09 moraalintaju on kans niinku ominaisuutena aika
10 kehittyny verrattun muihi eläimiin
11Katri: mm

On huomattava, että vaikka esimerkissä (17) kuvattu katkelma ohjaa tulevan keskustelun aihetta, kysymys on silti muodostettu aiemman keskustelun pohjalta. Vuoronsa alussa Kimmo ilmaisee uuden kysymyksen liittyvän edellä puhuttuun ja olevan sen tulkintaa (*et ku me mielletään et se on väärin*). Tällainen puheenaiheen kulku on tyypillistä suunnittelemattomalle keskustelulle: Saksin mukaan arkikeskustelussa puheenaiheesta toiseen siirrytään vähitellen. Uusi puheenaihe aloitetaan usein kysymyksellä, joka kuitenkin merkitään aiemmasta keskustelusta juontuvaksi. (Raevaara 1996: 25, 30 mukaan.) Siksi esimerkin (17) kysymystä voidaan mielestäni pitää aihetta ohjaavana kysymyksenä, vaikka se merkitään metakielellisestikin aiemman keskustelun tulkinnaksi: kaikki keskustelussa sanottuhan on tavalla tai toisella aiempaan keskusteluun liittyvää.

Hakukysymysten joukossa esittelin myös tapauksen, jossa kysymys liittyy keskustelun kulkuun eikä niinkään käsiteltävään aiheeseen. Aineistossani on myös kaksi vaihtoehtokysymystä, joita nimitän tässä työjärjestyskysymykseksi. Nämä kysymykset on esitetty pienryhmän kouluttajalle ja ne koskevat keskustelun käytännön asioita.

(16)Leirikokemus

- 01Kari: ja ainakin tiimin kanssa oli tosi kivaa ja tiimi ymmärtää
02Katri: **onks viäl aikaa**
03Kerttu: on täs viäl ala pikkuhiljaa viämääl loppuun ei meil kiire oo
04 mut sillee (.) pikkuhiljaa
05Kirsi: niinkuj joskus on noita huonoja hetkiä välillä mut se

06 vissiin sit vahvistaa noita hyviä n isit ne tuntuu tosi hyviltä
 07 hetkiltä et silloin on tosi kivaa että jos ei olis huonoja
 08 hetkiä ni sit ei kyl niit hyviä hetkiä ois mutta ne ei tuntuis
 09 välillä nii isoilta

Vieruspari sijoittuu keskustelun loppupuolelle. Kullekin keskusteluharjoitukselle on varattu aikaa kymmenen minuuttia, ja Katri epäilee ajan olevan loppumassa. Katri ei ole seurannut itse ajan kulumista vaan varmistaa sen ryhmän kouluttajalta. Keskustelua voidaan pitää välisekvenssinä, sillä Kertun vastauksen jälkeen keskustelu jatkuu Kirsin vuorolla, joka liittyy samaan topiikkijaksoon, jota on keskustelussa käsitelty aiemmin ja jota Karin rivillä 1 esittämä vuoro käsittelee.

4.1.3 Partikkelikysymykset

Partikkelikysymyksessä kysyvyyttä osoittaa lausumanloppuinen partikkeli *vai* tai lausuman alkuun sijoittuva partikkeli *entä(s)* (ISK §1679). Partikkelikysymykset muodostavat aineistoni kysymysten pienimmän ryhmän: niitä on yhteensä seitsemän kappaletta. Kaikki aineistoni partikkelikysymykset sijoittuvat A-aineistoon. *Entä(s)*-partikkeli esiintyy kolmessa kysymyksessä, ja kaksi niistä esitetään samalla kertaa keskustelussa *Yksilönvapaudet*. Tämä katkelma on esitetty kokonaisuudessaan esimerkissä (18).

Esittelen ensin kuitenkin yksittäisen *entä(s)*-kysymyksen, joka on yksinkertaisempi ja siksi hieman helpompi tarkasteltava.

(17) Eläimet

01Katri: mun mielest se on sillee e-e jees syödä lihaa mut
 02 ei niin paljon ku nyt niinku ihan jokaikinen päivä vaikka
 03 koulussa on aina lihaa ni ei sitä aina tarttis päivittäin
 04 syödä sitä vaikka siinä onki @rasvaliukoisia vitamiineja
 05 koo aa dee ee kade@ joita ei he he tartte päivittäin ni sitä
 06 jos vaikka kaks kertaa ee vii- ee
 07 viikossa kun söis pihvin ni se ois ihan ((naksauttaa)) jees
 08Kimmo: **mut entäs sit ne ihmiset, jotka ei pysty hankkimaan**
 09 **vaikka soijaa tai (.) muita proteiininlähteitä kun liha**
 10Kari: ni kyl se mun mielest on sillee silloin oikeutettua et jos ei
 11 pärjää ilman lihaa ni syö lihaa
 12 [et jos hengis pysymisee ei ois muut tsäänsii]
 13Katri: [mut sitä voi vähentää]

(18) Yksilönvapaudet

- 01Katri: mut sit taas niinku kenel ois sit taas oikeus tehdä se et okei
02 mun työtä on nyt tappaa näit i-ihmisii ah mä autan näit
03 kärsivii
04Kaisa: ei mut siis ku onhan esim sellanen kone kehitetty mis se
05 potilas saa ite painaa sitä
06 nappulaa ja sit se laittaa sulle [myrkkyä kätee]
07Katri: **[entäs jos ei pysty]**
08Kimmo: [nii siis se on kaikkialla]
09 potilaan [täytyy itse allekirjottaa]
10 Katri: **[entäs jos ei pysty]**
11Kimmo: et se haluaa et joku painaa sitä nappia tai sit juoda se liemi
12Katri: mut jos se on halvaantunu ja se ei pysty niinku (.)
13Kimmo: no sit jos se on vaikka halvaanunu ni sama juttu ni sit se sit
14 se sit se jos sä oot täysin halvaantunu ni sit se on
15 huono juttu sä et kuule sä et nää mitään sä et tunne mitään

ISK:n mukaan *entä(s)*-partikkeli liittää kysymyksen osaksi listaa. Se osoittaa, että kysymyksessä ilmaistaan yksi elementti sarjassa, jota ollaan käsittelemässä. (ISK § 1702). Tämä lisäävä elementti näkyy mielestäni molemmissa esimerkeissä uuden näkökulman lisäämisenä. Esimerkissä (17) keskustelunvetäjänä toimiva Kimmo nostaa partikkelikysymyksellä käsittelyyn kysymyksen siitä, millaisissa tilanteissa lihansyönti voisi olla oikeutettua tai perusteltua. Erityisesti esimerkissä (18) uuden näkökulman esille tuonti tulee esiin: Katrin kysymys osoittaa, että keskustelussa ei ole käsitelty hänen toivomaansa näkökulmaa. Katrin kysymys jää muiden puheen varjoon, ja hän joutuukin esittämään kysymyksensä kolmesti ennen kuin kysymystä aletaan käsitellä.

Toinen partikkelikysymysten ryhmä merkitään kysymyksiksi lausumanloppuisella *vai*-partikkelilla. Tällaiset kysymykset tulkitaan yleensä vaihtoehtokysymyksiksi. *Vai*-loppuinen lausuma on tavallisesti luonteeltaan tarkistava: partikkeli liittyy sanaan tai lausekkeeseen, jota halutaan tarkistaa. Toisaalta *vai*-kysymys voi nostaa jonkin asian myös hämmästelväksi tai ihmeteltäväksi. (ISK § 1701, 1702) Esimerkissä (19) *vai*-kysymyksellä tarkistetaan, että keskustelunvetäjän kysymys on ymmärretty oikein. Esimerkissä (20) *vai*-kysymys toimii hämmästyksen ilmaisijana.

(19) Leirikokemus

- 01Katri: ookoo (.) feli nyt ois aika puhua vähän omasta
02 leirikokemuksesta f siis ihan
03 henkilökohtainen et käydään vaiks ringissä jokainen saa
04 kertoo oman leirikokemuksen tai siis

05 miten le-leiri on vaikuttanu itteensä ja minkälainen leiri oli
06 ehkä ja tunnelmast sillee et
07Kari: **leiril vai**
08Katri: nii iha oma oma leiri iha eka

(20) Yksilönvapaudet

01Kaisa: mä sit viäl mietin alkoholista tai siis kun Suames on
02 alkoholismii ja masennusta tai siis
03 ajatellaan aina et ne liittyy toisiinsa mut toisaalt a-alkoholii
04 tarjotaam myös tosi masentuneille sillee ninku (.) tavallaa
05 pelastuskeinona
06Katri: **tarjotaav vai**
07Kaisa: tai siis
08Kimmo: et otav viinaa ni menee murheep pois
09Kaisa: ei mut siis ihan psykologit on sanonu

4.1.4 Kysyvät deklaraatiivit

Aineistoni kysymyksistä 13 prosenttia ei sisällä minkäänlaista kysyvää ainesta vaan määrittyy kysymyksiksi kontekstin avulla. Mia Halonen käsittelee deklaraatiivimuotoisia kysymyksiä osana vaihtoehtokysymyksien ryhmää, sillä hänen mukaansa deklaraatiivit ja vaihtoehtokysymykset toimivat osittain samassa tehtävässä: edellä sanotun tulkitsemisena ja uudelleen muotoiluna (Halonen 2002: 57). Olen itse sen sijaan jakanut kysyvät deklaraatiivit omaksi ryhmäkseen, koska, kuten olen luvussa 4.1.2 osoittanut, vaihtoehtokysymyksiä käytetään omassa aineistossani paljon muuhunkin kuin edellisten vuorojen tulkintaan ja formulointiin. Myös Milla Kajanne (2001: 127) käsittelee deklaraatiiveja omana kysymysryhmänään, ja hänen havaintonsa kysyvien deklaraatiivien määrästä vastaa omiani: Kajanteen aineistossa kysyvien deklaraatiivien osuus oli 11 %, eli vain hieman pienempi kuin omassa aineistossani.

Kaikki aineistossani esiintyvät kysyvät deklaraatiivit esiintyvät A-aineistossa, mutta siinä ne jakautuvat suhteellisen tasaisesti: kaikissa A-aineiston keskusteluissa on vähintään yksi kysyvä deklaraatiivi. Halosen mukaan (2002: 55) kysyvien deklaraatiivien avulla kysyjä voi poimia toisen puheesta jotakin ja tarjota siitä tekemänsä tulkinnan toiselle hyväksyttäväksi tai hylättäväksi. Heritage ja Watson (1979) jakavat uudelleen formuloinnit kahteen ryhmään, ja Halonen esittelee väitöskirjassaan heidän jaottelunsa. Ensimmäisessä tapauksessa puheen ydinasiat tiivistetään, eikä keskusteluun tuoda

varsinaisesti mitään uutta. Formulointi on tapa osoittaa, että hän on ymmärtänyt asian oikein. Pidemmälle menevässä päätelmässä puhuja taas tekee johtopäätöksen, jonka hän tulkitsee aiemmin puhutun pohjalta. (Heritage – Watson 1979: 130, 134; Halonen 2002: 56–57.) Esimerkissä (21) esitetään ymmärrystarjokas, jolla keskustelun vetäjä tarkistaa ymmärtäneensä edellisen vuoron oikein.

(21) Koulukiusaaminen

- 01Katri: no en mä tiiä tai siis o(h)on mä kavereita töniny mut en mä
02 siis mul on kauheem pitää ollu se sellanen kun
03 nuarempanakin et ei vaan pystyny sanoov vastaan mul on
04 ollu ka-kauheem pitää änkytyst nyt se on taas puhjennu
05 mä oon sillai jes se on joku suun motoriikka hallinta on
06 pielessä ni pienenä tai siis tosi pienenä kesti tosi kauan
07 kauan kesti ihan monta minuuttii saada sanottuu
08 mandariini ni se on aika paha jos sä meet sit kouluun sinne
09Kerttu: niimpä
10Katri: et kun yrität puhuu luakan edessä et ei helvetti se on niin
11 pitkä aika joskus ala-asteel kun ei vaan pysty puhumaan kun
12 vaan stoppaa siihen ja sit muut on vaan sillee (.) lol
13Kaisa: **ne kattoo et mikä tota vaivaa**
14Katri: nii ja sit on yksin siin --

Katri on keskustelussa kertonut siitä, miten hän on puheen tuottamisen vaikeuksiensa vuoksi tuntenut olonsa epämiellyttäväksi jouduttuaan huomion kohteeksi. Kaisa esittää rivillä 12 ymmärrystarjokkaan, jolla hän varmistaa ymmärtäneensä Katrin vuoron sisällön ja toisaalta myös sen, miltä Katrasta on tuntunut. Seuraavalla rivillä Katri vahvistaa dialogipartikkelilla *nii* Kirsin vuoron oikeaksi ja jatkaa sen jälkeen kertomustaan.

(22) Leirikokemus

- 01Kimmo: nii (.) mul se (.) mä olin ollu monilla leireillä ja siis monilla
02 monilla ja mä tulin sinne niinku autolla sillee mun
03 äiti heitti mua ja sillee ei vittu taas yks viikko metsässä
04 taas yks viikko hukkaan kesästä ei voi olla yksin himassa ja
05 sit mä katon väkeä tulee et @ei: minkä näköstä porukkaa@
06Katri: **ennakkoluuloja °vähä°=**
07Kimmo: =no mun ennako-odotukset oli sillee niinku (.) eij jee (.)
08 kyllä mä nyt niinku täsiv vähä mitä protus tehdä
09 eeteessä vähän ollu (.) kuullus siitä

Esimerkissä Kimmo on kertonut siitä, miten hän itse tuli lähteneeksi Prometheus-leirille. Kimmon kuvaileman vastentahtoisuuden Katri tulkitsee johtuneen

ennakkoluuloista ja esittää siitä tulkintaehdotuksen. Kimmo myöntää Katrin olleen oikeassa ja hänellä olleen saamastaan tiedosta huolimatta ennakkoluuloja leiriä kohtaan.

On huomionarvoista, että tulkintaehdotukset ja formuloinnit luovat voimakkaan odotuksen hyväksyvistä vastauksesta. Koska formuloinnin osoitetaan perustuvan edellä esitettyyn puheenvuoroon, hylkääminen asettaisi keskustelijoiden keskinäisen yhteisymmärryksen kyseenalaiseksi. Kysyviin deklaratiiiveihin pätee siis preferenssijäsennys: vastaanottaja hyväksyy tai hylkää sen, ja hyväksyminen on näistä vaihtoehdoista preferoitu vaihtoehto. (Halonen 2002: 57; Heritage – Watson 1979: 141, 142.)

4.2 Sarjakysymykset

Edellisissä luvuissa olen käsitellyt kysymysvuoroja, joissa on vain yksi kysyvä aines. Tällaiset kysymysvuorot muodostavat aineistoni kysymyksistä suurimman osan, noin 84 prosenttia. Noin 16 prosenttia aineistoni kysymysvuoroista taas sisältää useamman kuin yhden kysymyksen. Tässä luvussa selvitän, millaisia sarjoja samaan vuoroon kertyvistä kysymyksistä muodostuu ja millaisia kokonaisuuksia moniyksikköisistä kysymysvuoroista syntyy. Olen jakanut sarjakysymykset kahteen ryhmään sen kysytäänkö vuorossa yhtä asiaa useampaan kertaan määriteltynä (parafrasikysymykset) vai erillisiä asioita samassa vuorossa (erillisten kysymysten sarja). Milla Kajanne huomauttaa (2001: 142), että joskus rajanveto parafrasikysymysten ja erillisten kysymysten muodostaminen sarjakysymysten välillä on joskus vaikeaa ja tulkinnanvaraista. Luvussa 4.2.1 käsittelen niin sanottuja parafrasikysymyksiä, joissa sama asia kysytään kahdesti tai useamman kerran hieman eri sanoin. Luvussa 4.2.2 siirryn tarkastelemaan kysymysvuoroja, joissa kaksi tai useampi erillinen kysymys liittyy toisiinsa, mutta tarkoittaa silti eri asioita.

4.2.1 Parafrasikysymykset

Parafrasikysymyksillä tarkoitetaan kahden tai useamman kysymyksen sarjoja, joissa kysyjä muotoilee jälkimmäisellä kysymyksellä ensimmäisen kysymyksen uudelleen hieman eri sanoja käyttäen. Olen määritellyt hieman yli puolet aineistoni

sarjakysymyksistä parafraasikysymyksiksi; lukumäärällisesti parafraasikysymyksiä on 11 kappaletta, ja koko aineistostani ne muodostavat 9 prosenttia.

Milla Kajanne kirjoittaa, että joskus parafraasikysymysten esittäjä tukee parafraasitulkintaa ilmoittamalla jälkimmäisen kysymyksen parafraasitulkintaa *eli*-konnektorilla (2001: 142). Omassa aineistossani *eli*-konnektoria ei käytetä. Sen sijaan parafraasikysymysten osat kytketään toisiinsa käyttäen muita partikkeleita, joista yleisin on *et* tai *että*. Esimerkissä (23) kysyjä käyttää *et*-konjunktia yhdistäessään parafraasikysymyksen kolme eri osaa.

(23) Yksilönvapaudet

- 01Kari: **onks se oikein et tavallaan (.) et niinkun kumpi on**
02 **arvokkaampaa yksilönvapaus vai se et niinku**
03 **yhteisön jäsenet ei kuole syöpään tai ei voi huonosti (.)**
04 **et saaks yksilöt tehdä o- vääriä valintoja (.)**
05 **yksilönvapauden nimis**
06Katri: no tai no siis hmm mä oon miettiny et niinku jos joku
07 oikeesti tahtoo niinku paskoo elämänsä ihan kunnolla
08 kunnolla ni(hi) sillä p(h)itäs olla siis tavallaan niinku oikeus
09 tehdä se en mä nyt sillee niinku e-ei nyt ehkä noin öö
10 ra-radikaalisti mut periaattees niinku sillee en mä
11 osaa selittää tä on niinku tota ootas mä mietin hetken

Aina parafraasikysymyksen eri osien välistä yhteyttä ei osoiteta kielellisesti. Muutamassa tapauksessa parafraasikysymyksen eri osien välissä on tauko, kuten esimerkiksi (24).

(24) Läheisyys

- 01Meri: --ni niinku yks öö tämmönen >vanha ohjaaja joka
02 ei ollu käyny omaa protua< ni se joskus vaa totes et sem
03 miälest se oj jollai taval sem miälest protul
04 läheisyyskulttuuri on jotenki tavallaa vähän perverssiä (1.4)
05 ni mietin et (0.8) **miten te ajattelette et mihin täl kaikel**
06 **niinku <pyritään> (0.5) miks meil on semmost**
07 **läheisyyskulttuuria**
08 (7.5)
09Mika: no varmaa ainaki siks et tuntee sillee vähän niinku olevansa
10 lähel sii mukan ja voi just helpommin puhuu jostain
11 vaikemmist asioist tai sillee

Esimerkeissä (23) ja (24) esiintyy aineistolleni tyypillisiä parafraasikysymyksiä, joissa kysymysparafrasit esiintyvät peräkkäin vuoron lopussa tai muodostavat vuoron yksin. Tällaisten vuorojen rakenne voidaan tiivistää kolmeen kohtaan. Näistä ensimmäistä,

kysymystä taustoittavaa osiota, ei esiinny kaikissa parafrasikysymyksissä. Esimerkin 23 kaltaiset taustoittamattomat kysymykset ovat aineistossani yleisempiä kuin taustoitettut, esimerkin 24 kaltaiset tapaukset.

(1. Kysymyksen taustoitus.)

2.a Kysymyksen ensimmäinen muotoilu.

2.b Parafrasien muotoilu

Milla Kajanne kirjoittaa, että tyypillisimmillään hänen aineistonsa parafrasikysymyksien eri osien välissä on taustoitusta, jonka jälkeen seuraa parafrasien toinen osa (Kajanne 2001: 142). Omassa aineistossani tämänkaltaisen taustoittava parafrasi on melko harvinainen, ja yleensä parafrasien osat esitetään peräkkäin. Esimerkissä (25) tarkastellaan esimerkkiä parafrasikysymyksestä, jonka eri osien välissä kysyjä taustoittaa varsinaista kysymystään.

(25) Arki

01 Minna: okei fnyt leiriläiset on torstaipäivä (1.9) ja on siis (.)
02 tulevaisuusteema (2.2) ja nyt kun olemme täällä jo pohtineet
03 kaikkienkokoista tänään ni (.) mä haluaisin että te vähän
04 mietitte (0.8) ja kerrotte ↑mulle£ (.) **et tota yleensä niinku**
05 **mikä määrittää teijän päivärytmit** (1.4) t(h)ai siis sillee et
06 et jos te mietitte teijän arkee te käynte kouluu ja e: teette
07 läksyt ja käynte harrastuksissa ni **onks teil jotkut (.) sellaset**
08 **niinku tietyt asiat minkä ympärille te rakennatte ne**
09 **jutut** tyyliin vaik et herään seitsemältä syön >ja sit on aina
10 sama järjestys< käyn suihkus syön aamupalan lähden
11 kouluun samalla bussilla (.) tulen kotiin teen läksyt ja
12 lähden samaan harrastukseen tai sillee **miks teil niinku**
13 **minkä ympärille teijän päivä sillai menee**

Minnan kysymysvuoro sisältää aineistolleni harvinaisen osan, kysymyksen kohdentamiseksi tulkittavan puhuttelun, (*leiriläiset*), mutta olen sitä mieltä, että tätä ei voi varsinaisesti tulkita kysymyksen kohdentamiseksi, sillä tilanteessa ei ole läsnä ketään leiriläiseksi määriteltävää henkilöä vaan tulevien Prometheus-leirin ohjaajia. Voisikin ajatella, että kohdentaminen on tarkoitettu toisaalta humoristisesti tulkittavaksi viittaukseksi siihen, että Minnan suunnittelema keskustelu sopisi myös Prometheus-leirin teemoihin. Samaan tulkintaan istuu myös se, että ensimmäisessä taustoituksessa (r. 1–3) Minna ilmoittaa myös, mihin Prometheus-leirin teemaan keskustelu liittyy.

Minnan kysymysvuorossa ensimmäinen kysymyksen muotoilu on riveillä 4–5. Sen jälkeen Minna taustoittaa kysymystään antamalla keskustelijoille ohjeita

kysymyksen käsittelyyn (*et jos te mietitte teijän arkee*). Riveillä 7 ja 8 Minna muotoilee kysymyksen toistamiseen mutta ei vielä lopeta vuoroaan vaan taustoittaa kysymystään vielä toisen kerran riveillä 9–12. Tämä jälkimmäinen taustoitus antaa keskustelijoille esimerkin yhdestä mahdollisesta vastausvaihtoehdosta. Toisen taustoituksen jälkeen Minna muotoilee kysymyksensä vielä kolmannen kerran riveillä 12–13, jonka jälkeen hän lopettaa vuoronsa. Minnan kysymysvuorossa siis kysymyksen muotoilut ja taustoitukset vuorottelevat siten, että molemmat esiintyvät kolmesti, eli kokonaisuudessaan kysymysvuoron rakenne on seuraava:

1. Kysymyksen kohdentaminen
- 2a. Kysymyksen taustoittaminen
- 3a. Kysymyksen ensimmäinen muotoilu
- 2b. Kysymyksen taustoittaminen
- 3b. Parafraasikysymyksen muotoilu
- 2c. Kysymyksen taustoittaminen
- 3c. Parafraasikysymyksen uudelleen muotoilu

Muut aineistoni parafraasikysymykset, joissa kysymyksen uudelleen muotoilut sijaitsevat taustoituksen molemmiin puoliin, ovat yksinkertaisempia kuin esimerkissä (25) käsitelty Minnan puheenvuoro. Niissä kysymyksen ensimmäinen muotoilu esitetään heti kysymysvuoron aluksi, jonka jälkeen seuraa kysymyksen taustoitus ja parafraasikysymyksen muotoilu. Esimerkin (26) kaltaisten kysymysvuorojen rakenne on siis seuraava:

- 1a. Kysymyksen ensimmäinen muotoilu
2. Kysymyksen taustoittaminen
- 1b. Parafraasikysymyksen muotoilu.

(26) Läheisyys

01Meri:	no (.) miks se lähelle päästäminen sit tuntuu et se on niin
02	tärkeitä tai niinku et ku >kuitenki esimerkiks<
03	ei kaikki ihmiset kaipaa niin paljo läheisyyttä ja hellyyttä ja
04	joilleki se voi olla ainaki aluks tosi ahdistavaaki et >ne ei
05	haluu tulla siihe lainkaa missäv vaihes< mukaa
06	(.) ni mikä siit sit tekee niin tärkeitä et °täl taval° .hh

Voidaan ajatella, että parafraasikysymysten osien väliin mahtuu periaatteessa rajattomasti kysymyksen uudelleen muotoilua: Minnan vuorossa kysymys muotoillaan

kolmesti ja Merin vuorossa kahdesti. Omassa aineistossani uudelleen muotoiluja ei kuitenkaan kasaudu samaan vuoroon kolmea enempää, ja kaikissa parafrasikysymysvuoroissa paitsi Minnan vuorossa kysymys muotoillaan vain kahdesti.

4.2.2 Erillisten kysymysten sarja

Noin 42 prosenttia, eli kahdeksan kappaletta, aineistoni sarjakysymyksistä sisältää useamman kysymyksen, jotka eivät ole toistensa parafraseja. Erillisten kysymysten sarjat muodostuvat kahdesta tai useammasta vaihtoehtokysymyksestä, kahdesta tai useammasta hakukysymyksestä tai sekä haku- että vaihtoehtokysymyksistä. Aineistossani ei ole ainuttakaan esimerkkiä deklaratiiveista tai partikkelikysymyksistä muodostuvista sarjakysymyksistä.

Haku- ja vaihtoehtokysymykset limittyvät kysymyssarjaksi usein siten, että hakukysymys on ensiksi esitettävä pääkysymys, ja vaihtoehtokysymyksellä kysyjä esittää mahdollisia vastausvaihtoehtoja vastaajan hyväksyttäväksi tai hylättäväksi. Esimerkissä (27) kysyjä esittää ensin avoimen hakukysymyksen ja sen jälkeen vaihtoehtokysymyksen, joka tarjoaa vastaajille ikään kuin suunnan, jonne hän toivoo vastaajien vuoroissaan lähtevän.

(27) Roolit

01Mika:	kuinka helppoo joku toine ihminen on teil sit päästää lähelle
02	tai (.) pystyyks vaik ihan tämmösen yhen koulutuksen
03	aikana sillee pystyttekste heti sej jälkeen halailee jotain tai
04	(1.0) vaik ollaan vaan päivä kaks tunnettu

Mika esittää vuoronsa alussa hakukysymyksen ja sitä seuraavan lyhyen tauon jälkeen vielä ohjaavan vaihtoehtokysymyksen. Mika ohjaa vaihtoehtokysymyksellään keskustelijoita käsittelemään nimenomaan Prometheus-leiritoiminnan koulutustilaisuuksia, vaikka kysymysvuoron aluksi esitetty hakukysymys on paljon laajempi ja Mikan mainitseman "lähelle päästämisen" voisi tulkita koskevan myös henkistä lähentymistä eikä pelkkää fyysistä koskettamista. Voi ajatella, että Mikan vaihtoehtokysymys toimii keskustelua ohjailevana myös siten, että se antaa esimerkin siitä, mistä näkökulmasta kysymykseen voi vastata.

On huomattava, että aina toisiinsa liittyvät haku- ja vaihtoehtokysymykset eivät toimi samalla tavalla kuin edellisessä esimerkissä. Seuraavan esimerkin kysymykset eivät liity toisiinsa samalla tavalla, eli vaihtoehtokysymys ei ole hakukysymyksen täsmentäjänä.

(28) Eläimet

- 01Kimmo: joo. (.) mä haluan et te mietitte (.) kaikki mitä te ootte ikinä
02 miettiny eläimistä (.) siis sillee eläinoikeudet (.) **onko**
03 **oikein syödä eläimiä (.) miksi eläimiä on (.)** esimerkiks
04 näitä kysymyksiä (.) ja sit niinku alatte vaa heittelee
05Katri: ai niinku omii miettei[tä]
06Kimmo: [>mieli]piteitä< ja nii
07Kari: no jos elukoit ei olis ni miks sit ois ihmisii

Voidaan ajatella, että esimerkissä (27) vaihtoehtokysymys toimii hakukysymyksen täsmentäjänä. Esimerkissä (28) haku- ja vaihtoehtokysymykset toimivat ikään kuin rinnasteisina: ne ovat erillisiä kysymyksiä, jotka keskustelun vetäjä Kimmo esittää keskustelun avaavassa kysymyksessä. Kimmo kehottaa keskustelijoita miettimään kaikkea mahdollista eläimiin liittyvää ja esittää kysymykset esimerkkeinä kysymyksistä, joita keskustelussa voidaan käsitellä.

Vastaavan kaltainen kysymyssarja esitetään seuraavassa katkelmassa. Myös siinä keskustelun vetäjä esittää keskustelun aluksi sarjan erillisiä kysymyksiä, jotka määrittävät koko keskustelujakson aihepiirejä. Erona on se, että seuraavan esimerkin kysymykset ovat muodoltaan hakukysymyksiä.

(29) Leirikokemus

- 01Katri: ookoo (.) £eli nyt ois aika puhuu vähä omasta
02 leirikokemuksesta£ siis ihan
03 henkilökohtainen et käydään iha ringissä
04 saa kertoo oman leirikokemuksen tai **miten niinku**
05 **le-leiri on vaikuttanu itteensä ja minkälainen**
06 **leiri oli ehkä** ja tunnelmast sillee et
07Kari: leiril vai
08Katri: nii iha oma oma leiri iha eka

Katrin vuoron kysymyssarja määrittää koko keskustelun alkuosalle muutaman aihepiirin, joita hän toivoo keskustelijoiden käsittelevän puheenvuoroissaan. Kysymykset on kohdistettu kaikille ryhmän jäsenille, minkä Katri ilmaisee kehottamalla keskustelijoita käsittelemään aihetta vuorotellen istumajärjestyksen mukaisessa

järjestyksessä (*et käydään iha ringissä*). Katri esittää kaikille yhteisesti samat peruskysymykset *miten leiri vaikutti sinuun ja minkälainen leirisi oli*, mutta esittää näiden lisäksi jokaisen keskustelijan kertomuksien lomassa tarkentavia kysymyksiä.

Seuraavassa esimerkissä erillisten kysymysten sarja muodostuu kahdesta vaihtoehtokysymyksestä.

(30) Yksilönvapaudet

01Kari: **pitäiskö yksityisautoilu kieltää pitäiskö**

02 **lihantuotanto lopettaa kokonaan**

03 **[ym]päristösyistä**

04Kimmo: [ei]

05Kaisa: no ehkä [ei]

06Katri: [ei] ihan noir radikaalei

07Kari: minkä takia

08Kerttu: no totta mooses

09Kimmo: no mä tykkääl lihasta mmmm

Kysymysvuorossaan Kari esittää kaksi toisiinsa liittymätöntä kysymystä sarjana, ja saa Kimmolta vastauksen jo vuoronsa aikana. Huomionarvoista on se, että Kimmo vastaa Karin kysymykseen myöntävästi jo ennen kuin kysymysvuoro on loppunut. Pelkän Kimmon vastauksen perusteella olisi vaikea sanoa, kumpaan kysymykseen Kimmo oikeastaan vastaa, ja tämä näkyy selvästi vasta Kimmon perustelusta (*no mä tykkääl lihasta*). Katkelmasta ei käy ilmi, vastaako myös Kerttu samaan kysymykseen kuin Kimmo vai koskeeko hänen vastauksensa pelkästään autoilua koskevaa kysymystä vai mahdollisesti molempia kysymyksiä.

4.3 Kysymykset erilaisissa sekventiaalisissa asemissa

Koska kysymys–vastaus–vierusparit sijoittuvat keskustelun avainkohtiin (Raevaara 1996: 24), tarkastelen kysymyksiä koskevan luvun loppuksi sellaisia keskustelujen sekvenssiasemia, joissa kysymyksiä esiintyy. Keskityn siihen, millaisessa asemassa vierusparin etujäsen eli kysymys on suhteessa topiikkijaksoihin. Tarkastelen ensin topiikkijaksoa avaavia kysymyksiä ja sen jälkeen kysymyksiä, jotka jatkavat aiemmin aloitettua topiikkijaksoa.

Topiikkijaksoja avaavat kysymykset ovat aineistossani muodoltaan yhtä deklaratiiivia ja yhtä partikkelikysymystä lukuun ottamatta haku- ja

vaihtoehtokysymyksiä. Näissä kysymyksissä kysymyksen esittäjä nimeää uuden puheenaiheen ja esittelee sen samalla muille keskustelijoille. Samalla kysymyksen esittäjä ilmaisee olettavansa, että kysymyksen vastaanottajilla on jotakin kerrottavaa kyseisestä aiheesta. (Raevaara 1996: 28.) Voidaan ajatella, että aineistoni keskustelujen aiheet ovat kahdenlaisia: sellaisia, joista keskustelijoilla on yleiseen elämäkokemukseen perustuvia tietoja ja mielipiteitä sekä sellaisia, joista keskustelijoilla on tietoa Prometheus-leirien ansiosta.

Kun puheenaihetta vaihdetaan, pyritään uusi puheenaihe liittämään jotenkin edellä käytyyn keskusteluun ja se myös tulkitaan jollain tavalla edellä käydystä keskustelusta juontuvaksi. Tämä johtuu siitä, että keskustelijat orientoituvat keskustelun jatkuvuuteen eli siihen, että keskustelun eri osat muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden. Sidoskeinoina voivat toimia esimerkiksi erilaiset partikkelit, sanajärjestys ja painotus. (Raevaara 1996: 28, 30–31.) Esimerkissä 31 tarkastelen lähemmin erästä uuden topiikkijakson aloittavaa kysymysvuoroa.

(31) Eläimet

- 01Katri: mä ainaki haluan et ku mä kuolen ni must tehdään pi-
02Kirsi: mut enne kun ne pilaantuu
03Katri: ei mut se ois ihan jees et ku tyyppi kuolee ni siit tehdää
04 pihvi (.) iha kurtune ja vanha (.) mä ainaki tahtoisin
05Kirsi: kai jossain voitaa syödäki
06Katri: nii (.) meen johonki gurmeeravintolaan pihviks
07Kirsi: nii mut siihe varmaan tarvis sillee just luvan et ku ei kaikki
08 varmaan haluu tulla syödyiksi
09 (1.0)
10Kimmo: **no oottekste sit sitä mieltä et onko ihmisen ja eläimen**
11 **välillä eroja et onko ihminen eläin vai**
12 **erottaako jokin asia ihmisen eläimestä**
13Katri: no se on ihan selkee eläin ainut vaan et se mieltii et @ooks
14 mä eläin hmm@ et mun mielest se on ei nyt tyhmää mieltii
15 mut hassuu mieltii et on ihmiset ja on eläimet vaikka se on
16 tiätysti selkee ja ko et olis hankalaa mieltii et me ollaan niitä
17 eläimiä joilla ei ole paljon karvoja eli näitä tietyytyypisiä
18 eläimiä et se on jotenki niin helppoo kun on ihmiset ja
19 eläimet mut mun mielest se on kuitenkin tyhmä jako

Esimerkki on melko pitkä, mutta Kimmon kysymyksen tarkastelu edellyttää mielestäni laajahkon kontekstin huomioimista. Keskustelijat ovat puhuneet lihansyönnin eettisistä ongelmista ja päätyneet käsittelemään ihmissyönnin eettisiä ongelmia. Kirsin vuoro riveillä 7 ja 8 päättää lihansyöntiä käsittelevän keskustelun, ja pienen tauon jälkeen Kimmo esittää uuden puheenaiheen avaavan kysymyksen. Vuoronalkuinen partikkeli *no*

aloittaa Kimmon kysymysvuoron. Liisa Raevaaran mukaan *no* sijoittuu keskustelussa sellaisiin keskustelun rajakohtiin, joissa siirtymä on jollakin tavalla odotuksenmukainen. Raevaaran mukaan *no* ilmaisee myös eksplisiittisesti siirtymää aiheesta toiseen sekä laajempien kokonaisuuksien välillä että yhden kokonaisuuden sisällä. (Raevaara 1996: 28, Raevaara 1989: 149–150.) Kimmon kysymyksen aloittava *no* toimii mielestäni nimenomaisesti siirtymän merkinä. Se kontrastoi uuden puheenaiheen seuraavaan puheenaiheeseen nähden. Siirtymä on tässä kohtaa odotuksenmukainen, sillä Kirsin vuoron jälkeen syntyy tauko, joka osoittaa puheenaiheen käsittelyn olevan loppumassa. Kimmon kysymys aloittaa uuden puheenaiheen, jota Katri alkaa vastauksessaan käsitellä.

Kysymys voi sijoittua sekä topiikkijakson ensimmäiseksi vuoroksi että topiikin aloittaneen vierusparin jälkeen. Tällaiseen paikkaan sijoittuva kysymys voi olla merkki esimerkiksi kiinnostuksesta aiheen käsittelyä kohtaan. Tällaisten kysymysten esittäjä voi poimia edellisestä tai edellisistä vuoroista jotakin kiinnostavaa ja ottaa sen tarkempaan käsittelyyn. Esimerkissä (32) Miian kysymys jatkaa Moonan aiemmin alkanutta topiikkijaksoa, äänestysikärajan laskua 18 vuodesta 16 ikävuoteen.

(32) Vaikuttaminen

- 01Moona: mm emmä tiä olis se vähän sillee hassua et sit niinku sais
02 äänestää mut sit vast kahen vuoden pääst ois muuten
03 niinku aikuinen tai siis et kaikki muut oikeudet tulis vast
04 sillai et emmä tiä jotenki tai et eiks niinku kuustoistvuotias
05 oo viel niinku vanhempien vastuun alla tai sillee et
06 vanhempien vastuu periaattees mitä se tekee emmä tiä mä
07 oon kyl ihan tyytyväinen siihen kaheksantoist vuoden
08 °ikärajaan°
09 (3.7)
10Meri: mut sit siin voidaan miettiä et pitääks niiden kaikkien
11 oikeuksien @tulla samassa iässä@
12Moona: nii
13 ((naurua))
14 (4.2)
15Miia: **no olisko tavallaa jotain muit sillee eh negatiivisii**
16 **vaikutuksii jos äänestysikärajaa laskettais**
17 (3.6)
18Moona: oliko tää nyt mulle vai
19Miia: emmä tiedä
20Meri: sä voit olettaa et se oli sulle
21 ((naurua))
22Moona: ää: no emmä tiedä jotenki sit tulee mieleen et sit taas jonku
23 vuoden pääst se lasketaan neljäntoista ja niinku
24 mitä sit taas siit lähtis semmonen (--)

Keskustelu käsittelee kokonaisuudessaan nuorten mahdollisuuksia vaikuttaa yhteiskunnallisiin asioihin, ja keskustelijat ovat käsitelleet äänestysikärajan laskemista. Aiemmissa puheenvuoroissa keskustelijat ovat osoittaneet olevansa ikärajan laskemisen kannalla, ja esimerkki alkaa Moonan vuorolla, jossa hän kyseenalaistaa ikärajan laskemisen tärkeyden. Miian kysymys riveillä 15 ja 16 tarttuu Moonan esille tuomaan asiaan ja osoittaa halua jatkaa aiheen käsittelyä. Mielenkiintoista on se, että keskustelijat tulkitsevat Miian kysymyksen nimenomaan Moonalle osoitetuksi, vaikka Miia ei ilmaise sitä eksplisiittisesti esimerkiksi puhuttelulla. Ilmeisesti Moonan mielipide, joka poikkeaa hieman muiden keskustelijoiden mielipiteistä, saa aikaan odotuksen siitä, että äänestysikärajan laskemisen negatiivisten puolten käsittelyä odotetaan nimenomaan häneltä ensimmäisenä.

Kun tarkastellaan kysymysten suhdetta topiikkijaksoihin, on otettava huomioon se, että kaikki aineistoni keskustelut käsittelevät yhtä aihetta, jonka alatopiikkeja ovat kaikki keskustelussa käsiteltävä puheenaiheet. Näin ollen kullekin keskustelulle voisi määritellä yhden laajan puheenaiheen. Arkikeskusteluissa tilanne on sikäli erityyppinen, että keskusteluille ei ole määritelty ennalta tiettyjä aiheita ja uudet puheenaiheet tuodaan esiin puhujien yhteistyönä. Toisaalta keskusteluista on löydettävissä topiikkijaksoja, jos topiikkijaksoja tarkastellaan rakenteellisina kokonaisuuksina, joiden rajat näkyvät keskustelussa esimerkiksi vuorottelun muutoksina tai taukoina (Raevaara 1996: 25). Olen määritellyt aineistoni keskusteluja tarkastellessani topiikkijaksot kokonaisuuksiksi, joissa aihetta käsitellään vierusparin etujäsenen (tai siihen verrattavan vuoron) ja keskustelijoiden tuottamien jälkijäsenten verran.

5 VASTAUS KYSYMYKSEN PARINA

Tässä luvussa käsittelen vierusparin jälkijäsentä, vastausta. Vastauksia tarkasteltaessa on syytä muistaa, että se on aina etujäsenen tulkinta ja siksi sen tarkastelu vaatii aina tuekseen myös kysymyksen tulkintaa. Tämä sama pätee luonnollisesti myös etujäsenen tarkasteluun.

Olen jakanut aineistossani esiintyvät vastausvuorot kahteen ryhmään sen mukaan, ovatko ne tulkittavissa preferoiduiksi vai preferoimattomiksi vastauksiksi. Käsittelen preferoiduiksi tulkittavia vastauksia luvussa 5.1 ja preferoimattomia luvussa 5.2. Jako on mielestäni perusteltu, vaikka preferoituja vastausvuoroja on jälkijäsenistä ylivoimaisesti suurempi määrä. John Heritage kirjoittaa, että vieruspareja tutkittaessa ei voida tyytyä pelkkään tilastolliseen yleistykseen jonkin ilmiön yleisyydestä. Niinpä esimerkiksi tervehtijä, joka ei saa tervehdykseensä vastausta, ei tyydy toteamaan, että kyseessä on vain hyvin harvinainen ilmiö, johon ei kannata sen marginaalisuuden takia kiinnittää erityisesti huomiota. Päinvastoin kyseinen tervehtijä alkaa todennäköisesti arvioida, mistä vastauksen puuttuminen johtuu ja pyrkii tekemään tervehdyksensä ymmärrettäväksi esimerkiksi toistamalla sen. (Heritage 1996 [1984]: 241.) Vuorovaikutuksessa preferoimattomat vuorot saavat siis enemmän huomiota kuin preferoidut, sillä ne ovat odotuksenvastaisia.

5.1 Preferoitu vastaus

Preferoitu vastaus on aineistossani huomattavasti preferoimatonta jälkijäsentä yleisempi. Tämä ei ole lainkaan yllättävää, kun otetaan huomioon, että yleisesti vuorovaikutuksessa pyritään välttämään preferoimattomia vuoroja (Tainio 1997: 96). Preferoitujen vuorojen yleisyyttä omassa aineistossani selittää myös aineistoni keskustelutilanteen luonne. Koska keskustelijat pyrkivät luomaan sujuvan ja tavoitteet täyttävän keskustelutilanteen, he pyrkivät entistä vahvemmin välttämään vuorovaikutuksen kannalta ongelmallisia preferoimattomia vuoroja, jotka voisivat haitata mielikuvaa kaikkien keskustelijoiden orientoitumisesta yhteiseen tehtävään.

Preferoidulla vuorolla on monia tuntomerkkejä, joista suuri osa on vakiintuneita yksimielisyyden ilmaisimia (Pomerantz 1984: 65). Toisaalta aineistolleni tyypillisen preferoidun vuoron määrittäminen on hieman ongelmallista. Pelkistetyimmillään kysymys–vastaus-vierusparin jälkijäsenistä preferoitu vaihtoehto on vastaus sinänsä, mutta toisaalta erilaisissa konteksteissa kysymykset implikoivat erilaisia vastauksia. Esimerkiksi Esa Lehtinen kirjoittaa, että adventistien Raamattua käsittelevissä keskusteluissa vallitsee usein voimakas odotus tietyn tyyppisistä vastauksista, joissa noudatetaan kysymyksessä annettuja, joskus yksityiskohtaisiakin, vihjeitä siitä, millaisia vastauksien toivotaan olevan. Toisaalta kysymykset ovat huomattavasti avoimempia silloin, kun kysymyksessä käsitellään keskustelijoiden omaa elämää suhteessa Raamatun tapahtumiin. (Lehtinen 2002: 74, 190.)

Lehtisen tutkimuksesta voidaan siis päätellä, että preferoitu jälkijäsen voi olla hyvinkin monenlainen vaihdellen sen mukaan, millainen etujäsen on esitetty. Olen analysoinut oman aineistoni jälkijäseniä tästä näkökulmasta. Omassa aineistossani vallitsee tietynlainen odotus oikeanlaisesta jälkijäsenestä, mutta varsinaista jälkijäsenen tietoaarvoa tärkeämpää on se, millainen jälkijäsen on laajuudeltaan ja sisällöltään. Aineistonani olevissa keskustelunvetoharjoituksissa odotettavissa oleva "oikea" vastaus on sellainen, että se edistää keskustelun kulkua ja sujuvuutta eli vahvistaa keskustelijoiden orientoitumista yhteiseen päämäärään eli tavoitteet täyttävään ja onnistuneeseen keskusteluharjoitukseen. Tällaisessa tilanteessa preferoidulle vuorolle voisi asettaa esimerkiksi seuraavia tuntomerkkejä, joista osa on yleisesti vakiintuneita ja osa tyypillisiä aineistolleni.

1. Preferoitu jälkijäsen ei viivy vaan alkaa välittömästi etujäsenen jälkeen tai jos sen aikana.
2. Preferoidussa jälkijäsenessä osoitetaan kiinnostusta etujäsenessä nimetyn aiheen käsittelyyn.
3. Preferoidun vastauksen esittäjä perustelee mielipiteensä oma-aloitteisesti.
4. Preferoitu jälkijäsen on rakenteeltaan tiivis ja selkeästi ymmärrettävä.

Omassa aineistossani korostuvat mielestäni luettelon kohdat 2 ja 3. Kohta 4 saattaa olla ristiriidassa näiden kahden kanssa, sillä joskus vuoron tiiviys sulkee pois mielipiteen perustelun ja laajan vastauksen.

Seuraavissa esimerkeissä tarkastelen lähemmin muutamaa esimerkkiä preferoiduista vastauksista. Aloitan esimerkistä (33), jossa Katri vastaa Kimmon kysymykseen.

(33) Eläimet

01 Kimmo: no oottekste sit sitä mieltä et onko ihmisen ja eläimen välillä
02 eroja et onko ihminen eläin (.) vai
03 erottaako jokin asia ihmisen eläimestä=
04 Katri: **=no se on ihan selkee eläin (.) ainut vaan et se miettii et**
05 **@ooks mä eläin hmm@ on ehkä ainoa (.) ero et mun**
06 **mielest se on ei nyt tyhmää miettii mut hassuu**
05 **miettii et on ihmiset ja eläimet vaikka se on tietysti**
07 **selkee jako et olis hankalaa miettii et me ollaan niitä**
08 **eläimii joilla ei ole paljon karvoja eli näitä näitä**
09 **tietyntyypisiä eläimiä et se on jotenki niin helppoo kun**
10 **on ihmiset ja eläimet mut mun mielest se on kuitenkin**
11 **tyhmä jako**

Esimerkissä korostuvat mielestäni preferoidun vuoron tuntomerkeistä viipymättömyys, kiinnostuksen osoittaminen sekä perusteleminen, kun taas neljäs tuntomerkki, tiiviys, jää taka-alalle. Katrin vuoro on melko pitkä ja polveileva, joten se ei sinänsä istu preferoidun vuoron kuvaukseen kaikilta osin. Toisaalta Katrin vuoron ensimmäinen rakenneyksikkö (*no se on ihan selkee eläin*) on syntaktisesti yksinkertainen ja tiivis ja riittäisi yksinkin jälkijäseneksi. Katrin vuoroa laajentavat perustelut ja lisäpohdinta ovat tavallaan ylimääräisiä, ja ensimmäisen rakenneyksikön jälkeen seuraavan tauon aikana joku muu voisi ottaa vuoron. Kukaan ei kuitenkaan tee niin, sillä vuorovaikutustilanteen kannalta on odotuksenmukaista, että keskustelijat haluavat ja saavat perustella mielipiteensä rauhassa.

Esimerkissä (34) vuorot vaihtuvat niin nopeasti, ettei kahdessa ensimmäisessä vastausvuorossa jää aikaa perusteluille tai monisanaisille pohdinnoille.

(34) Eläimet

01 Kimmo: no onks se sit niinku tuomittavaa et ihminen pitää muita
02 eläimiä vankinaan esim tarhauksessa
03 Kari: **mun mielestä se on aika tuomittavaa**
04 Katri: **sama °täällä°**
05 Kaisa: no on must ainaki osa (.) tarhaukset ja tällaset kun niitä
06 pidetään ihan vaan sen takia et ei lopult käytetä ees
07 sinänsä hyödyks tai siis ne on vaan siellä ja sit niist tehdään
08 jotain koristeit (.) iha sama kun se et käytetään eläimii
09 taitessa ni ne sit tapetaan ja se on siinä

Kimmon kysymykseen vastaavat ensimmäisinä Kari ja Katri, joiden vastaukset täyttävät preferoidun vuoron kriteerejä siten, että ne ovat rakenteeltaan tiiviitä ja yksinkertaisia ja ne esitetään heti etujäsenen jälkeen. He eivät perustele mielipiteitään, mikä jää Kaisan tehtäväksi; näin vastaajien vuorot täydentävät ikään kuin toinen toisiaan. Mielenkiintoista on se, että Kari ja Katri ilmaisevat vuoroissaan varsin voimakasta samanmielisyyttä, jota Pomerantz (1984: 66–67) kutsuu nimellä *same evaluation* eli samaksi arvioiminen. Karin ja Katrin vuoroissa samaksi arvioimista luovat etujäsenen osittainen toistaminen (*musta se on aika tuomittavaa*) ja se, että Katri asettuu eksplisiittisesti samalle kannalle Karin kanssa (*sama täällä*). Kaisan vuorossa on myös samanmielisyyttä osoittavia aineksia, mutta ne ovat mielestäni hieman heikompia kuin aiemmissa vastausvuoroissa. Kaisa ei ulota samanmielisyyttään koskemaan kaikkia tapauksia vaan vain osaa niistä.

Kolmas esimerkki preferoidusta vastauksesta on muutamassa suhteessa erilainen kuin aikaisemmat esimerkit. Esimerkin (35) vieruspari ei koske keskustelun aihetta vaan sen kulkua. Kysyjänä on keskustelun vetäjä, joka esittää kysymyksen ryhmän kouluttajalle.

(35) Leirikokemus

01Katri: onks viäl aikaa

02Kerttu: °mm on täs viäl (.) ala pikkuhiljaa viämää! loppuun°

03 ei meil kiiret oo mut sillee (.) pikkuhiljaa

Ryhmän kouluttajan vastaus edustaa Pomerantzin käsitteistöä soveltaen laimeinta preferoidun samanmielisyyden muotoa, laskemista (*downgrade*). Laskemiseen kuuluu se, että jälkijäsenen esittäjä ei suoraan ilmaise kieltävää vastausta, mutta samanmielisyyden ilmaiseminen luo odotusta tai edeltää erimielisyyden ilmausta. (Pomerantz 1984: 68–70.) Kerttu aloittaa vuoronsa myöntävällä vastauksella, mutta jatkaa kuitenkin kehottamalla Katria lopettelemaan keskustelua. Kerttu pehmentää kehotustaan vielä toistamiseen toteamalla, ettei Katrin tarvitse varsinaisesti pitää kiirettä. Vieruspari on keskustelun kannalta hieman odotuksenvastainen, sillä keskustelunvetoharjoituksen tarkoituksena on myös harjoitella keskustelun ajankäytön kontrollointia. Kysymyksellään Katri kuitenkin osoittaa, ettei ole seurannut ajan kulumista, vaikka se kuuluu hänen tehtäviinsä. Samalla hän nostaa Kertun hetkellisesti

vastuuseen keskustelun kulusta ja ilmaisee olettaneensa, että Kerttu on huolehtinut myös ajan kulusta.

5.2 Preferoimaton vastaus

Preferoimattomat vastaukset ovat niitä vuoroja, joissa vastaaja ilmaisee jotenkin, että toivotunlaisen vastauksen tuottaminen on jollakin tavalla ongelmallista. Preferoimattomat vuorot ovat usein muodoltaan monimutkaisempia ja pidempiä kuin preferoidut, ja niitä edeltää usein tauko. Preferoimattomien jälkijäsenten määrittely ei aina ole yksinkertaista, koska niitä pyritään usein pehmentämään ja muokkaamaan preferoidun vuoron kaltaisiksi. (Tainio 1997: 96–97.) Toinen syy määrittelyn haastavuuteen on se, että erimielisyyttä ilmaistaan monin erilaisin keinoin, joista osa on vakiintuneempia kuin toiset (Pomerantz 1984: 65).

Aineistoni harvat preferoimattomat jälkijäsenet liittyvät yleensä kahdenlaisiin tilanteisiin. Joskus ongelma liittyy etujäseneseen, jota on jostain syystä vaikea ymmärtää, tai jälkijäsenen tuottaja ei ole kuullut sitä kunnolla. Tällöin etujäsen toistetaan sellaisenaan tai uudelleen muotoiltuna. Toisessa tapauksessa preferoimaton jälkijäsen tuotetaan siksi, että jälkijäsenen tuottaja ei ole halua käsitellä etujäsenen nimeämää topiikkaa. Seuraavissa esimerkeissä tarkastelen yksityiskohtaisemmin aineistossani ilmeneviä preferoimattomia jälkijäseniä. Ensiksi tarkastelen esimerkkiä (36), jossa toisen etujäseneseen liittyvät ymmärtämisongelmat laukaisevat preferoimattoman jälkijäsenen.

(36) Läheisyys

- 01 Minna -- mut tavallaa jos tähdätään siihe et kaikki sais niinku
02 irti jotai (.) nii tavallaa jos se läheisyyskulttuuri ois
03 tavallaan niinku yks osa sitä
04Meri: mm
05Minna: et jos tavallaa se ei ka- kaikkii välttämät niinku
06 mielly-miellyttäis ni tota (1.9) **mikä se kysymys oli he he**
07 ((naurua))
08Meri: **s-s-se oli vähän ei se ollu oikeest- kysymys se oli**
09 **oikeestaan vähän semmonen pohdinta**
10 et tavallaa et voisko siihe @i-i-itsetunnon tukemiseen@
11 ja jotenkis siihen läheisyyteen et vaaditaaks

- 12 siihen sit ne (.) ne pusupainit ja sekasaunat
 13 [ja .hh]
 14Minna: [ei vält]tämät kaikil leireillä mut kyl osalla (.) ainaki

Tarkastelin samaa esimerkkiä jo aiemmin siitä näkökulmasta, miten Minnan kysymys rivillä 6 toimii tarkentavana hakukysymyksenä, joka aloittaa korjausjakson. Tässä tarkastelen samaa katkelmaa Merin vastauksesta käsin. Nähdäkseni Merin vastaus täyttää selvästi preferoimattoman vuoron kriteerit: se on pitkä ja polveileva ja siihen sisältyy taukoja, epäröintiä ja katkoksia. Lisäksi sen alku viipyy hetken muiden osallistujien naurun ja Merin änkytyksen vuoksi. Meri myös pehmentää vuoronsa sisältöä (kysymyksen uudelleen määrittelyä) ilmaisemalla, että oikeastaan kysymystä ei ollut edes esitetty vaan kyseessä oli ennemminkin pohdinta, kannanotto, johon hän toivoi muilta keskustelijoilta vastauksia.

Seuraavassa esimerkissä kysymykseen ei saada vastausta vaan etujäsentä seuraa tauko.

(37) Tasavertaisuus

- 01Moona: °.hh joo° niin siis tota nykypäivänähän on tosi tämmönen
 02 ainaki länsimais niinku yksilökeskeinen tää kulttuuri
 03 ja maailmankuva mut sit kuitenkin pitäis olla kaikkien
 04 tasa-arvosia ja kunnioittaa toisiaan ni onks täs teijän mielest
 05 jotain ↑ristiriitaa
 06 **(16.9)**
 07Meri: et voiks niinku toimia yhdessä niin et kaikki on omanlaisia ja
 08 erilaisia mut silti tasa-arvosia
 09Moona: mut siis eihän tasa-arvosuus tarkota samanlaisuutta vaan
 10 sitä et kaikilla on kaikkii arvostetaan (1.5) ja sit jos
 11 kaikkii arvostetaan ni sillonhan yksilöllisyys saa
 12 mahdollisuuksia

Koska kysymys luo voimakkaan odotuksen vastauksesta, pidetään kysymyksen puuttumista yleensä vuorovaikutustilanteessa ongelmallisena. Liisa Raevaara (1997: 79–80) toteaa, että vastauksen puuttuminen johtuu usein siitä, ettei kysymyksen vastaanottaja ole kuullut tai ymmärtänyt kysymystä. Esimerkissä (34) ongelmana ei todennäköisesti ole se, etteivät ryhmän jäsenet ole kuulleet kysymystä vaan siitä, ettei etujäsentä ole ymmärretty. Sari Kleemola (2007) on tutkinut luokkahuoneen vuorovaikutusta opettajan esittämien kysymysten kannalta. Hän toteaa, että opettajan kysymyksiin ei aina saada vastausta, jolloin kyse saattaa olla joko siitä, etteivät oppilaat kuule kysymystä tai siitä, että kysymyksessä on ongelmia. Kysymys voi olla oppilaiden

näkökulmasta liian laaja ja abstrakti tai oppilaiden tasoon nähden liian helppo. Tällöin etujäsenen uudelleen muotoilu on yleisin niistä keinoista, joilla opettaja houkuttelee oppilaita vastaamaan ja houkuttelee tilannetta eteenpäin. (Kleemola 2007: 66–67.)

Esimerkissä (37) kyse on mielestäni juuri tästä. Ensimmäisen etujäsenen jälkeen keskustelussa seuraa pitkä tauko, jonka jälkeen Moona esittää uudelleen kysymyksen. Mielestäni kyseessä ei ole kysymyksen uudelleen muotoilu samalla tavoin kuin parafrasikysymyksessä, jossa sama asia sanotaan uudelleen eri sanoilla (ks. Kajanne 2001: 142) vaan erillisten kysymysten sarja, jossa kysytään kahta tai useampaa eri asiaa. Hän siis lähtee viemään keskustelua toiseen suuntaan huomattuaan, ettei saanut ensimmäiseen kysymykseensä vastausta. Mielenkiintoista on se, että Meri tulkitsee kysymyksen uudelleen muotoilluksi ja kommentoi tätä omassa vuorossaan. Kumpaankaan kysymykseen ei tässä saada vastausta vaikka toisaalta Meri osoittaa ymmärtäneensä Moonan kysymyksen, koska pystyy arvioimaan sitä.

Kolmannessa preferoimatonta vuoroa käsittelevässä esimerkissä kyse ei ole ymmärtämisongelmasta vaan siitä, ettei vastaajaksi nimetty Kaisa halua käsitellä topiikiksi nimettyä aihetta.

(38) Leirikokemus

- 01Katri: ookoo (.) £eli nyt ois aika puhua vähän omasta
02 leirikokemuksesta£ siis ihan henkilökohtainen
03 et käydään vaiks ringissä jokainen saa kertoo oman
04 leirikokemuksen tai siis miten le-leiri on vaikuttanut
05 itseensä ja minkälainen leiri oli ehkä
06 ja tunnelmast sillee et
07Kari: leiril vai
08Katri: nii iha oma oma leiri iha eka
(--)
09 vaikka et jos vaikka Kaisa alottaa mennäjä järjestyksessä?
09Kaisa: **.hhhh £MUM MIELESTÄ TÄÄ OV VÄÄRYYS£ koska**
10 **mun apuohjaajani on paikalla**
11Kerttu: koittakaa etäännyttää [tois-] itsenne
12Kaisa: [nii-i]
nii nii tota
13Katri: koittakaa aatella et tossa välissä [tai]
14Kaisa: [nii] et sua ei
15 oo he he nii tota
16Katri: °miten se vaikutti suhuj ja sillee°
17Kaisa: nii £se oli sillee ehkä vähän outoof (--)

Katri aloittaa keskustelun nimeämällä keskustelun aiheen ja jatkaa antamalla ohjeen käsittelytavasta; keskustelu on tarkoitus käydä siten, että jokainen ryhmän jäsen kertoo

vuorollaan kokemuksensa muille. Kaisa pitää aiheen käsittelyä kiusallisena, sillä hänen oman leirinsä apuohjaajana toiminut Kirsi osallistuu samaan keskusteluun. Kaisan vuoron voi luokitella preferoimattomaksi monestakin syystä. Pitkä sisäänhengitys viivyttaa sen alkua, ja vuoro on selittelevä. Kaisa ei varsinaisesti kieltäydy aiheen käsittelystä vaan selittää vaivaantumisensa syitä. Lisäksi Kaisan vuorossa on havaittavissa koodinvaihtoa, joka liittyy sanaan *apuohjaajani*. Prometheus-leiritoiminnassa apuohjaajista käytetään puhekielisempää muotoa *appari*, ja lisäksi sanaan liittyvä possessiivisuffiksi korostaa rekisterin muutosta arkisesta puhekielestä yleiskielen mukaiseksi. Hanna Lappalainen (2001:179–180) on todennut, että joskus kiusallinen puheenaihe voi laukaista koodinvaihdon, mutta lisäksi koodinvaihto voi olla merkki myös huumorimoodiin siirtymisestä. Mielestäni esimerkissä (38) on kyse tilanteesta, jossa käsiteltävä aihe on vaikea, mutta huumorimoodi pehmentää kieltäytymistä aiheen käsittelystä. Omasta leirikokemuksesta puhuminen Kaisasta kiusalliselta, ja myös käsittelytapa saa hänet hämilleen, sillä istumajärjestyksen mukainen käsittelyjärjestys takaa sen, että kukaan ei voi jättää vastaamatta. On mielenkiintoista, että nimenomaan omasta leiristä kertominen tuntuu Kaisasta vaivaannuttavalta, vaikka keskusteluissa käsitellään myös huomattavasti henkilökohtaisempiakin asioita, kuten mielenterveyden häiriöitä, koulukiusaamista ja lapsuutta. Kaisa kuitenkin ottaa vuoron välisekvenssin jälkeen ja aloittaa kertomuksensa. Mielenkiintoista on se, että vaikka keskustelutilanne on muuten epämuodollinen, keskustelun vetäjän ehdottaman puheenaiheen käsittelystä ei haluta kieltäytyä.

Aineistossani preferoimattomat vuorot ovat hyvin harvinaisia. Tämä johtuu todennäköisesti monesta asiasta. Ensiksikin vastaamisesta kieltäytyminen tai vastaamatta jättäminen uhkaavat keskustelun vetäjän asemaa keskustelun ohjaajana ja puheenaiheen määrittelijänä. Keskustelijat toimivat siten, ettei heidän tarvitse joutua tilanteisiin, joissa keskustelunvetäjän asemasta jouduttaisiin keskustelemaan. Tähän päästään helpoimmin luonnollisesti siten, että keskustelunvetäjän suunnittelemaa struktuuria noudatetaan. Toinen syy on edellistä käytännönläheisempi: ryhmäkeskustelussa voi helposti pysyä hiljaa, ellei edellisen vuoron käyttäjä nimeä ketään tiettyä seuraavaksi puhujaksi. Puheenvuoroa ei siis ole pakko ottaa, jos vuorot vaihtuvat itsevalinnan periaatteen mukaisesti.

6 INSTITUTIONAALISTEN ROOLIEN LÄSNÄOLO

Tässä luvussa käsittelen sitä, miten aineistoni keskustelijat toteuttavat institutionaalisia roolejaan. Prometheus-leiriohjaajien keskustelunveto-ohjeissa mainitaan, että keskustelun vetäjän tehtävä on ohjailta keskustelua, jakaa tarvittaessa puheenvuoroja ja huolehtia, että keskustelu pysyy asiassa (*Ohjusten opas*, s. 44). Esa Lehtinen toteaa väitöskirjassaan, että adventistien raamatuntutkiskelussa opettaja ohjaa keskustelua ja tutkiskelijat osallistuvat keskusteluun pääosin vastaamalla. Ajoittain tutkiskelijat tuottavat myös muunlaisia vuoroja kuin vastauksia. (Lehtinen 2002: 80.)

Käsittelen tässä luvussa sitä, miten institutionaaliset roolit jakautuvat ryhmän jäsenten kesken. Yleensä aihetta ohjaavia kysymyksiä esittävät lähinnä keskustelun vetäjä, ja muiden ryhmän jäsenten osalle jää vastaaminen. Tarkastelen tässä luvussa sitä, miten tästä normista poiketaan. Luvussa 6.1 tarkastelen sellaisia tilanteita, joissa keskustelijat tekevät jotakin muuta kuin osallistuvat aiheen käsittelyyn vastaamalla kysymyksiin. Luvussa 6.2 tutkin, millaisia poikkeuksia keskustelun vetäjän asemassa on. Tässä luvussa käsittelen erilaisia tapauksia, joissa keskustelu harhautuu aiheestaan tai keskustelun vetäjä menettää muuten hetkellisesti asemansa vuorovaikutuksen ohjaajana.

6.1 Keskustelun osallistujien avaukset

Kuten jo aiemmin totesin, valtaosa keskustelijoiden vuorovaikutuksesta koostuu vastauksista, joilla he käsittelevät keskustelun vetäjän valitsemaa aihetta vastauksillaan. Lisäksi keskustelun osallistujat kysyvät jonkin verran tarkentavia kysymyksiä, mutta näitä tapauksia en käsittele tässä luvussa, jos ne koskevat aihetta tai keskustelun käytäntöjä.

Esittelen tässä luvussa muutamia esimerkkejä sellaisista tilanteista, joissa keskustelijat astuvat hetkellisesti pois vastaajan roolista ja pyrkivät ohjaamaan keskustelua. Kaikki esimerkkini ovat A-aineistosta, joka on epämuodollisempi ja muistuttaa enemmän arkikeskustelua kuin B-aineisto. A-aineistossa keskustelijoiden esittämiä avauksia on yhteensä kuusi, ja B-aineistossa niitä on kolme kappaletta.

Keskustelijoiden esittämät avaukset ovat siis varsin harvinaisia, eli suurimman osan ajasta keskustelunvetäjä esittää keskustelua eteenpäin kuljettavat kysymykset.

Ensimmäisessä esimerkissä tarkastelen tilannetta, jossa keskustelija ohjaa keskustelun aihetta.

(39) Eläimet

- 01Kimmo: et niinku aivokuolleet ei niinku käytännös elä
02Kaisa: nii
03Katri: nii
04Kari: **voisko <kuolleit> syödä sit?**
05Kaisa: mun pualest vois [ei sillä et mä] söisin niitä
06Katri: [vois kai] mä ainaki haluan et
07 ku mä kuolen ni must tehdään pi-
08Kirsi: mut enne kun ne pilaantuu
09 ((naurua))
10Katri: ei mut se ois ihan jees et ku tyyppi kuolee ni siit tehään
11 pihvi (.) ihan kurtunej ja vanha (.) mä ainaki tahtoisin
12Kaisa: kai jossain syödäänki
13Katri: ni: (.) meen johonki gurmeeravintolaan pihviksi
14Kirsi: nii mut siihe varmaan tarvis silleen että just luvan et ku ei
15 kaikki varmaan haluu tulla syödyiksi he he .hh
16Katri: he he ni:
17 (1.6)
18Kimmo: no oottekste sit sitä mieltä et onks ihmisej ja eläimev välillä
19 eroja ihminen eläin vai erottaako jokin asia ihmisen
20 eläimestä

Esa Lehtinen toteaa, että adventistien raamatuntutkiskelussa tutkiskelijat merkitsevät vuoronsa ylimääräiseksi, jos he tekevät jotakin muuta kuin vastaavat opettajan kysymyksiin. Ottaessaan esimerkiksi kantaa muiden ajatuksiin he merkitsevät vuoronsa poikkeukselliseksi esimerkiksi vuoronalkuisilla partikkeleilla. (Lehtinen 2002: 80–81.) Omassa aineistossani ei ole havaittavissa vastaavaa ilmiötä, mikä näkyy edellä esitetystä esimerkistä. Vaikka keskustelun vetäjänä toimii Kimmo, Kari ei merkitse omaa vuoroaan millään tavalla poikkeukselliseksi, vaan se on muodoltaan tavallinen, yksinkertainen vaihtoehtokysymys. Kari siis astuu hetkeksi keskustelunvetäjän alueelle käyttämällä samaa toimintoa kuin hän (vrt. opettajan aseman horjumisen, Lehtinen 2002: 87). Mielenkiintoista on se, että muutkaan keskustelijat eivät tunnu pitävän Karin kysymystä poikkeuksellisena vaan tarttuvat Karin ehdottamaan aiheeseen, eikä keskustelun vetäjä pyri kilpailemaan keskustelun ohjaajan roolista Karin kanssa. Karin kysymys käynnistää sekvenssin, jossa käsitellään ihmissyönnin eettisiä ongelmia

humoristisesti. Puheenaihetta käsitellään Kaisan, Katrin ja Kirsin vastausten verran, ja sekvenssin loputtua puheenvuoro siirtyy taas Kimmolle, joka aloittaa kysymyksellään uuden sekvenssin. Mielenkiintoista on kuitenkin se, että Kimmo ei kytke uutta sekvenssiä varsinaisesti edelliseen sekvenssiin vaan käyttää ainoastaan yleistä siirtymää ilmaisevaa partikkelia *no*. Liisa Raevaaran mukaan (1989: 149–150) *no*-partikkeli ilmaisee siirtymää joko topiikkien välillä tai niiden sisällä. Kimmo siis siirtyy takaisin itse suunnittelemaansa keskusteluun, jonka rakenteesta Karin aloittama sekvenssi on poikennut. Siirtymää merkitsevä *no*-partikkeli ilmaiseekin tässä mielestäni nimenomaan siirtymistä takaisin keskustelunvetäjän struktuuriin, ei siirtymää sen sisällä.

Esimerkissä (36) huomattavaa on se, että vaikka Kari astuu ikään kuin keskustelunvetäjän alueelle, Kimmo ei asetu Karin paikalle keskustelijaksi: hän ei vastaa Karin kysymykseen muiden keskustelijoiden mukana. Tästä voisi päätellä, että keskustelun osallistujia rooli on tässä suhteessa joustavampi kuin keskustelun vetäjän: Keskustelijalle on mahdollista astua keskustelun vetäjän alueelle ja esittää kysymyksiä, vaikka sitä tapahtuukin harvoin. Sitä vastoin keskustelun vetäjä ei vaihda yhtä helposti institutionaalista rooliaan ja vastaa muiden keskustelijoiden esittämiin kysymyksiin. Jotkut keskustelunvetäjät esittävät kysymysvuorojen lisäksi myös vastausvuoroja, mutta he eivät vastaa omaan kysymykseensä koskaan ennen kuin joku muu on vastannut siihen.

Seuraavassa esimerkissä keskustelijan aloitteellisuus aiheuttaa edellistä enemmän hämmennystä. Esimerkissä ryhmän kouluttaja Kerttu ilmoittaa, että keskusteluharjoitukselle varattu 10 minuuttia alkaa olla lopussa.

(40) Koulukiusaaminen

01Kerttu: nyt täytyy ruveta valitettavast ↑lopettelee

02Kirsi: °nyt jo° mul ois ollu viäl

03Kerttu: >ai sä haluat [sanov] vaa<

04Kaisa: sano [sano]

05Kirsi: [°ei tää ny sillai°]

06Kerttu: [ei meil sim>monen kiire< oo]

07Kirsi: no siis ne kiusaamisen syyt oj joskus vähän outoja että

08 esimerkiks yks tyttö joka mm mä olin ensin sen kaveri

09 melkein koko ala-asteen

10Kaisa: joo

11Kirsi: sitte se: yhtäkkiä vaam pisti välit poikki --

Esimerkissä kuvattu tilanne on ainoa aineistoni tapaus, jossa keskustelija ilmaisee haluavansa poiketa keskustelun aikataulusta. On mielestäni varsin ymmärrettävää, että tällaiset tapaukset ovat harvinaisia, sillä jo harjoituksen alussa on ilmoitettu, minkä verran aikaa voidaan käyttää kuhunkin keskusteluun. Toisaalta A-aineiston keskusteluissa aikarajaa ei aina ole noudatettu, vaan osa keskusteluista on venynyt roimastikin yli 10 minuutin pituisiksi.

Katkelmassa Kirsi merkitsee vuoronsa ylimääräiseksi (*mul ois ollu viäl*) ja myöhemmin osoittaa suhtautuvansa omaan vuoroonsa hieman vähättelevästi (*ei tää nyt sillai*). Keskustelun vetäjä Kaisa ja ryhmän kouluttaja Kerttu rohkaisevat Kirsiä kertomaan kokemuksensa, ja Kerttu pyörtää aiemman kehotuksensa lopettaa keskustelu (*ei täs nyt simmonen kiire oo*). Kirsin varsinainen vuoro on sinänsä hyvin tyypillinen keskustelijan osallistumisvuoro: se on omiin kokemuksiin perustuva vastaus keskustelunvetäjän kysymykseen. Erityistä siinä on se, että se esitetään keskustelusekvenssin kannalta odotuksenvastaisessa kohdassa: sen jälkeen, kun ryhmän kouluttaja on ilmoittanut, että keskustelu lopetetaan ajan loppumisen vuoksi. Keskustelu ei kuitenkaan kestä enää kovin pitkään, vaan Kirsin kertomuksen ja sen kommentoinnin jälkeen keskustelu loppuu.

Esimerkeistä (39) ja (40) käy ilmi, että aineistossani keskustelun osallistujien avauksiin suhtaudutaan sallivasti, vaikka ne eivät olekaan aineistossani yleisiä. Toisin kuin Esa Lehtisen (2002) aineistossa, omassa aineistoni keskustelijoiden esittämiä avauksia ei merkitä erityisiksi ja niitä ei aineistoni esimerkeissä jätetä huomiotta, vaikka keskustelulle varattu aika olisikin loppumassa. Tämä voisi johtua siitä, että aineistossani institutionaaliset roolit eivät ole kovin vahvoja. Nuoret ovat jokseenkin samanikäisiä, ja heillä on yhtäläinen tietämys käsiteltävästä aiheesta ja Prometheus-leirien käytännöistä. Siksi keskusteluun ei synny suurta epäsymmetriaa asiantuntijuuden vuoksi. Oikeastaan ainut epäsymmetriaa luova tekijä on vetovastuu, ja sekään ei mielestäni luo kovin merkittävää epäsymmetriaa, sillä vetovastuu siirtyy vuorollaan jokaiselle keskustelijalle.

6.2 Keskustelunvetäjän aseman horjuminen

Käsittelen tässä luvussa tilanteita, joissa keskustelun vetäjän asema horjuu jotenkin. Tarkastelen esimerkkejä tilanteista, joissa keskustelun vetäjä ei saa kysymystään

esitettyä tai ei saa siihen vastausta keskustelun hajanaisuuden vuoksi. Käsittelen tässä luvussa kahta keskustelukatkelmaa, joissa keskustelun vetäjä ei saa pidettyä keskustelua aisoissa. Ensimmäisessä esimerkissä keskustelu ajautuu sivuraiteille, eikä keskustelun vetäjä saa sitä heti palautettua takaisin käsiteltävään aiheeseen.

(41) Lapsuus

- 01Kari: £ja meil on korkee kolesteroli£
02 ((naurua))
03Kimmo: mul ei oo mitään noista
04Kirsi: **mut entäs jos [<teillen nyt>]**
05Katri: [>£paitsi et se on vittumainen tyyppi£<]
06Kirsi: **miettikääs nyt et jos teille ittellenne tulis nyt lapsi**
07Kaisa: ei: .hh
08Kirsi: **näin nuorena niin miten te suhtautuisitte siihen**
09Kaisa: ai et se syntyis
10Kirsi: **tai et pi-i-täisittekö sen edes ja jos pitäisitte niin miten**
11 **toimisitte**
12Kaisa: nii siis jos huomaisin et mä oisin vaik raskaana
13Kirsi: **nii**
14Kaisa: mä apertoisin sen ihan heti

Keskustelijat ovat puhuneet aiemmin leikillisesti perheidensä perintötekijöistä siitä näkökulmasta, millaiset geenit he siirtäisivät tuleville lapsilleen. Kirsi ottaa puheenvuoron rivillä 4 ja alkaa esittää seuraavaan topiikkiin johdattelevaa kysymystä. Kirsin kysymys ei saa kuitenkaan tilaa, koska Katri jatkaa aiempaa keskustelua kiusoittelemalla Kimmoa. Kirsi joutuu aloittamaan kysymysvuoron uudelleen rivillä 6, mutta ei vielääkään saa kysymystä esitettyä loppuun. Kysymys esitetään kokonaan vasta riveillä 10 ja 11, ja sitä seuraa vielä Kaisan esittämä toisen position kysymys, johon Kirsi vastaa. Tämän jälkeen Kaisa vastaa kysymykseen, ja topiikin käsittely jatkuu.

Esimerkissä (41) esitettyä keskustelun jakso muistuttaa opettajien puheelle tyypillistä työrauhavuoroa, jota Jonna Ristevirta on tarkastellut artikkelissaan *Hei pojat, lopettakaas nyt – opettajan työrauhapuheenvuorot oppitunnilla*. Työrauhavuoro muistuttaa opettajan institutionaalista roolia ja siihen liittyvästä mahdollisuudesta säädellä keskustelua. Ristevirran aineistossa opettaja käyttää tätä mahdollisuuttaan suhteellisen harvoin: hän ei välttämättä puutu oppilaiden oma-aloitteisiin vuoroihin, elleivät ne häiritse oppitunnin kulkua. (Ristevirta 2007: 242.)

Ristevirta toteaa, että työrauhasekvenssit eivät aina noudata samanlaista kaavaa vaan ne voivat muodostua lyhyistä ja selkeärajaisista vuoroista tai laajentua pitemmiksi

välisekvensseiksi. Työrauhasekvenssi voidaan kuitenkin hahmotella koostuvaksi neljästä osasta:

- 1) Häiriö syntyy
- 2) Opettaja reagoi kielellisesti häiriöön: työrauhavuoro
- 3) Työrauhavuoroon reagoidaan
 - a) tottelemalla (ei kielellistä reaktiota)
 - b) kielellisesti ja tottelemalla tai
 - c) kielellisesti vastustamalla
- 4) Paluu opetuspuheeseen (Ristevirta 2007: 244.)

Esimerkissä (41) häiriön syntymistä on hieman vaikea paikantaa, sillä koko keskustelun tunnelma on jo jonkin aikaa ollut riehakas, ja keskustelussa on esiintynyt melko paljon päällekkäispuhuntaa ja keskustelijat ovat kilpailleet vuoroista keskenään. Keskustelu on kuitenkin sujunut siten, että Kirsin asema keskustelun ohjaajana ei ole horjunut. Häiriö tulee ilmi esimerkin rivillä 5, kun Katri ottaa puheenvuoron yhtäaikaa keskustelun vetäjän kanssa. Päällekkäispuhunnan jälkeen Kirsi esittää työrauhavuoron. (*Miettikääs nyt et jos teille ittellenne tulis nyt lapsi.*) Kaisa reagoi tähän, mutta ei varsinaisesti aloita uuden puheenaiheen käsittelyä. Kirsi joutuu jatkamaan kysymyksen esittämistä vielä seuraavassakin vuorossaan. Mielestäni kaksi ensimmäistä Kaisan vuoroa ovat erilaisia tottelemisvuoroja: ensimmäisessä hän osoittaa totelleensa Kirsin kehotusta miettiä äidiksi tuleminen mahdollisuutta ja toisessa esittää tarkentavan kysymyksen ja osoittaa siten kiinnostusta käsiteltävää aihetta kohtaan. Työrauhasekvenssi päättyy Kirsin toiseksi viimeiseen vuoroon, jossa hän saa kysymyksensä esitettyä.

Työrauhavuoron muoto vaihtelee lyhyistä vokatiiveista pitkiin ja lausemisiin lausumiin. Usein työrauhavuoro pyritään rakentamaan suostutteleviksi ja valinnan mahdollistaviksi, sillä jyrkkä työrauhavuoro (esim. *ole hiljaa*) uhkaa kuulijan kasvoja ja tekee käskyn noudattamisesta pakollista. Työrauhavuoro pyritään siis muotoilemaan sellaiseksi, että vuorovaikutus on ongelmaton ja työrauha palautuu yhteistyön ansiosta. (Ristevirta 2007: 242–243.)

Imperatiivimuotoisiin työrauhavuoroihin sisältyy usein liitepartikkeli *-s*. *Ison suomen kieliopin* (§1672) mukaan *-s* liittyy usein rutiiniluontoisiin kehotuksiin ja pyyntöihin. Liitepartikkelin tehtävä on kahtalainen: toisaalta se kuuluu tilanteisiin, joissa kehotuksen esittäjä on auktoriteettiasemassa vastaanottajaan nähden, mutta

toisaalta erityisesti oppituntikeskustelussa se pehmentää käskyä. Toinen esimerkissä (41) esiintyvä työrauhavuorolle tyypillinen piirre on sävyartikkeli *nyt*, joka toimii osittain samassa tehtävässä kuin liiteartikkeli *-s* eli käskevyyttä pehmentävänä elementtinä (ISK § 1672).

Esimerkissä (41) kuvattu tilanne sijoittuu keskustelun välivaiheeseen eli tilanteeseen, jossa keskustelunvetäjän suunnittelemassa keskustelun kaavassa yksi topikaalinen sekvenssi on päättymässä ja toinen alkamassa. Kirsi haluaa siirtyä seuraavaan puheenaiheeseen ja aloittaa topiikkaa avaavan kysymyksen. Tilanteessa syntyy ongelma, koska keskustelijat eivät halua vielä siirtyä seuraavaan aiheeseen. Vetäjän ja keskustelijoiden välinen erimielisyys keskustelun kulusta tulee ilmi Kirsin ja Katrin päällekkäispuhunnana ja Kirsin työrauhavuorona.

Kirsin puheenvuoroissa voi havaita kielimuodon muuttumista arkipuhekielisestä kohti yleiskieltä. Hanna Lappalainen kirjoittaa (2004: 282), että vaikka koodinvaihto käsitetään prototyyppisimmillään kahden tai useamman kielen rinnakkaiseksi käytöksi, myös saman kielen eri varieteettien rinnakkainen käyttö liittyy koodinvaihtoon. Omassa aineistossani, kuten Lappalaisenkin aineistossa, koodinvaihdon paikantaminen ei ole itsestään selvää, sillä vaihtelu tapahtuu yleiskielen ja nuorten käyttämän, pääkaupunkiseudulla käytetyn puhekielen välillä.

Kirsin puheenvuoroissa koodinvaihto keskittyy pieniin muotopiirteisiin. Huomiota kiinnittää verbialkuisen kysymyksen verbimuoto (*pitäisittekö*). *Ison suomen kieliopin* mukaan yksitavuiset pronominit ovat painottomuutensa vuoksi alttiita kliittistymiselle, ja puhekielessä kysymyksissä pronomini ja verbi kysymysliitteinen sulautuvat yhteen (ISK § 144). Siksi olisi puhekielen käytäntöjen kannalta odotuksenmukaista, että Kirsin kysymys olisi esimerkiksi muotoa *pitäisittekste*. Lisäksi muissa Kirsin kysymyksissä huomion kiinnittää pronominin puuttuminen. Aineistossani Kirsin puheessa persoonapronomini jää vain harvoin pois verbin edestä, joten on hieman yllättävää, että Kirsi käyttää muotoa, jossa persoona sisältyy predikaattiverbiin (*toimisitte*).

Lappalainen kirjoittaa, että koodinvaihdolla hänen aineistossaan on kahdenlaisia tehtäviä. Koodinvaihtoa käytetään ensinnäkin siirtymän merkkinä. Siirtymä voi olla kahden toiminnon välillä (esimerkiksi seurakunnan tilaisuudessa siirryttäessä kahvipöytäkeskustelusta rukoukseen), kahden puheenaiheen välillä, puhujan roolien

välillä tai kahden moodin välillä (esimerkiksi siirryttäessä kirjaimellisesti tulkittavasta puheesta humoristisesti tulkittavaan). Toiseksi koodinvaihtoa ilmenee toiminnoissa, jotka ovat jollakin tavalla ongelmallisia. (Lappalainen 2004: 293, 296, 303, 317, 322.) Esimerkissä 41 on mielestäni havaittavissa jonkin verran näitä kaikkia, mutta erityisesti korostuvat asennonvaihdos eli puhujan aseman muuttuminen toiminnasta toiseen siirryttäessä, topiikista toiseen siirtyminen ja tilanteen ongelmallisuus.

Kirsin puheenvuoroissa korostuvat mielestäni tilanteen ongelmallisuus ja asennonvaihdos. Taustalla vaikuttavat myös siirtymät toiminnasta toiseen (vitsailusta vakavampaan keskusteluun) ja topiikista toiseen (omista perintötekijöistä äidiksi tai isäksi tulemiseen nuorena). Hanna Lappalaisen aineistossa asennonvaihdokset korostuvat esimerkiksi seurakunnan nuortenilloissa, joissa sama henkilö toimii sekä tilaisuuden juontajana että yhteisen keskustelun osanottajana. Koodinvaihdolla merkitään siirtyminen keskustelijan roolista juontajaksi. (Lappalainen 2004: 303.) Kirsin puheenvuoroissa on mielestäni nähtävissä samanlaista rooliin orientoitumista. Vaikka koodinvaihto ei ole kovin selkeää, se on mielestäni jollakin tavalla osoitus siitä, että Kirsi orientoituu aiempaa voimakkaammin keskustelun ohjailijaksi ja osoittaa sen muille keskustelijoille työrauhavuorollaan ja muuttamalla puhettaan kohti yleiskielisyyttä.

Toinen Kirsin vuoroon koodinvaihtoa aiheuttava tekijä on työrauhavuoron ongelmallisuus. Kirsi uhkaa muiden keskustelijoiden kasvoja pyytämällä heitä muuttamaan toimintaansa. Tämä on aineistossani hyvin epätavallista, sillä useimmiten keskustelijat pyrkivät keskittymään käsiteltävään aiheeseen ja tekemään keskustelusta mahdollisimman sujuvan. Keskittymisen hetkellinen herpaantuminen johtuu todennäköisesti siitä, että Kirsin vetämä keskustelu on harjoituksen viimeinen, ja ryhmäläiset ovat alkaneet jo väsyä.

Toinen esimerkkini keskustelun vetäjän aseman horjumisesta koskee hieman toisenlaista tilannetta. Esimerkissä (42) keskustelu karkaa vetäjän käsistä, koska keskustelijat innostuvat väittelemään keskenään innokkaammin kuin ehkä olisi tarkoitus.

(42) Yksilönvapaudet

- 01Kari: pitäiskö yksityisautoilu kieltää pitäiskö lihantuotanto
02 lopettaa kokonaan [ym]päristösyistä
03Kimmo: [ei]
04Kaisa: no ehkä [ei]
05Katri: [ei] ihan noir radikaalei
06Kari: minkä takia
07Kerttu: no totta mooses
08Kimmo: no mä tykkääl lihasta [mmmmm]
09Kaisa: [radikaalei]
10Kari: nii sä tykkäät lihasta [eli sä oot tavallaan]
11Kimmo: [mut oikee] oikee OIKEE
12 ongelma on tässä näin on se
13Kari: °tyhmä°
14Kimmo: ei vaan sää oot (.) oikee ongelma tässähän ei siis oo
15 °vaan° <liikakansoitus> ei pystytä
16 pitäään niinku tarpeeks isoi kantoi [kantoja]
17Kerttu: eli [pakko]steriloidaaks
18 [me ihmisiä]
19Kaisa: joo [mum mielest]
20Kimmo: joo
21Katri: ↑mä haluan paljon lapsii
22Kaisa: mum mielest on oikeempi (--)
23Kari: mut vapaut- onks=
24Kimmo: =mut sit pitäis niinku lähettää niinku pitäis vähän
25 tasasemmin asuttaam maapalloo sillee venäjälles
26 siperiaal lähetettäis muutama sata miljoonaa .hh
27Kari: onks se oikee et sillee niinku valtio tulee sanoo et
28 morjens morjens sä lähet nyt siperiaan ((naksauttaa
29 sormiaan))
30Kaisa: mut eiks (--)

Varsin pitkän esimerkin esittäminen on mielestäni tarpeen, jotta esille saadaan sekä häiriön alku että sen päätyminen. Kuten edellisessäkin esimerkissä, häiriön alkua on mielestäni melko vaikea paikantaa. Oikeastaan häiriö alkaa mielestäni jo heti Karin esittämän kysymyksen jälkeen: kysymyksen jälkeen keskustelussa seuraava päällekkäispuhunaa ja lyhyitä, keskenään kilpailevia puheenvuoroja. Varsinaisesti keskustelun vetäjän aseman horjuminen tulee ilmi rivillä 10, jossa Kimmo keskeyttää Karin ja vie ääntään voimistamalla Karilta puheenvuoron. On mielenkiintoista, että keskustelun osallistujat pyrkii kilpailemaan vetäjän kanssa puheenvuorosta, sillä yleensä keskustelujen rytmi on varsin seesteinen. Kari ja Kimmo sanailevat keskenään myös myöhemmin, ja on yllättävää, että molemmat pyrkivät kumoamaan toisensa perustelut melko jyrkästi. Tämän jälkeenkin keskustelijat kilpailevat puheenvuoroista, ja Kari ei saa esitettyä keskustelua ohjaavaa kysymystä rivillä 23. Keskustelu jatkuu hajanaisena riville 27 asti, jolloin Kari saa langat uudelleen käsistä ja saa esittämänsä

kysymykseen vastauksen.

Toisin kuin esimerkissä (41), esimerkissä (42) ei esiinny minkäänlaista työrauhavuoroa. Molemmissa esimerkeissä keskustelun vetäjä saa tilanteen hallintaansa ennemmin tai myöhemmin. Voisikin päätellä, että aineistossani työrauhavuoro ei ole välttämätön keskustelun sujumisen turvaamiseksi. Keskustelijat suhtautuvat siis lähtökohtaisesti suopeasti keskustelun vetäjän agendaan kohtaan, eikä heitä tarvitse yleensä ojentaa suurisuuntaisesti. Tämä voisi johtua kahdesta asiasta: toinen syy voisi mielestäni olla se, että keskustelun vetäjän vuoro osuu jokaiselle ryhmän jäsenelle vuorollaan. Toinen syy voisi se, että ryhmän jäsenet ovat suunnilleen saman ikäisiä ja heillä on suunnilleen yhtä paljon kokemusta Prometheus-leirien ohjaamisesta. Lisäksi ryhmä on viettänyt paljon aikaa yhdessä ja he ovat muodostaneet aiemmissa keskustelutilanteissa tasavertaisen ryhmän. Näistä syistä keskustelijoiden välille ei pääse syntymään syviä kuiluja institutionaalisten roolien välille.

7. POHDINTAA

Olen tarkastellut edellisissä luvuissa aineistoni piirteitä. Tässä luvussa vertailen oman aineistoni piirteitä muutamiin muihin Suomessa viime vuosina valmistuneisiin institutionaalisen vuorovaikutuksen tutkimuksiin. Tarkastelen oman aineistoni rinnalla hyvin erilaisia keskusteluympäristöjä: adventistien raamattupiirien vuorovaikutusta, televisiokeskusteluja sekä myllyhoidon ryhmäterapiatilannetta. Käsittelen vertailussa kahta piirrettä: kysymistä keskustelun rakentajana ja keskustelussa näkyviä institutionaalisia rooleja. Kaikissa vertailemissani keskustelutilanteissa on läsnä jonkinlainen haastattelumuotti. Milla Kajanne määrittelee haastattelumuotin keskustelun perustana olevaksi institutionalisoituneeksi vuorottelun järjestymiseksi. Tämä tarkoittaa sitä, että tilanteessa on totuttu siihen, että yksi osapuoli esittää kysymyksiä ja toinen vastaa niihin. (Kajanne 2001: 83.) Tarkastelemissani keskustelutilanteissa ja omassa tutkielmassani haastattelumuotin kiinteys vaihtelee, joissakin keskustelutilanteissa kysyjän ja vastaajan roolit ovat tiukemmat kuin toisissa.

7.1 Kysymysjaksot keskustelun rakentajina

Olen tarkastellut muutamia suomalaisia keskusteluanalyttisiä opinnäytetöitä suhteessa omaan tutkielmaani. Kaikki keskustelutilanteet ovat luonteeltaan sellaisia, että ne rakentuvat kysymysten ja vastausten muodostamien sekvenssien varaan. Kysyminen on institutionaalille tilanteelle ominaista: kysymyksen esittäjänä instituution edustaja osoittaa kysymyksen muotoilulla tietämisensä laadun ja esimerkiksi sen, mihin kysymyksen esittämiseen vaikuttava tieto perustuu (Halonen 2002: 39.) On huomattava, että missään vertailemissani keskustelutilanteissa kysyminen ei toimi pelkästään perustehtävässään. Kysymys on määritelty puheaktiksi, joka ilmaisee puhujan epätietoisuutta ja kehottaa kuulijaa täydentämään puhujalta puuttuva tieto (Raevaara 1997: 23). Myllyhoidon ryhmäterapiassa terapeutin esittämien kysymysten tarkoituksena on ohjalla päihdekuntoutujan kertomuksia ja helpottaa potilaan kuntoutumista (ks. Halonen 2002). Television vaalikeskusteluissa (Kajanne 2001: 246) kysymysten tarkoituksena on tiedonhaun lisäksi usein myös haastaminen tai

syyttäminen. Adventistien Raamatun tutkiskelutilanteissa kysymykset ovat usein luonteeltaan tutkintokysymyksiä, joiden esittäjää kiinnostaa vastauksen lisäksi se, tietääkö kuulija vastauksen (Heritage 1996 [1984]: 242). Omassa aineistossani kysymyksiä esittämällä keskustelun vetäjä pyrkii herättämään ajatuksia ja kannustamaan keskustelijoita pohtimaan.

Esa Lehtisen väitöskirjan (2002) aineistolle ominaista on siis se, että useimmiten opettaja on keskustelutilanteessa ensisijainen tietäjä. Raamattu ja adventistien omat tekstit ovat tutkiskelijoille yhteistä kulttuurista pääomaa, johon palataan ja josta ammennetaan keskustelun aineksia. Lehtisen aineistossa opettajan asema tietäjänä tuottaa odotuksen oikeasta vastauksesta, ja opettajat eivät aina odotakaan kysymyksiin useampia vastauksia vaan kommentoivat jo ensimmäistä vastausta. Toisaalta joillakin opettajilla on tapana sallia useita vastauksia ja pyrkiä herättämään pohdintaa keskustelijoiden joukossa. (Lehtinen 2002: 55–56.)

Milla Kajanteen tutkimissa television EU-kansanäänestystä koskevissa keskusteluissa kysymys–vastaus-jaksot rakentuvat pääosin toimittajan ja poliitikon välille. Milla Kajanteen aineistossa taas yleisöjakso kulkee eri tavalla kuin toimittajan aloittama kysymyssekvenssi, koska yleisökysyjä ei saa vuoroa spontaanisti kuten arkikeskustelussa vaan hän joutuu joskus odottamaan puheenvuoroa pitkäänkin. Tästä epäsymmetriasta johtuen yleisökysyjän vuorot eivät voi koskaan liittyä saumattomasti aiemmin esitettyihin vuoroihin vaan ne aloittavat uuden topiikin. Joskus toimittaja esittelee yleisökysyjän, mutta usein yleisökysyjä esittäytyy ja taustoittaa kysymyksensä myös itse. (Kajanne 2001: 72–73, 103.)

Kaikissa tarkastelemissani keskustelutilanteissa kysymysjaksot toimivat suunnilleen samalla mekanismilla: kysymyksen esittämisen jälkeen seuraa yksi tai useampia vastauksia, minkä jälkeen kysymyksen esittäjä kommentoi saamiaan vastauksia. Kommenttien laajuus vaihtelee. Omissa aineistoissani keskustelun vetäjä voi kommentoida pelkällä minimipalautteella (esim. *mm*) tai dialogipartikkelilla (*joo*) tai koota keskustelun osallistujien vuoroja yhteen laajemmin. Joskus kommenttia ei esitetä ollenkaan, vaan uusi kysymys toimii merkinä siitä, että edellinen sekvenssi on käsitelty loppuun ja keskustelussa siirrytään eteenpäin.

Mia Halonen (2002) on havainnut väitöskirjassaan, että myllyhoidon ryhmäterapiakeskusteluissa kysymyksiä käytetään keskustelun ohjaamiseen kahdella

tavalla. Kysymykset ovat sekä tiedon keräämistä että tiedon tulkitsemista varten. Halonen kirjoittaa, että hakukysymyksiä käytetään usein aiheen ohjaamiseen ja vaihtoehtokysymyksiä (joihin Halosen tutkimuksessa kuuluvat myös funktioltaan kysyvät deklaratiiivit) käytetään usein edellä kerrotun tulkitsemiseen. Vaihtoehtokysymyksillä terapeutti siis tehdään toisen puheen pohjalta tarkentavia kysymyksiä ja tarjotaan tulkintoja hyväksyttäväksi tai hylättäväksi. Omassa aineistossani kysymyksillä ohjataan keskustelua monipuolisemmin: sekä haku- että vaihtoehtokysymyksillä määritellään aiheita ja tulkitaan aiemmin sanottua. Todennäköisesti suuri osa Halosen ja omien havaintojeni eroista selittyi tutkimusaineistojen eroilla, sillä Halosen aineistossa korostuvat kertomusrakenteet, jotka eivät omassa aineistossani ole kovin keskeisessä asemassa.

7.2 Keskustelutilanteet institutionaalisenä vuorovaikutuksena

Tarkastelemissani keskustelutilanteissa institutionaalisuus on läsnä monella tasolla. Suurin määräävä tekijä tarkastelemissani keskustelutilanteissa on kysyjän ja vastaajan roolien jakautuminen. Kaikki tarkastelemani tilannetta järjestyvät haastattelumuotin mukaisiksi eli siten, että jonkun tai joidenkin keskustelutilanteen osanottajan rooliin kuuluu korostetusti kysyminen ja joidenkin rooliin taas vastaaminen. Erityisen selvästi tämä tulee esille silloin, kun keskustelussa on aloitteellisena osapuolena joku muu kuin keskustelun varsinainen ohjaaja.

Käsittelin luvussa 6.1 Esa Lehtisen väitöstutkimuksessaan esittelemiä tilanteita, joissa kysyjänä on joku muu kuin keskustelun kulkua säätelevä opettaja. Sekä Lehtisen että Kajanteen tutkimustuloksissa korostuu se, että keskustelutilanteessa suhtaudutaan avauksiin eri tavalla, jos keskustelun yleisö tai osallistuja tai joku muu on aloitteellinen toimittajan tai opettajan sijaan. Molemmissa tapauksissa opettajan tai toimittajan alueelle astuminen, kysyjäksi asettuminen, merkitään monella tasolla. Lehtinen havaitsi, että raamatuntutkiskelussa uuden puheenaiheen tai poikkeavan näkökulman esille tuova keskustelija merkitsee vuoronsa jollakin tavalla ylimääräiseksi. Mielenkiintoista on se, että opettajalla on valta jättää tutkiskelijan aloitteellinen vuoro huomiotta ja siirtyä keskustelussa eteenpäin oman agendansa mukaisesti. (Lehtinen 2002: 80, 83.)

Kuten jo aiemmin totesin, televisiokeskustelun poliitikkovieras suhtautuu yleisön esittämiin kysymyksiin eri tavalla kuin toimittajan esittämiin kysymyksiin ja käsittelee kysymysvuoron ainekset arkikeskustelusta poikkeavassa järjestyksessä.. Yleisöjakso eroaa toimittajan ohjaamasta kysymyssekvenssistä myös siten, että yleisö ei saa yleensä esittää kuin yhden puheenvuoron. Tämä johtaa siihen, ettei yleisökysyjä useinkaan saa tilaisuutta kommentoida samaansa vastausta tai esittää jatkokysymyksiä, vaan jatkokysymyksiä esitettäessä keskustelu jatkuu toimittajan ja poliitikon välisenä. Kajanteen tutkimusaineistossa yleisökysyjät eivät ole siis varsinaisesti kansakeskustelijoita vaan tarjoavat keskusteluun puheenaiheita ikään kuin ulkopuolelta. Varsinainen keskustelu käydään siis poliitikkovieraiden ja toimittajien välillä. (Kajanne 2001: 245–247, 248.)

Mia Halosen väitöskirja-aineistossa keskustelijoiden institutionaaliset roolit järjestyvät kysyjän ja vastaajan rooleiksi melko kiinteästi: terapeutti ohjaa ja tulkitsee potilaan kertomusta kysymyksillään. Toiset potilaat puuttuvat harvoin kertomuksen rakentamiseen, ja silloinkin toiminta on yleensä jossakin suhteessa terapeutin toimintaan. Terapeutti on kertomusten ensisijainen vastaanottaja ja arvioija, sillä hän edustaa potilaille instituutiota. Siksi hänen tekemänsä kysymykset tulkitaan nimenomaan instituution edustajan tekemiksi oletuksiksi, jotka perustuvat myllyhoidon näkemyksiin päihderiippuvuudesta, terapeutin ammatilliseen kokemukseen sekä terapeutin omiin kokemuksiin päihderiippuvuudesta. (Halonen 2002: 39.) Onkin mielenkiintoista, että terapeutti edustaa potilaille sekä vertaisryhmää (toista päihderiippuvuudesta kuntoutunutta) että instituution edustajaa. Omassa aineistossani keskustelun vetäjällä ei ole samanlaista instituution edustajan asemaa vaan hän toimii korostetusti keskustelun ohjaajanakin vertaisryhmässään, yhtenä pienryhmän jäsenenä.

Oma aineistoni eroaa Lehtisen ja Kajanteen havainnoista siten, että omien havaintojeni mukaan aineistossani suhtaudutaan keskustelun osallistujien aloitteellisiin vuoroihin varsin sallivasti. Keskustelijoiden ei tarvitse pyytää puheenvuoroa, ja heidän aloitteellisia vuorojaan ei jätetä huomiotta. Keskustelun osallistujat voivat siis liikkua varsin vapaasti institutionaalisten rooliensa sisällä. Mielenkiintoista on kuitenkin se, että läheskään aina keskustelija ei saa kommenttivuoroa, jos hän esittää kysymyksen tai muuten avaavan vuoron. Toisaalta myöskään keskustelun vetäjä ei kommentoi kaikkia kysymyssekvenssejä mitenkään, joten tästä ei mielestäni voi päätellä väistämättä, että

keskustelijan mahdollisuus astua keskustelun vetäjän alueelle ei ulotu vastausten kommentointiin asti.

Nähdäkseni omassa aineistossani institutionaaliset normit ovat löyhempiä kuin televisiokeskusteluissa, raamatuntutkiskelussa ja terapiatilanteissa. Tämä näkyy monella tasolla. Omassa aineistossani puheenvuorot vaihtuvat samanlaisten periaatteiden mukaan kuin arkikeskustelussa, ja keskustelijoiden ei tarvitse pyytää puheenvuoroa. Poikkeuksen tekevät muutamat keskustelun kohdat, joissa keskustelunvetäjä ehdottaa käsittelyjärjestykseksi istumajärjestyksen mukaista rinkiä. Nämä tilanteet ovat kuitenkin yksittäisiä eivätkä kestä kuin yhden ”kierroksen” ajan. Institutionaalisuus tehdään näkyväksi ennen kaikkea keskustelun aiheen käsittelyssä. Keskustelijat käsittelevät keskustelunvetäjän ehdottamaa aihetta, ja keskustelun teemaa rikkovia välisekvenssejä on hyvin vähän. Keskustelijat siis mukautuvat toiminnassaan keskustelunvetäjän suunnittelemaan struktuuriin ja vievät keskustelua eteenpäin struktuurin mukaan. Struktuuriin mukautuminen korostuu mielestäni erityisesti keskustelijoiden esittämissä avaavissa vuoroissa: ne liittyvät aina keskustelunvetäjän nimeämään aiheeseen ja siten rakentavat struktuuria vetäjän suunnitteleman pohjalle. Yksikään keskustelijan esittämä avausvuoro ei siis riko suunniteltua struktuuria eikä vie keskustelua täysin sivuun aiheesta.

Suuri institutionaalisuuden luoja on mielestäni myös se, kenelle keskustelu näkyy. Televisiokeskustelut on esitetty kolmannelle osapuolelle, televisionkatselijoille, kun taas terapiatilanne tai raamatuntutkiskelu jää keskustelutilanteen osallistujien keskinäiseksi. Omassa aineistossani tämä kolmannen osapuolen läsnäolo on varsinkin A-aineiston kohdalla häilyvämpää. Toisaalta paikalla olevat kouluttaja ja, B-aineiston tapauksessa, rekrytoija ovat keskustelun yleisöä, jotka arvioivat ja havainnoivat keskustelun kulkua. Toisaalta A-aineistossa ryhmän kouluttaja osallistuu keskusteluihin yhtenä ryhmän jäsenenä, mikä todennäköisesti hieman vähentää kolmannen osapuolen näkyvyyttä.

8 LOPUKSI

8.1 Tuloksia ja arviointia

Olen käsitellyt pro gradu -tutkielmassani kysymistä ja vastaamista Prometheus-leirien apuohjaajakoulutusten keskusteluharjoituksessa. Analyysini pohjalla on ajatus siitä, että keskustelut rakentuvat pitkälti kysymysten ja vastausten muodostamien sekvenssien varaan. Olen tarkastellut kysymyksiä ja vastauksia sekä muodon että sekventiaalisen merkityksen kannalta. Olen pyrkinyt myös vertailemaan tuloksiani muihin 2000-luvulla tehtyjen keskusteluanalyttisten tutkimusten tuloksiin. Vertailujen pohjalta olen tehnyt muutamia johtopäätöksiä siitä, miten tutkimani Prometheus-leirien keskustelut suhteutuvat muihin keskusteluanalyttisiin tutkimuksiin.

Kaiken kaikkiaan aineistossani on 121 kysymysvuoroa, joista suurin osa sisältää vain yhden kysymyksen. Suurimman yksittäisen ryhmän muodostavat vaihtoehtokysymykset, joita on aineiston kysymyksistä hieman alle puolet. Mielenkiintoista on mielestäni se, että aineistoni kysymysten lukumääräjakauma on kovin samanlainen kuin Milla Kajanteen (2001) väitöskirjan aineistossa esitettyjen kysymysten jakauma. Kysymysten käytössä on toki runsaasti eroja, mikä selittyy aineistojen eroilla: Kajanteen tutkima poliittinen televisiokeskustelu on tutkimuskohteena varsin erilainen kuin oma, lukioikäisten nuorten varsin epämuodollinen ryhmäkeskustelu.

Kysymyksiä käytetään aineistossani varsin joustavasti erilaisissa tehtävissä. Pääasiassa kysymyksiä käytetään keskustelun ohjaamiseen – kysymykset nimeävät uusia puheenaiheita, jatkavat puheenaiheiden käsittelyä ja ohjaavat keskustelijoita pohtimaan käsiteltäviä asioita. Kysymyksiä käytetään myös puheena olevien asioiden tarkentamiseen ja keskustelun käytäntöjen tarkistamiseen. Haku- ja vaihtoehtokysymyksiä käytetään sekä uuden puheenaiheen nimeämiseen että tarkistuskysymyksiin. Sarjakysymykset sitä vastoin määrittävät aina uuden puheenaiheen.

Vastauksia tarkastellessani olen jakanut vastausvuorot sen mukaan, onko vastaus tulkittavissa preferoiduksi vai preferoimattomaksi. Valtaosa vastausvuoroista on

preferoituja, mutta preferenssin asteissa on suuriakin eroja. Yleensä keskustelijat ovat valmiita käsittelemään ehdotettuja aiheita. Muutamassa tapauksessa jälkijäsenen tuottaminen ei ole aivan mutkatonta, mikä saattaa johtua ymmärtämisongelmista, esitetyn puheenaiheen epämieluisuudesta tai keskustelun vetäjän aseman horjumisesta.

Keskustelutilanteen läsnäolijoiden institutionaaliset roolit näkyvät aineistossani monella tasolla, mutta olen havainnut, että ne ovat melko löyhiä. Keskustelunvetäjällä on oikeus ja velvollisuus huolehtia keskustelun kulusta ja keskustelussa käsiteltävistä aiheista. Siksi keskustelun vetäjä esittää kysymyksiä useammin kuin muut keskustelijat. Kysyjän rooli ei kuitenkaan ole ehdottomasti varattu vain keskustelunvetäjälle, vaan myös keskustelun osallistujat voivat esittää keskustelun kulun kannalta merkittäviä, esimerkiksi puheenaihetta määritteleviä, kysymyksiä ilman erityisiä toimia. Myös keskustelujen vuorottelu on melko epämuodollista ja noudattaa pääosin arkikeskustelulle ominaisia periaatteita; esimerkiksi puheenvuoroja ei pyydetä erikseen. Muutamissa keskustelun kohdissa keskustelunvetäjän asema keskustelun ohjaajana voi myös horjua, jolloin keskustelussa saattaa esiintyä katkoksia, päällekkäispuhuntaa ja keskustelun varsinaisesta aiheesta poikkeavia välisekvenssejä. Näissä tilanteissa keskustelunvetäjä voi käyttää esimerkiksi työrauhasekvenssejä tai vain odottaa, että keskustelussa esiintyvä häiriö menee itsestään ohi. Keskustelun vetäjän asema säilyy kuitenkin lähes aina kyseenalaistamattomana. Keskustelijat toimivat siis lähes aina keskustelunvetäjän suunnitelmaa seuraten.

Olen tarkastellut analyysissäni siis sitä, miten keskustelua ja sen institutionaalisuutta rakennetaan kysymisen ja vastaamisen vuorovaikutuksessa. Aineistoni on ollut pieni ja tietyllä tavalla myös hyvin valikoitunut: vuosittain Prometheus-leirille osallistuvien nuorten määrä on varsin pieni, eikä se edusta kattavasti kaikkia Suomen nuoria. Tavoitteenani onkin siksi ollut kuvata nimenomaan Prometheus-leiritoiminnalle tyypillistä keskustelutilannetta eikä pyrkiä laajoihin yleistyksiin. Käyttämäni A- ja B-aineisto ovat kuitenkin olleet keskenään varsin erilaisia, joten olen onnistunut kuvaamaan jossakin määrin myös vuorovaikutustilanteiden välistä heterogeenisyyttä.

Vaikka aineistoni on ollut pienehkö, olen mielestäni saanut melko kattavan kuvan siitä, miten tutkimani kymmenen nuorta ovat keskustelutilanteissa toimineet. Keskusteluharjoitusten kulku paljastaa, että ennakkosuunnittelusta huolimatta

keskustelu rakentuu kyseisessä tilanteessa vuorovaikutuksen osallistujien jäsenytneen toiminnan seurauksena – keskustelun kulkua ei siis ole mahdollista ennustaa eikä se ole toisaalta sattumanvaraistakaan. Keskustelun kulku määrittyy siis keskustelijoiden valintojen mukaan.

Tutkimukseni suuri puute on se, että käytössäni on ollut ainoastaan ääninauhoille tallennettu keskustelu, mutta ei videokuvaa. Keskusteluanalyttisessä tutkimuksessa on tärkeää, että kaikki vuorovaikutuksen yksityiskohdat otetaan lähtökohtaisesti analyysissä huomioon, joten videokuvan puute jättää paljon sanatonta viestintää huomiotta. Esimerkiksi katsekontaktien tarkasteleminen on ollut mahdotonta, enkä ole pystynyt havainnoimaan esimerkiksi, miten keskustelunvetäjä tarjoaa puheenvuoroja keskustelijoille katseen avulla. Jatkotutkimusta varten olisikin tärkeää huolehtia, että keskustelutilanteet voisi videoida.

8.2 Jatkotutkimustarpeita

Pro gradu -tutkielmani on antanut tapauskohtaisia tuloksia Prometheus-leiritoiminnan keskustelukäytännöistä. Aineistoni on sisältänyt yhteensä kymmenen keskusteluharjoitusta kahdesta tilanteesta. Tutkimukseni antaa kuitenkin vain pintapuolisen kuvan Prometheus-leiritoiminnassa käytävästä keskustelusta, sillä se poikkeaa harjoitusluonteensa vuoksi jonkin verran muista leiritoiminnassa käytävistä keskusteluista.

Tässä tutkimuksessa käsiteltyjä keskustelunvetoharjoituksia, ja miksei Prometheus-leiritoiminnan keskusteluja laajemminkin, voisi tarkastella myös keskustelun aloituksen ja lopetuksen kannalta. Keskustelu ei vain ala tyhjästä, vaan sen alku luodaan jollakin tavalla keskustelijoiden kesken. Voisi olla mielenkiintoista tutkia, aloitetaanko keskustelu esimerkiksi suoraan keskustelun pääaiheen nimeävällä kysymyksellä. Samasta syystä keskustelujen lopetuksien tarkastelu voisi olla hedelmällistä: myös keskustelun lopetus on vuorovaikutuksen tuote. Pelkkä hiljaisuus ei siis riitä lopettamaan keskustelua. Olisikin kiinnostavaa tarkastella keskustelun lopussa olevia puheenvuoroja ja sitä, kuka ne käyttää; voisi kuvitella, että keskustelunvetäjä

käyttäisi viimeisen puheenvuoron, jossa hän esimerkiksi vetäisi käytyä keskustelua yhteen tai kommentoisi muuten keskustelua.

Voisi olla mielenkiintoista tutkia myös ohjaajakoulutuksissa käytäviä palautekeskusteluja. Palautteenantoa pidetään Prometheus-leiritoiminnassa tärkeänä. Ohjaajakoulutuksissa palautteenanto saakin melko suuren roolin: palautetta annetaan sekä aidoissa palautetilanteissa että erillisissä palautteenantoharjoituksissa. Esimerkiksi keskustelunvetoharjoituksen yhteydessä jokainen vetäjä saa vuorollaan palautetta, jossa käsitellään esimerkiksi keskustelun sujuvuutta ja keskustelijoiden huomioimista. Oppaissa neuvotaan esimerkiksi palautteen koostamista: hyvä ja toimiva palaute on luonteeltaan kannustavaa ja sisältää sekä kehuja että kehitysehdotuksia. (*Ohjusten opas*, s 12; *Kouluttajan opas*, s 25–27.) Voisi olla mielenkiintoista tutkia palautesekvenssien rakennetta: missä järjestyksessä palautteen eri osa-alueet tuodaan esiin ja miten palautevuorot rakentuvat. Myös palautekeskustelujen institutionaalisuus voisi olla mielenkiintoinen tutkimusaihe.

Prometheus-leirien keskustelukäytännöt tarjoavat siis paljon mahdollisia tutkimusaiheita. Mielestäni erityisesti leiritoiminnan keskusteluista tekee erityisen mielenkiintoisen se, että keskustelua ei pidetä pelkästään käsittelyn välineenä vaan itsessään tärkeänä ja mielenkiintoisena ilmiönä. Nuoret oppivat keskusteluharjoitusten ja keskustelun teoriaan tutustumisen kautta kiinnittämään huomiota keskusteluun sosiaalisena ilmiönä ja havainnoimaan sen kulkua. Heillä ei ole käytössään muodollista opetusta eikä tiettyjä oikeita vastauksia, vaan hiljaista tietoa ja kokemuksia, joita käyttämällä on mahdollista päästä toimivaan vuorovaikutukseen.

LÄHTEET

Aineslähteet

A-aineisto= Prometheus-leirin tuki ry:n apuohjaajakoulutuksen keskustelunvetoharjoitus 11.1.2009. Nauhoittanut ja litteroinut Aino Kaisalmi.

B-aineisto= Prometheus-leirin tuki ry:n apuohjaajakoulutuksen keskustelunvetoharjoitus 29.1.2011. Nauhoittanut ja litteroinut Aino Kaisalmi.

Tutkimuskirjallisuus

HAKULINEN, AULI 1996: Keskustenanalyysin profiilista ja tilasta. Auli Hakulinen (toim.) *Suomalaisen keskustelun keinoja II*. 9–23. Kieli 10. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

-----1997: Vuorottelujäsennys. Liisa Tainio (toim.) *Keskusteluanalyysin perusteet*. 32–54. Tampere: Vastapaino.

HALONEN, MIA 2001: Terapeutti elämäkerran tulkitsijana myllyhoidon ryhmäterapiassa. Liisa Raevaara – Johanna Ruusuvoori – Markku Haakana (toim.) *Institutionaalinen vuorovaikutus. Keskusteluanalyttista tutkimusta*. 62–82. Tietolipas 173. Helsinki: SKS

----- 2002: *Kertominen terapian välineenä. Tutkimus vuorovaikutuksesta myllyhoidon ryhmäterapiassa*. SKST 899. Helsinki: SKS.

ISK= HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA-RIITTA – ALHO, IRJA: *Iso suomen kielioppi*. SKST 950
Helsinki: SKS

- KAJANNE, MILLA 2001: *Kansalaiset kysyjinä. Yleisön kysyminen osana vuorovaikutusta television EU-keskusteluissa*. SKST 806. Helsinki: SKS.
- KLEEMOLA, SARI 2007: Opettajan kysymykset oppitunnilla. Liisa Taino (toim.) *Vuorovaikutus luokkahuoneessa. Näkökulmana keskusteluanalyysi*, 61–90. Helsinki: Gaudeamus
- LAIVO-LAAKSO, KATJA 2002: *Kysymys ja vastaus televisiokeskustelun rakentajina*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- LAPPALAINEN, HANNA 2001: Variaation tutkimuksen ja keskusteluanalyysin näkökulmat toisiaan täydentämässä. Mia Halonen – Sara Routarinne (toim.) *Keskusteluanalyysin näkymiä*. 155–185. Kieli 13. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- LEHTINEN, ESA 2002: *Raamatun puhuttelussa. Teksti, kokemus ja vuorovaikutus adventistien raamatuntutkiskelussa*. Tampere: Tampereen yliopistopaino.
- LIDDICOAT, ANTHONY J. 2007: *An Introduction to Conversation Analysis*. London: Continuum
- NIEMELÄ, KATI 2002: Rippikoulu ja Prometheus-leiri aikuistumisriitteinä. Tapio Kuure, Mika Vuori ja Mika Gissler (toim.): *Viattomuudesta vimmaan. Lapsuudesta nuoruuteen -siirtymävaiheen tarkastelua*, 106–120. Nuorten elinolot -vuosikirja. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 25. Nuorisoasiain neuvottelukunta Nuora, julkaisuja 23. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO – TIITTULA, LIISA 2000: *Televisiokeskustelun näyttämöllä. Televisioinstitutionaalisuus suomalaisessa ja saksalaisessa keskustelukulttuurissa*. SKST 768. Helsinki: SKS

Ohjusten opas = *Prometheus-leirin tuki ry:n Ohjusten opas*. Toim. Prometheus-leirin tuki ry:n koulutusjaosto ja Ohjusten opas -työryhmä 2010. Painamaton lähde.

PERÄKYLÄ, ANSSI 1997: Institutionaalinen keskustelu. Liisa Tainio (toim.)

Keskustelunanalyysin perusteet 177–202.. Tampere: Vastapaino.

POIKSELKÄ, KATI 2006: "*Protu oli kuin viikon kestävä humala. – Sen aiheuttama ikäväkrapula tuskin koskaan loppuu.*" *Prometheus-leirin merkitys aikuistuvalla nuorelle*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopiston soveltavan kasvatustieteen laitos. Joensuu.

POMERANTZ, ANITA 1984: Agreeing and disagreements: some features of preferred/dispreferred turn shapes. J. Maxwell Atkinson & John Heritage (toim.)

Structures of Social Action. Studies in Conversation Analysis 57–101.

Cambridge: Maison de Sciences de l'Homme and Cambridge University Press.

Protukouluttajan opas = Prometheus-leirin tuki ry 2011: *Protukouluttajan opas* . Prometheus-leirin tuki ry:n koulutusjaosto. Painamaton lähde.

RAEVAARA, LIISA 1989: No – vuoronalkuinen partikkeli.

Suomalaisen keskustelun keinoja I, s 147–161. Toim. Hakulinen, Auli. Kieli 4. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. Helsinki.

-----1996: Kysymyksen paikka ja tulkinta. Auli Hakulinen (toim.)
Suomalaisen keskustelun keinoja II 23–46. Kieli 10. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. Helsinki

----- 1997: Vierusparit – esimerkkinä kysymys ja vastaus. Liisa Tainio (toim.) *Keskustelunanalyysin perusteet*. 75–91. Tampere: Vastapaino.

RAEVAARA, LIISA – RUUSUVUORI, JOHANNA – HAAKANA, MARKKU 2001: Institutionaalinen vuorovaikutus ja sen tutkiminen. Liisa Raevaara, Johanna Ruusuvuori ja Markku Haakana (toim.) *Institutionaalinen vuorovaikutus . Keskustelunanalyttisiä tutkimuksia*. Tietolipas 173. Helsinki: SKS.

RAUTIO, PÄIVI 1997: *Prometheus-leirit. Katsomuksiin sitoutumatonta aikuistumistoimintaa Suomessa. Uskontotieteellinen näkökulma.*

Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston uskontotieteen laitos. Turku.

SACKS, HARVEY – SCHEGLOFF, EMANUEL A. – JEFFERSON, Gail 1974: *A Simplest Systematic for the Organization of Turn-Taking for Conversation.* Language, vol. 50, no 4, Part 1 (Dec., 1974), 696–735.

SKS= Suomalaisen Kirjallisuuden Seura

SKST= Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia

TAINIO, LIISA 1997: Preferenssijäsennys. Liisa Tainio (toim.) *Keskustelunanalyysin perusteet.* 75–91. Tampere: Vastapaino.

----- 2007: Miten tutkia luokkahuoneen vuorovaikutusta keskustelunanalyysin keinoin? Liisa Tainio (toim.) *Vuorovaikutus luokkahuoneessa. Näkökulmana keskustelunanalyysi,* 15–61. Helsinki: Gaudeamus

Sähköiset lähteet

TUPPURAINEN, SIMO 2008: *Tiedostava ja kriittinen yksilö yhteiskunnassa. Prometheus-leirin tuki ry:n leiritoiminnan tarkastelua.* Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopiston yhdyskuntatieteiden laitos. Luettavissa osoitteessa <http://tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu03456.pdf>. Viitattu 20.2.2011.

VISK= HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA-RIITTA – ALHO, IRJA: *Iso suomen kielioppi.* Verkkoversio. Luettavissa osoitteessa kaino.kotus.fi/visk/etusivu.php. Viitattu 17.2.2011.

LIITE 1: LITTEROINTIMERKIT (Seppänen, Eeva-Leena 1997)

1. Sävelkulku

a) prosodisen kokonaisuuden lopussa:

. laskeva intonaatio

, tasainen intonaatio

? nouseva intonaatio

b) prosodisen kokonaisuuden sisällä tai alussa:

↑ seuraava sana lausuttu ympäristöä korkeammalta

↓ seuraava sana lausuttu ympäristöä matalammalta

jst painotus tai sävelkorkeuden nousu muualla kuin sanan lopussa

2. Päällekkäisyydet ja tauot

[päällekkäispuhunnan alku

] päällekkäispuhunnan loppu

(.) mikrotauko: 0.2 sekuntia tai vähemmän

(0.5) mikrotaukoa pidempi tauko; pituus ilmoitettu sekunnin kymmenesosina

= kaksi puhunnosta liittyy toisiinsa tauotta

3. Puhenopeus ja äänen voimakkuus

>joo< (sisäänpäin osoittavat nuolet) nopeutettu jakso

<joo> (ulospäin osoittavat nuolet) hidastettu jakso

e::i (kaksoispisteet) äänteen venytys

°joo° ympäristöä vaimeampaa puhetta

JOO (kapiteelit) äänen voimistaminen

4. Hengitys

.hhh sisäänhengitys; yksi h-kirjain on 0.1 sekuntia

hhh uloshengitys

.joo (piste sanan edessä) sana lausuttu sisäänhengittäen

5. Nauru

he he naurua

j(h)oo suluissa oleva h sanan sisällä kuvaa uloshengitystä, useimmiten kyse on nauraen lausutusta sanasta

£joo£ hymyillen sanottu sana tai jakso

6. Muuta

#joo# nariseva ääni

@joo@ äänen laadun muutos

jo- (tavuviiva) sana jää kesken

tota (rivinylinen pilkku) vokaalin kato

katos (lihavointi) voimakkaasti äännetty klusiili

(joo) sulkujen sisällä epäselvästi kuultu jakso tai puhuja

(-) sana, josta ei ole saatu selvää

(--) pidempi jakso, josta ei ole saatu selvää

((itkee)) kaksoissulkeiden sisällä litteroijan huomautus